

LIFE11 NAT/PL/423

Final Report

Covering the project activities from 01/09/2012 to 30/06/2018

Reporting Date

30/09/2018

LIFE+ PROJECT NAME or Acronym

Ochrona torfowisk alkalicznych w młodogłacjalnym krajobrazie Polski północnej (AlkFens_PL)

Project Data

Project location	Polska
Project start date:	01/09/2012
Project end date:	31/03/2017 Extension date: 30/06/2018
Total Project duration (in months)	70 months (including Extension of 15 months)
Total budget	€ 1 649 602
Total eligible budget	€ 1 649 602
EU contribution:	€ 800 552
(%) of total costs	50
(%) of eligible costs	50

Beneficiary Data

Name Beneficiary	KLUB PRZYRODNIKÓW
Contact person	Mrs Magdalena Makowska (Makles)
Postal address	Ul. 1 maja 22, PL 66-200 Świebodzin
Visit address	Ul. 1 maja 22, PL 66-200 Świebodzin
Telephone	48-68-475 66 11, +48 508 422 776
Fax:	48-68-382 82 36
E-mail	m.makowska.kp@gmail.com
Project Website	www.alkfens.kp.org.pl

1. List of contents

1. List of contents	2
2. Executive Summary.....	4
3. Introduction	9
4. Administrative part.....	12
4.1 Description of the management system.....	12
Lista skrótów użytych w Raporcie:	12
Działanie F1: Ogólne zarządzanie projektem.....	13
4.2 Evaluation of the management system	18
5. Technical part	19
5.1 Technical progress, per task	19
Działanie A1: Przygotowanie dokumentacji projektowo – technicznej oraz uzyskanie niezbędnych pozwoleń i decyzji administracyjnych, uzgodnienie w zakresie wykupu gruntów	19
Działanie A2: Sporządzenie projektów planów ochrony istniejących i projektowanych rezerwatów wraz z planami zadań ochronnych dla obszaru Natura 2000 w granicach obiektów w województwie pomorskim (RDOŚ Gdańsk).....	24
Działanie A3: Sporządzenie projektów planów ochrony istniejących i projektowanych rezerwatów wraz z planami zadań ochronnych dla obszaru Natura 2000 w granicach obiektów dla pozostałych obszarów realizacji projektu.....	30
Działanie A4: Sporządzenie uproszczonych dokumentacji do planów zarządzania obszarem w tym planów zadań ochronnych dla obszarów Natura 2000 w granicach obiektów.....	36
Działanie B1: Zakup ziemi na cele przyrodnicze.....	39
Działanie C1: Budowa zastawek na terenie województwa warmińsko – mazurskiego (RDOŚ Olsztyn).....	47
Działanie C2: Budowa zastawek na pozostałym terenie realizacji projektu.....	49
Działanie C3: Koszenie przygotowawcze w celu przywrócenia użytkowania ekstensywnego na terenie województwa warmińsko – mazurskiego (RDOŚ Olsztyn).....	53
Działanie C6: Usunięcie drzew i krzewów na terenie województwa warmińsko – mazurskiego (RDOS Olsztyn)	53
Działanie C4: Koszenie przygotowawcze w celu przywrócenia użytkowania ekstensywnego na pozostałym terenie realizacji projektu	56
Działanie C7: Usunięcie drzew i krzewów na pozostałym terenie realizacji projektu	56
Działanie C5: Optymalizacja warunków wodnych zaktóconych przez działalność bobrów.....	60
Działanie C8: Wzmocnienie populacji i reintrodukcja (namnażanie i wprowadzanie do siedliska 7230) <i>Saxifraga hirculus</i>	62
Działanie D1: Monitoring fitosocjologiczny i hydrologiczny w wybranych, modelowych obiektach.....	67
Działanie D2: Ocena możliwości akumulacji węgla przez torfowiska alkaliczne.....	70
Działanie E3: Przygotowanie i druk raportu dla laików i naukowego	72
Działanie F2: Przygotowanie „After – LIFE Conservation Plan”	74
5.2 Dissemination actions.....	77
5.2.1 OUTPUTS Awareness raising and communication	77
5.2.2 Dissemination: overview per activity.....	80
Działanie E1: Przygotowanie materiałów promocyjnych i informacyjnych oraz logotypu projektu, tablic informacyjnych oraz strony internetowej projektu.	80

Działanie E2: Organizacja serii warsztatów/seminariów i opracowanie Podręcznika Dobrych Praktyk w ochronie torfowisk alkalicznych.....	83
Działanie F3: Tworzenie sieci z innymi projektami	83
5.3 Evaluation of Project Implementation	90
5.4 Analysis of long-term benefits.....	101
6. Comments on the financial report	110
6.1 Summary of Costs Incurred	114
6.2 Accounting system	116
6.3 Partnership arrangements	118
6.4 Auditor's report/declaration.....	118
6.5 Summary of costs per action	119
7. Annexes	122
7.1 Technical and administrative annexes	122
7.2 Dissemination annexes.....	123
7.3 Financial report and annexes	123

2. Executive Summary

WERSJA POLSKA

Projekt LIFE11 NAT/PL/423 "Ochrona torfowisk alkalicznych w młodoglacjalnym krajobrazie Polski północnej" był realizowany w okresie 09/2012 – 06/2018 i był projektem, którego celem strategicznym było zahamowanie procesu degradacji oraz poprawa, a także zachowanie właściwego stanu torfowisk alkalicznych (kod siedliska Natura 2000: 7230) Polski północnej jako siedliska występowania wielu rzadkich, chronionych i skrajnie zagrożonych gatunków roślin, w tym szczególnie gatunków z Załącznika II Dyrektywy Siedliskowej (*Saxifraga hirculus*, *Liparis loeseli* i *Hamatocaulis vernicosus*). Podstawy merytoryczne do realizacji takiego projektu dała powszechna inwentaryzacja siedliska jaka odbyła się w latach 2009-2012 w ramach projektu „Programy ochrony: torfowisk alkalicznych (7230) oraz związanych z nimi zagrożonych gatunków - skalnicy torfowiskowej, lipiennika loesela, miódokwiatu krzyżowego i gwiazdnicy grubolistnej” realizowanego przez Klub Przyrodników i współfinansowanego ze środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego w ramach Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko. Projekt jest realizowany w partnerstwie z Regionalnymi Dyrekcjami Ochrony Środowiska w Gdańsku i Olsztynie.

W ramach projektu zatrudniony był zespół składający się z: managera projektu oraz asystentów merytorycznego i technicznego, zespołu naukowego wraz z ekspertami lokalnymi, księgowej oraz pracowników Partnerów. Współpraca z Partnerami i ogólne zarządzanie zespołem przebiegała bez zakłóceń, które mogłyby mieć wpływ na realizację projektu.

W zakresie realizacji zakresu finansowego projekt nie zanotował znaczących zmian a poziom wydatkowania środków prawidłowo odzwierciedla realizację zakresu rzeczowego.

Realizacja projektu przebiegała w miarę płynnie a osiągnięcie celów zostało osiągnięte.

W zadaniu A1 opracowano dokumentację projektowo techniczną wraz z niezbędnymi decyzjami zezwalającymi na budowę dla 155 niewielkich budowli piętrzących. W zadaniu zanotowano opóźnienia wynikające z przyczyn niezależnych od Beneficjenta (opieszałość urzędów wydających decyzje administracyjne, nieuzasadnione, zdaniem Beneficjenta, nakładanie obowiązku wykonywania ocen oddziaływania na środowisko ale przede wszystkim brak zgody Nadleśnictw na realizację zastawek na ich terenie). Spowodowało to, iż dla części obiektów lub ich fragmentów niemożliwe stało się uzyskanie zezwolenia na realizację inwestycji, do uzyskania którego niezbędne jest posiadanie prawa do dysponowania gruntem na cele budowlane.

W zadaniu A2 RDOŚ Gdańsk powołał 4 rezerваты – Mechowisko Radość, Kruszynek, Mechowiska Sulęczyńskie, Mechowisko Krąg. Dla wszystkich powołanych rezerwatów ustanowione zostały plany ich ochrony lub są w trakcie ustanawiania. Także dla istniejącego rezerwatu – Skotawskie Łąki – opracowany został plan ochrony i obecnie trwa procedura jego urzędowego ustanowienia.

W zadaniu A3 opracowano projekty planów ochrony dla 4 projektowanych i 2 istniejących rezerwatów. Powołano 4 nowe rezerваты. Zadanie zanotowało opóźnienia wynikające z niedotrzymania terminu przez Wykonawcę planów dla części faunistycznej, od którego Beneficjent nie był w stanie wyegzekwować terminowego oddania przedmiotu zamówienia a także negocjacje w sprawie powołania nowych rezerwatów przez RDOŚ. Jako ostatni – już po zakończeniu realizacji projektu powołany został kolejny – 5 rezerwat – dla którego dokumentację planu ochrony planujemy oddać w I kw 2019 r.

W zadaniu A4 opracowano dokumentację dla pozostałych obiektów (dla których nie zostały opracowane plany ochrony w projekcie) służące zarządzaniu ochroną siedliska. Dokumentacje swoim zakresem oraz stopniem szczegółowości niemal w pełni pokrywają się z planami ochrony jakie wykonuje się dla obszarów chronionych. Stanowią one kompendium dotychczas zgromadzonej wiedzy na temat poszczególnych obiektów oraz rejestrują stan obiektów, w szczególności siedliska 7230 z okresu początku realizacji projektu oraz po jego zakończeniu.

W zadaniu B1 wykupiono łącznie 61,5783 ha gruntów położonych w woj. lubuskim (rezerwat „Mechowisko Kosobudki”), w woj. pomorskim (objęte ochroną rezerwatową w ramach powstałego w projekcie rezerwatu „Mechowiska Sulęczyńskie”) oraz w woj. podlaskim (projektowany rezerwat „Bagienna Dolina Rospudy” oraz Rudawki).

W zadaniu C1 RDOŚ Olsztyn opracował dokumentację projektowo techniczną budowy 15 zastawek. Ze względu na brak porozumienia z Nadleśnictwem i RDLP w Białymstoku do budowy zastawek nie doszło.

W zadaniu C2 Klub Przyrodników wybudował łącznie 127 niewielkich budowli piętrzących oraz innych rodzajów przetamowań służących poprawie warunków wodnych na terenie siedliska.

W zadaniu C3 RDOŚ Olsztyn wykosił 9,67 ha torfowisk (z 10 ha zaplanowanych w ramach Umowy Partnerskiej). W zadaniu nie zanotowano opóźnień w realizacji.

W zadaniu C4 Klub Przyrodników wykosił 163,33 ha (ze 159 zaplanowanych) torfowisk. W zadaniu nie zanotowano opóźnień w realizacji.

W zadaniu C5 Wykonano oraz zamontowano urządzenia typu cylinder z Clemson w łącznie 9 tamach bobrowych. W zadaniu nie zanotowano opóźnień.

W zadaniu C6 RDOŚ Olsztyn usunął naloty i podrosty drzew i krzewów na powierzchni 6,81 ha torfowisk (z 6,6 ha zaplanowanych w ramach Umowy Partnerskiej). W zadaniu nie zanotowano opóźnień w realizacji.

W zadaniu C7 Klub Przyrodników usunął naloty i podrosty drzew i krzewów na powierzchni 188,19 (z 164 ha planowanych). W zadaniu nie zanotowano opóźnień w realizacji.

W zadaniu C8 Wprowadzono wyhodowane i zbadane pod względem zgodności genetycznej osobniki skalnicy torfowiskowej *Saxifraga hirculus* tworząc łącznie 13 subpopulacji – tak jako wzmocnione istniejące populacje jak i nowe. W zadaniu nie zanotowano opóźnień w realizacji.

W zadaniu D1 zakupiono 2 komplety specjalistycznego sprzętu do monitoringu, który zamontowano w terenie. Sprzęt służy do bieżącego monitoringu warunków atmosferycznych i siedliskowych (warunki hydrologiczne) torfowisk. Dane zostały użyte do opracowania planów ochrony projektowanych rezerwatów, dokumentacji do zarządzania siedliskiem w pozostałych obiektach oraz Raportu Naukowego. Gromadzone na bieżąco dane posłużą również do analizy zmian zachodzących w obiektach na skutek prowadzonych działań ochronnych w okresie trwałości projektu. W zadaniu nie zanotowano opóźnień w realizacji.

W zadaniu D2 opublikowano w języku polskim i angielskim opracowanie pt. „Akumulacja i emisja węgla przez torfowiska, w tym przez torfowiska alkaliczne” autorstwa Pawła Pawlaczyka. Służy ona upowszechnianiu wiedzy związanej z usługami ekosystemowymi świadczonymi przez torfowiska. Zgodnie z uwagami Komisji zostało ono poszerzone o dodatkowe treści.

W zadaniu E1 przygotowano bogaty zestaw materiałów promocyjnych (kurtki, polary, t-shirty, usb, notatniki, długopisy, kubki i inne), tablice informacyjne na każdy z obiektów w projekcie, gdzie prowadzono działania ochronne oraz opracowano stronę internetową projektu. Materiały są systematycznie dystrybuowane w czasie organizowanych warsztatów i spotkań w ramach projektu jak i po zakończeniu jego trwałości.

W zadaniu E2 i zadaniu F3 zorganizowano lub wzięto udział w łącznie 31 spotkaniach na różnych szczeblach w tym 2 wyjazdy studyjne do krajów UE służące jednocześnie wymianie doświadczeń z innymi projektami LIFE, warsztaty czynnej ochrony torfowisk, w czasie których budowano przegrody na rowach melioracyjnych. Opublikowano 15 artykułów, w tym 3 w czasopiśmie

naukowych. Zaprezentowano 13 posterów w tym w czasie Międzynarodowego Kongresu ICCB-ECCB 2015 w Montpellier.

W zadaniu E3 Opracowano, przetłumaczono na język angielski oraz wydano dwa tomy Raportu Naukowego obejmującego swoim zakresem doświadczenia realizacji obu projektów LIFE dotyczących ochrony torfowisk alkalicznych – LIFE11 NAT/PL/423 oraz LIFE13 NAT/PL/024/

W zadaniu F1 zakupiono niezbędny sprzęt, zatrudniono zespół realizujący projekt. Regularnie odbywające się spotkania zespołu sprawiały, że ogólne zarządzanie projektem przebiegało bez zakłóceń. Podobnie jak współpraca z Partnerami projektu.

W zadaniu F2 Opracowano i opublikowano After-LIFE Conservation plan zawierający informację o planowanych działaniach i ich szacunkowych kosztach związanych z utrzymaniem trwałości efektów projektu.

ENGLISH VERSION

Project LIFE11 NAT/PL/423 entitled “Conservation and restoration of alkaline fens in the young-glacial landscape of the northern Poland” was implemented between 09/2012 to 06/2018 and its strategic objective was to stop the degradation process and improve, as well as maintain a proper condition of alkaline fens of northern Poland (Natura 2000 code: 7230) as the habitat of many rare, protected and extremely endangered plant species, particularly species listed in Annex II of the Habitats Directive (*Saxifraga hirculus*, *Liparis loeselii* and *Hamatocaulis vernicosus*). An evidence base to implement such a project was given by widespread habitat inventory that took place in 2009-2012 under the project: “Conservation programmes of: alkaline fens (7230) and related endangered species – yellow marsh saxifrage, *Liparis loeselii*, musk orchid and *Stellaria crassifolia*” implemented by the Naturalists’ Club and co-financed by the European Regional Development Fund under the Operational Programme Infrastructure and Environment.

The project was implemented in partnership with the Regional Directorates for Environmental Protection in Gdańsk and Olsztyn.

The team was employed to implement the project: the project manager, assistant and technical assistant, scientific team with habitat’s experts, accountant and Partners’ employees. Cooperation with Partners and general management of the team progressed without any interference which could affect the implementation of the project.

Implementation of the project run smoothly and obtained the planned objectives

Action A1: Technical and design documentation was developed along with the necessary decisions allowing construction for 155 small damming constructions. The action was delayed due to reasons independent of the Beneficiary (tardiness of offices issuing administrative decisions, unjustified, according to the Beneficiary, imposing an obligation to carry out environmental impact assessments, but first and foremost, the lack of consent of Forest Inspectorates for implementation). As a result, it became impossible for some of the sites or their fragments to obtain a permit for the implementation of the investment, which requires obtaining the right to land for construction purposes.

Action A2: RDOŚ Gdańsk has established 4 reserves - Mechowisko Radość, Kruszynek, Mechowiska Sulęczyńskie, Mechowisko Krąg. Conservation plans or are either in the process of being established or have been established for all those reserves. Also for the existing reserve - Skotawskie Łąki - a conservation plan has been developed and the procedure of its official establishment is currently underway.

Action A3: protection plans for 4 planned and 2 existing nature reserves were developed. Four new reserves were created. The action noted delays resulting from the Contractor's failure to

meet the contract terms and conditions for plans for the faunal part and negotiations on the creation of new reserves by RDOŚ. As the last - after the completion of the project - another one reserve was established - for which we plan to submit the documentation of the conservation plan in Q1 2019.

Action A4: Habitat management plans for other sites (for which no conservation plans in the project were developed) were developed. Documentation with its scope and degree of detail almost completely coincide with the conservation plans that are implemented for protected areas. They constitute a compendium of previously accumulated knowledge about individual sites and register the status of objects, in particular habitats 7230 from the beginning of project implementation and till its completion.

Action B1: In total, 61,5783 ha of land was bought. It is located in: Lubuskie (nature reserve "Mechowisko Kosobudki"), in the Pomeranian province (covered by reserve protection under the "Mechowiska Sulęczyńskie" reserve created in the project) and in the Podlaskie province (planned reserve "Bagienna Dolina Rospuda" and Rudawki).

Action C1: RDOŚ Olsztyn developed technical and design documentation for the construction of 15 gates. Due to the lack of agreement with the Forest District and RDSF in Białystok, the construction of valves did not take place.

Action C2: The Naturalists' Club built a total of 127 small damming constructions and other types of dams to improve the water conditions in the habitat.

Action C3: RDOŚ Olsztyn mowed 9.67 ha (out of 10 ha planned under the Partnership Agreement). There were no delays in implementation of the action.

Action C4: The Naturalists' Club mowed 163.33 hectares (out of 159 planned). There were no delays in implementation of the action.

Action C5: Clemson cylinder devices were made and installed in a total of 9 beaver dams. There were no delays in the task.

Action C6: RDOŚ, Olsztyn removed air-raids of trees and shrubs on the area of 6.81 ha (from 6.6 ha planned under the Partnership Agreement). There were no delays in implementation in the task.

Action C7: The Naturalists' Club has removed air raids of trees and shrubs on the surface of 188.19 (out of 164 ha planned). There were no delays in implementation in the task.

Action C8: Bred and tested for genetic compatibility, *Saxifraga hirculus* specimens were introduced to create a total of 13 subpopulations - both as reinforced existing populations and new ones. There were no delays in implementation in the task.

Action D1: 2 sets of specialized monitoring equipment were purchased and installed in the field. The equipment is used for ongoing monitoring of atmospheric and habitat conditions (hydrological conditions). The data was used to develop conservation plans for planned reserves, habitat management plans in other sites and the Scientific Report. The data collected on an ongoing basis will also be used to analyze the changes taking place in the sites as a result of the protection activities carried out during the project's lifetime. There were no delays in implementation in the task.

Action D2: A study titled: "Accumulation and emission of coal through peatlands, including alkaline fens" by Paweł Pawlaczyk was elaborated. It serves the dissemination of knowledge related to ecosystem services provided by peatlands. According to the Commission's comments, it has been extended to include additional content.

Action E1: a rich set of promotional materials (jackets, fleece, t-shirts, usb, notebooks, pens, mugs and other) was prepared, information boards for each of the objects in the project, where conservation measures were carried out and the project website was developed. The materials are systematically distributed during organized workshops and meetings as part of the project and after its end.

Action E2 and F3: 31 meetings at various levels were organized or taken part in, including 2 study trips to EU countries to simultaneously exchange experiences with other LIFE projects, workshops on active protection of fens, during which dams on drainage ditches were built. 15 articles were published, including 3 in scientific journals. 13 posters were presented, including during the ICCB-ECCB 2015 International Congress in Montpellier.

Action E3: Two volumes of the Scientific Report have been compiled, translated into English and published. The Report include the experience of implementing both LIFE projects concerning the protection of alkaline fens - LIFE11 NAT / PL / 423 and LIFE13 NAT / PL / 024 /

Action F1: The necessary equipment was purchased, a team implementing the project was hired. Regular team meetings meant that general project management was smooth. Like cooperation with project partners.

Action F2: An After-LIFE Conservation Plan was prepared and published, containing information on the planned activities and their estimated costs related to maintaining the durability of the project's effects.

3. Introduction

WERSJA POLSKA

Torfowiska alkaliczne należą do jednych z najcenniejszych i najbardziej interesujących pod względem ekologicznym, a równocześnie najtrudniejszych do ochrony ekosystemów europejskich. Ich funkcjonowanie uwarunkowane jest współwystępowaniem czynników zewnętrznych, takich jak odpowiednie warunki geologiczne, związane z obecnością skał i minerałów o odpowiednim składzie chemicznym czy właściwym funkcjonowaniem regionalnego systemu hydrologicznego, jak też wewnętrznych mechanizmów ekologicznych. O specyfice i możliwości przetrwania siedliska decyduje w dużym stopniu jego ograniczona żyzność, związana z wysoką zawartością jonów niektórych metali, a szczególnie wapnia. Dobrze zachowane fragmenty tych ekosystemów są miejscem życia nadzwyczaj dużej liczby zagrożonych i chronionych gatunków flory (w tym tzw. reliktywów glacialnych) i fauny, w tym szczególnie gatunków z II Załącznika Dyrektywy Siedliskowej – np. *Saxifraga hirculus*, *Liparis loeseli*, *Hamatocaulis vernicosus*, *Meesia longiseta*, *Vertigo moulinsiana* i *Vertigo angustior*.

Kluczowym czynnikiem odpowiedzialnym za rozwój i właściwy stan zachowania torfowisk alkalicznych są niezaburzone warunki hydrologiczne. Obecnie na obszarze Polski terenów takich prawdopodobnie nie ma. Pewne zaburzenia hydrologii wykazują nawet jedne z najlepiej zachowanych torfowisk alkalicznych w Polsce, w dolinie Rospudy i górnej Biebrzy.

Projekt dotyczy ochrony torfowisk alkalicznych na obszarze północnej Polski obejmując 86 płątów siedliska („obiektów”) w 29 obszarach Natura 2000 (1. Dolina Pliszki PLH080011, 2. Dolina Ilanki PLH080009, 3. Młodno PLH080005, 4. Uroczyska Kujańskie PLH 300052, 5. Sandr Brdy PLH 220026, 6. Ostoja Zapceńska PLH 220057, 7. Rynna Dłużnicy PLH 22008, 8. Mechowiska Sulęczyńskie PLH 220017, 9. Jezioro Krąg PLH 220070, 10. Mechowisko Manowo PLH 320057, 11. Dolina Radwi, Chocieli i Chotli PLH 320022, 12. Dolina Płoni i Jezioro Miedwie PLH 320006, 13. Dolina Rurzyca PLH 300017, 14. Uroczyska Puszczy Drawskiej PLH 320046, 15. Orle PLH 220019, 16. Ostoja Knyszyńska PLH200006, 17. Ostoja Augustowska PLH 200005, 18. Ostoja Wigierska PLH 200004, 18. Dolina Szeszupy PLH 200016, 19. Torfowiska Gór Sudawskich PLH 200017, 20. Ostoja Suwalska PLH 200003, 21. Jeleniewo PLH 200001, 22. Dolina Górnej Rospudy PLH 200022, 23. Torfowisko Zocie PLH 280037, 24. Mazurskie Bagna PLH 280054, 25. Ostoja Piska PLH 280048, 26. Ostoja Napiwodzko – Ramucka PLH 280052, 27. Puszcza Romincka PLH 280005, 28. Torfowisko Zocie PLH 280037, 29. Ostoja Welska PLH 280014).

Celem strategicznym projektu jest zahamowanie procesu degradacji oraz poprawa, a także zachowanie właściwego stanu torfowisk alkalicznych Polski północnej jako siedliska występowania wielu rzadkich, chronionych i skrajnie zagrożonych gatunków roślin, w tym szczególnie gatunków z Załącznika II Dyrektywy Siedliskowej (*Saxifraga hirculus*, *Liparis loeseli* i *Hamatocaulis vernicosus*).

Cele operacyjne projektu to:

- zahamowanie nadmiernego odpływu i podniesienie poziomu wód gruntowych w obszarze torfowisk alkalicznych,
- zahamowanie procesu mineralizacji i eutrofizacji powierzchniowej warstwy torfowisk alkalicznych,
- zatrzymanie procesu spadku różnorodności biologicznej torfowisk alkalicznych spowodowanej ekspansją gatunków charakterystycznych dla siedlisk o niższej wilgotności np. traw, drzew i krzewów,

- wzmocnienie populacji regionalnych skrajnie zagrożonego wyginięciem gatunku *Saxifraga hirculus*,
- upowszechnienie metod ochrony torfowisk alkalicznych na bazie dobrych planów ochrony i planów zarządzania sporządzonych w oparciu o solidne, podstawy naukowe ze szczególnym uwzględnieniem aspektów hydroekologicznych,
- promowanie ochrony torfowisk alkalicznych jako ostoi rzadkich i zagrożonych gatunków stanowiących również regionalne i lokalne atrakcje przyrodnicze,
- promowanie ochrony torfowisk alkalicznych jako obszarów akumulujących CO₂ i wspierających działania ograniczające skutki efektu cieplarnianego,
- utworzenie grupy osób zainteresowanych ochroną torfowisk alkalicznych w przyszłości podejmujących działania utrwalające uzyskane w ramach projektu efekty.

W ramach projektu zaplanowano:

- dla wszystkich obszarów, które nie posiadają planów ochrony, sporządzenie dokumentacji i planów ochrony/zarządzania obszarem, w tym planów zadań ochronnych dla obszaru Natura 2000 w ich granicach,
- blokowanie rowów melioracyjnych poprzez budowę systemu zastawek,
- stabilizację poziomu wody (zapobieganie zalewom wodami powierzchniowymi) podwyższonego na skutek działalności bobrów,
- usunięcie zarośli wierzbowych i nalotów drzew,
- jednorazowe, przygotowawcze koszenie w celu przywrócenia ekstensywnego użytkowania,
- eksperymentalne wzmocnienie populacji *Saxifraga hirculus* poprzez jej namnażanie i wsiedlanie w poszczególne obszary,
- wykup najcenniejszych i zarazem najbardziej zagrożonych fragmentów torfowisk alkalicznych,
- zorganizowanie serii spotkań w celu nawiązania współpracy z osobami i instytucjami na szczeblu lokalnym i regionalnym zainteresowanymi ochroną torfowisk alkalicznych; organizację warsztatów krajowych i zagranicznych dla poznania i porównania metod ochrony torfowisk alkalicznych oraz osiągniętych rezultatów,
- zaplanowanie i założenie systemu monitoringu pozwalającego ocenić uzyskane w ramach projektu efekty oraz bieżąco zachodzące zmiany.

ENGLISH VERSION

Alkaline fens are one of the most valuable and interesting ecologically, while the most difficult to protect European ecosystems. Their functioning is conditioned by interaction of external factors such as the appropriate geological conditions, associated with the presence of rocks and minerals of a suitable chemical composition or the proper functioning of the regional hydrological system, as well as the internal mechanisms. The specific habitat and survival largely determines its limited fertility, associated with a high content of certain metal ions, particularly calcium. Well-preserved fragments of these ecosystems are the place to live extraordinarily large number of endangered and protected species of flora (including the so-called glacial relics) and fauna, especially species from Appendix II of the Habitats Directive - eg *Saxifraga hirculus*, *Liparis loeseli*, *Hamatocaulis vernicosus*, *Meesia longiseta*, *Vertigo angustior* and *Vertigo moulinsiana*.

In European terms as well as the areas covered by the project located within the northern Poland, alkaline wetland ecosystems are on the border of a fully natural, fully functioning autonomously and semi-natural ecosystems, owing their present form to the traditional ways of agricultural use though many centuries (occasional mowing for use of biomass for bedding or occasional animals grazing). Extensive meadow management for many centuries favored maintaining the alkaline bogs in the landscape. Only extensive drainage of wetlands, on the Polish territory in the second half of the twentieth century, (in order to intensify agricultural production), led to the disappearance of about 80% of the alkaline fens distinctive characteristic vegetation. The process of decay continues because of the long-term effects of hydrological changes in the landscape scale (general decrease in groundwater level). Bogs of impaired water management are drying, eutrophicate (due to decomposition of the surface layer of peat) and consequently accelerate overgrowing vegetation and scrub forest. In the past prevention of trees' expansion process was the ongoing use of meadow and pasture, now (due to low quality and value of biomass), alkaline fens generally remain outside the sphere of interests of farmers.

The fact of extreme risk of alkaline fens have been confirmed by the results of Klub Przyrodników's in 2008-2011 field habitat 7230 inventory (inventoried approximately 1,000 objects of various sizes). It indicates that currently only 10-15% of all alkaline fens have a characteristic vegetation and their conservation status should be determined as unsatisfactory, bad (U2). In the favourable status (FV) is only about 5% of the bogs.

Based on the carried out in 2008-2011 on the 7230 habitat's inventory throughout the country, from hundreds of objects 30 were selected in northern Poland (subtype 7230-3) which at the same time are the most important refuges in the country of rare plant species, including species from Appendix II HD: *Saxifraga hirculus*, *Liparis loeseli*, *Hamatocaulis vernicosus*. Among the areas selected were the most valuable and best preserved in the country alkaline fens: Rospuda Valley, Augustow Forest, the Kashubian Lake District. Collectively, the protective measures in the framework of the project is planned to cover about 618 hectares of the best preserved parts of the habitat 7230 in northern Poland.

The strategic objective of the project "Protecting alkaline fens (7230) in the northern Polish postglacial landscape" is to inhibit degradation and to improve and maintain the favourable alkaline fens status also as the habitat of the northern occurrence of many rare, protected and highly endangered species of plants, especially species from Appendix II of the Habitats Directive (*Saxifraga hirculus*, *Liparis loeseli* and *Hamatocaulis vernicosus*).

The operational objectives of the project are:

- Inhibition of excessive runoff and increase groundwater levels in the alkaline fens,
- Inhibition of mineralization and eutrophication of surface layers of peat,
- Halting biodiversity decline due to the expansion of peat species characteristic of habitats with a lower moisture content such as grasses, trees and shrubs,
- Strengthening the regional population of extremely endangered species of *Saxifraga hirculus*,
- Dissemination of conservation methods based on good conservation plans and management plans based on solid, scientific basis including hydroecological aspects,
- Promote the protection of alkaline fens as refuges for rare and endangered species also forming regional and local natural attractions,
- Promote the protection of alkaline fens as CO₂ accumulating areas and supporting measures to reduce the effects of global warming,

- Creation of a group of people interested in the protection of alkaline fens in the future undertaking and building on the project results.

4. Administrative part

4.1 Description of the management system

Lista skrótów użytych w Raporcie:

KP – Klub Przyrodników

RDOŚ – Regionalna Dyrekcja Ochrony Środowiska

NFOŚiGW – Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej

KP MaSS – Klub Przyrodników Management Support System

KW – Księga Wieczysta

RDLP – Regionalna Dyrekcja Lasów Państwowych

LIFE11/423 - niniejszy projekt

LIFE13/024 – projekt LIFE13 NAT/PL/024 “Ochrona torfowisk alkalicznych południowej Polski”

LIFE15/138 – projekt LIFE15 CCM/DE/138 “Reduction of CO2 emissions by restoring degraded peatlands in Northern European Lowland”

LIFE17/445 – projekt LIFE17 NAT/BE/445 “*LIFE Green Valleys: connecting habitats’ conservation with long term biomass management and multi-stakeholder approach*”

Działanie F1: Ogólne zarządzanie projektem

<i>Terminy realizacji zadania</i>	początek	koniec	
<i>planowany</i>	IV kwartał 2012	<i>planowany</i>	II kwartał 2018
<i>rzeczywisty</i>	IV kwartał 2012	<i>rzeczywisty</i>	II kwartał 2018

<i>Terminy realizacji kamieni milowych</i>	planowany	rzeczywisty
Zatrudnienie niezbędnego personelu	30.09.2012	30.09.2012

<i>Terminy przekazania produktów dostarczalnych</i>	planowany	rzeczywisty
-	-	-

<i>Output indicator</i>	planowany	rzeczywisty
-	-	-

Informacje ogólne

Struktura zarządzania zespołem realizującym projekt znajduje się na schemacie organizacyjnym. System zarządzania zespołem w dużej mierze opierał się na stosunkowo płaskiej strukturze i współpracy bazującej na zaufaniu. Zdecydowana bowiem większość osób wchodzących w skład zespołu swoje miejsce pracy posiadała poza biurem Zarządu Klubu Przyrodników w Świebodzinie.

W czasie realizacji projektu przeprowadzono ok. 15 spotkań zespołu, w ramach których omawiano plan pracy oraz określano zadania przypisane dla każdego członka zespołu i terminy ich wykonania. W czasie spotkań odbywały się również dyskusje związane z kluczowymi aspektami realizacji projektu (planowanie działań ochronnych, formaty gromadzonych danych, warunki postępowań przetargowych, problemy terenowe wcześniej nie ujawnione). Płynny przepływ informacji na temat stanu realizacji odbywa się poprzez ciągły kontakt mailowy i telefoniczny członków zespołu a także za pomocą komunikatorów tj. Skype.

Szczegółowe planowanie działań w ramach projektu odbywa się pomiędzy Managerem Projektu i Koordynatorem naukowym (Robert Stańko), którzy na stałe stacjonują w biurze Zarządu Klubu Przyrodników. Podkreślenia wymaga fakt, iż koordynator naukowy Robert Stańko w czasie całego okresu realizacji projektu pozostawał Prezesem Klubu, co oznacza, iż zapadające decyzje były jednocześnie wiążące dla pozostałych członków zespołu z tytułu obowiązujących stosunków służbowych. Gdy jest to wymagane organizowane były spotkania z resztą zespołu. Jeśli nie, ustalony tryb postępowania i wytyczne przekazywane były drogą mailową do pozostałych członków zespołu.

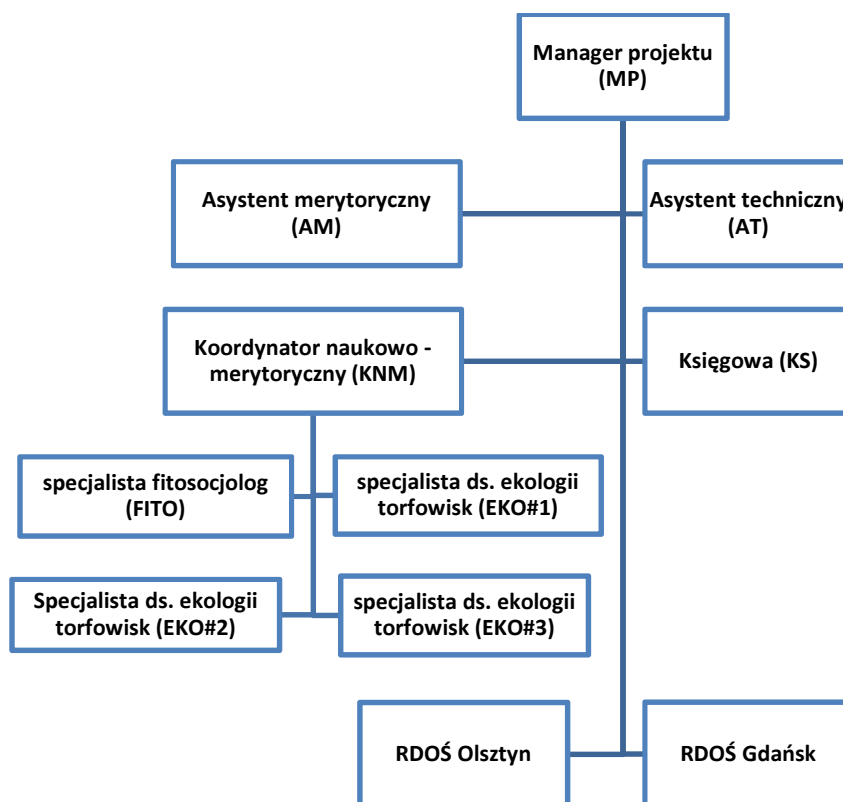
Skład i funkcje członków zespołu realizującego projekt:

Z początkiem projektu zatrudniono zespół realizujący projekt – łącznie 10 osób na 6,0 etatach. Zgodnie z wnioskiem planowane było zatrudnienie 9 osób na łącznie 6,7 etatu. W skład zespołu realizującego projekt wchodziły:

- manager projektu (MP) - Magdalena Makles (od maja 2018 – Makowska),
- asystent merytoryczny (AM) - Dorota Horabik/Hanna Garczyńska,
- asystent techniczny (AT) – Anna Gniewczyńska/Renata Rybczyńska
- koordynator naukowy (KNM) - Robert Stańko i Lesław Wołajko,
- specjalista fitosocjolog (FITO) - Katarzyna Kiaszewicz/Magdalena Bregin/Katarzyna Barańska

- specjalista ds. ekologii torfowisk (EKO#1, EKO#2, EKO#3) - Filip Jarzombkowski, Katarzyna Kotowska, Ewa Gutowska
- księgowa (KS) - Maria Stankiewicz/Marzanna Kasprzycka.

Schemat organizacyjny

Manager Projektu oraz Asystent Merytoryczny - odpowiedzialni za prowadzenie bieżących ustaleń w zakresie działań realizowanych w projekcie (wykonawcy, zarządcy/właściciele terenu, formalne zgody na wykonanie działań ochronnych w rezerwatach), brali udział w prowadzonych postępowaniach przetargowych (opracowanie dokumentacji przetargowych i warunków udziału w postępowaniu, przygotowanie umów i piecza nad ich prawidłową realizacją), zapewniali zgodność realizacji projektu z wytycznymi KE i NFOŚiGW (kwalifikowalność wydatków – zwłaszcza ponoszonych przez osoby nie stacjonujące na stałe w biurze Klubu Przyrodników czyli ekspertów lokalnych), wspomagali dział księgowości w kwestiach związanych z rozliczaniem i prowadzeniem wydzielonej księgowości w ramach projektu.

Asystent techniczny wspierał managera projektu w zakresie przeprowadzania procedur zamówień publicznych (kwestie techniczne i proceduralne), a także prawidłowej realizacji umów i ich rozliczeń z NFOŚiGW.

Zespół naukowy (koordynatorzy i specjaliści) – mieli za zadanie zbierać dane dotyczące ekologii torfowisk objętych projektem (monitoring, dane fitosocjologiczne, hydrologiczne i inne na potrzeby sporządzania planów zarządzania siedliskiem), wspierać managera projektu w zakresie wiedzy specjalistycznej na potrzeby negocjacji z właścicielami/zarządcami terenu, sporządzania opisu przedmiotu zamówienia etc. a także opracować i wypełnić danymi bazę danych o torfowiskach alkalicznych sporządzaną w ramach projektu.

Opisany zakres obowiązków dla każdej z zatrudnionych osób został ujęty w załączniku do umowy o pracę.

Osoby oddelegowane ze strony RDOŚ do realizacji projektu z ramienia Partnerów były odpowiedzialne za wdrożenie całości działań przypisanych partnerom – od przygotowania zamówienia, poprzez jego udzielenie, nadzór merytoryczny nad jego realizacją a następnie rozliczenie oraz sprawozdanie do Beneficjenta Koordynującego. Osoby zatrudnione w RDOŚ (wskazane na schemacie organizacyjnym) to po jednej osobie w każdym z RDOŚ (w Gdańsku Dorota Siemion a w Olsztynie Elwira Bałdyga). Partnerzy w ramach Projektu NIE wykazali kosztów zatrudnienia tych osób jako kosztów Projektu. Współpraca odbywała się bez zakłóceń i zastrzeżeń a Partnerzy wypełniali swoje zadania i role powierzone w ramach projektu.

Umowy partnerskie zawarte pomiędzy Klubem Przyrodników i RDOŚ w Olsztynie oraz RDOŚ w Gdańsku zostały przedstawione wraz z Inception Report w maju 2013 r. W dniu 11.06.2014 r. z RDOŚ w Olsztynie została zawarta Umowa wykonawcza ustalająca wartość środków planowanych do wydatkowania przez RDOŚ w roku 2014 r. (umowa przekazana wraz z Progress Report). W dniu 27.12.2013 r. z RDOŚ w Gdańsku został podpisany aneks do Umowy Partnerskiej (dostarczony wraz z Raportem Wstępnym) zmieniający termin realizacji zadania A2 na 31/12/2016 zamiast 31/09/2014 zgodnie ze zgodą wydaną przez KE pismem ENV.E3. MM/jv ARES (2013) 3386634.

Z uwagi na podpisany w dniu 14.07.2016 r. Aneks nr 2 do Umowy o dofinansowanie Projektu konieczne było podpisanie aneksów do umów partnerskich, które wydłużą także okres współpracy partnerów do czasu zakończenia projektu. Dodatkowo do Aneksu Umowy z RDOŚ w Gdańsku wprowadzono zmiany wynikające z włączenia do projektu dodatkowych obiektów, na terenie których RDOŚ w Gdańsku miał podejmować działania w okresie przedłużenia projektu. Umowa z RDOŚ w Olsztynie została aneksowana w dniu 28.11.2016 r. Umowa z RDOŚ w Gdańsku została aneksowana w dniu 20.09.2016 r. Te umowy zostały dostarczone wraz z Raportem z Postępu #3 (30/02/2017).

Zmiany w składzie zespołu:

W ciągu trwania projektu wystąpiły następujące zmiany:

1. między sierpniem 2013 r. a wrześniem 2014 r. w ramach zastępstwa za 1 osobę zatrudnioną na stanowisku specjalisty fitosocjologa (Katarzyna Kiaszewicz) z uwagi na urlop macierzyński została zatrudniona nowa osoba (Magdalena Bregin). Od lutego 2015 r. ponownie na tym stanowisku (Katarzyna Kiaszewicz) z uwagi na urlop macierzyński została zatrudniona nowa osoba na zastępstwo (Katarzyna Barańska). Zmiany te nie wpłynęły na wymiar zatrudnienia ani na koszty w ramach kategorii „koszty osobowe”.
2. w lutym 2014 r. po ogólnozakładowej zmianie Regulaminu wynagradzania, który wpłynął na wysokość (obniżenie) wynagrodzeń pracowników i % przyporządkowania części personelu do projektu. Po tej zmianie w projekcie zatrudniony był zespół składający się z łącznie 10 osób na 5,87 etatach. W skład zespołu realizującego projekt wchodził:
  - manager projektu (Magdalena Makles) – 1 osoba w wymiarze 1 etatu,
  - asystent merytoryczny (Dorota Horabik) – 1 osoba w wymiarze 1 etatu,
  - koordynator naukowy (Robert Stańko, Lesław Wołejko) - 2 osoby w łącznym wymiarze 1 etatu (odpowiednio 70% i 41% etatu),

- specjaliści (ekologia torfowisk i fitosocjologia) (Katarzyna Kiaszewicz ws. Magdalena Bregin/Katarzyna Barańska, Filip Jarzombkowski, Katarzyna Kotowska, Ewa Gutowska) - 4 osoby w łącznym wymiarze 2,06 etatu (odpowiednio 40%, 2 x 58% i 50% etatu),
- asystent techniczny (Anna Gniewczyńska) – 1 osoba w wymiarze 30% etatu oraz
- księgowa (Maria Stankiewicz) – 1 osoba w wymiarze 30% etatu.

Dodatkowo na potrzeby zrealizowania zakresu zadania D2 zatrudniono na 2 miesiące 1 pracownika (przez te dwa miesiące zatrudniony był w wymiarze 80% etatu). Umowa została podpisana na czas określony (2 miesiące).

3. we wrześniu 2014 r. po rozpoczęciu projektu LIFE13/024 „Ochrona torfowisk Polski południowej” nastąpiła ponowna zmiana wynikająca z konieczności przypisania części zadań pracownikom na potrzeby realizacji nowego projektu. Zespół projektu składał się z 11 osób na łącznie 6,3 etatach (osoby zatrudnione przez Klub Przyrodników):
  - Manager projektu – 2 osoby w łącznym wymiarze 1 etatu (Magdalena Makles – 70%, Dorota Horabik – 30%)
  - Asystent merytoryczny (Hanna Garczyńska) – 1 osoba 70% etatu
  - Asystent techniczny (Renata Rybczyńska) – 1 osoba 50% etatu
  - Specjaliści – fitosocjolog i ekologia torfowisk – (Katarzyna Barańska, Filip Jarzombkowski, Katarzyna Kotowska, Ewa Gutowska) – 4 osoby odpowiednio 80%, 50% i 2 x 60% etatu,
  - Koordynator naukowy (Robert Stańko, Lesław Wołejko) – 2 osoby po 60% etatu każda
 Zmiany te nie wpłynęły na wymiar zatrudnienia ani na koszty w ramach kategorii „koszty osobowe”.
4. We wrześniu 2016 r. w związku z rozpoczęciem realizacji kolejnego projektu LIFE – LIFE15 CCM/DE/138 nastąpiła zmiana przydziałów etatu koordynatora projektu z uwagi na powierzenie części obowiązków w nowym projekcie p. Magdalenie Makles. Taka zmiana nie wpłynęła na jakość wykonywania zadań w ramach projektu. W tamtym czasie projekt był w fazie, w której nie udzielano dużej ilości zamówień a rzeczowo większość działań została wykonana. Bardzo dużą rolę odgrywał zespół naukowy ze specjalistami, którzy opracowywali dokumenty planistyczne.

Tabela 1 Podział etatów koordynatorów projektów między projekty

Numer projektu	Podział etatu pomiędzy projekty		Wyjaśnienie
	Magdalena Makles	Dorota Horabik	
LIFE11 NAT/PL/423	60%	20%	80% - projekt po fazie, w której kontrola zarządcza projektu wymagała zatrudnienia koordynatora w pełnym wymiarze etatu.
LIFE13 NAT/PL/024	20%	80%	100% - projekt w fazie, w której kontrola zarządcza wymaga zatrudnienia koordynatora w pełnym wymiarze etatu.
LIFE15 CCM/DE/138	20%	-	20% - funkcja administracyjna, projekt w fazie początkowej, gdzie nie rozpoczęły się jeszcze działania kluczowe wymagające większego zaangażowania.

5. Od 1.04.2017 r. czyli w okresie przedłużenia projektu, w związku z istotną redukcją ilości etatów nastąpiła także zmiana przyporządkowania:

Tabela 2. Przyporządkowanie osób do projektów

	LIFE11 /423	LIFE13/024	LIFE15/138	RAZEM
Magdalena Makles (MP)	0,6	-	0,4	1
Robert Stańko (KNM)	0,6	0,3	-	0,9
Lesław Wołejko (KNM)	0,2	-	-	0,2
Maria Stankiewicz (KS)	0,3	0,2	-	0,5
Filip Jarzombkowski (EKO#1)	0,3	0,4	-	0,7
SUMA	2			

6. Z dniem 30.10.2017 r. na emeryturę odeszła Główna Księgowa p. Maria Stankiewicz, co pociągnęło za sobą kolejną zmianę i redukcję ilości etatów w ramach projektu:

Tabela 3. Przyporządkowanie osób do projektów

	LIFE11 /423	LIFE13/024	LIFE15/138	RAZEM
Magdalena Makles (MP)	0,6	-	0,4	1
Robert Stańko (KNM)	0,6	0,3	-	0,9
Lesław Wołejko (KNM)	0,2	-	-	0,2
Filip Jarzombkowski (EKO#1)	0,3	0,4	-	0,7
SUMA	1,7			

Do końca realizacji projektu księgowość i rachunkowość została powierzona zewnętrznej firmie – Biuro Rachunkowe Marzanna Kasprzycka z Nowej Soli. Powierzenie księgowości i kadr zewnętrznej firmie wiązało się z mniejszymi kosztami niż w przypadku zatrudnienia na umowę o pracę a p. Marzanna Kasprzycka nie wyraziła zgody na zatrudnienie w formie umowy o pracę z uwagi na prowadzoną działalność gospodarczą. Klub również napotkał poważne problemy ze znalezieniem właściwej osoby na stanowisko księgowego i proces szukania i wyboru właściwego kandydata trwał blisko 5 miesięcy.

Tabela 4. Schemat zmiany składu zespołu na przestrzeni realizacji projektu

Imię i nazwisko	Funkcja	2012		2013		2014		2015		2016		2017		2018			
		≡	<	-	=	≡	<	-	=	≡	<	-	=	≡	<	-	=
Magdalena Makles	MP				100%				70%				60%				
Dorota Horabik	AM				100%												
Dorota Horabik	MP								30%		20%						
Anna Gniewczyńska	AT				30%												
Renata Rybczyńska	AT								50%								
Hanna Garczyńska	AM								80%								
Maria Stankiewicz	KS								40%				30%				
Robert Stańko	KNM				70%						60%						
Lesław Wołejko	KNM				40%						60%			20%			
Katarzyna Kiaszewicz	FITO				40%				80%								
Magdalena Bregin	FITO						40%										
Katarzyna Barańska	FITO								80%								
Filip Jarzombkowski	EKO#1								50%							30%	

Katarzyna Kotowska	EKO#2	60%				
Ewa Gutowska	EKO#3	60%				

Procedury udzielania zamówień w ramach projektu

Klub Przyrodników nie jest podmiotowo zobowiązany do stosowania ustawy Prawo zamówień publicznych. Tym nie mniej mając na względzie gospodarowanie publicznymi środkami ustalił wewnętrzne zasady udzielania zamówień dla zamówień poniżej 30 000 euro i dla zamówień powyżej 30 000 euro. Od września 2012 (od początku realizacji projektu) do lipca 2014 obowiązywały zasady ustanowione i wprowadzone w życie w maju 2010 roku. Po zmianie ustawy Prawo zamówień publicznych zmianie uległ próg powyżej którego powstaje obowiązek stosowania ustawy Prawo zamówień publicznych Klub Przyrodników dostosował obowiązujące zasady do nowelizacji. Obowiązują one od 1 lipca 2014 r. Określają one procedurę w jakiej należy dokonywać wyboru wykonawców usług i dostaw dla zamówień o łącznej szacunkowej wartości nie przekraczającej wyrażonej w złotych równowartości 30 000 euro a także zasady udzielania zamówień, których łączna szacunkowa wartość przekracza tą wartość. Dodatkowo w ramach projektów LIFE stosuje się w ramach dobrej praktyki dla zamówień, których łączna szacunkowa wartość określona w projekcie przekracza 125 000 euro ogłoszenie w Dzienniku Urzędowym Unii Europejskiej. Dla zamówień udzielonych w trybie obowiązującym dla zamówień o wartości poniżej 30 000 euro każdorazowo sporządzana jest notatka służbowa przez osobę przeprowadzającą procedurę i zatwierdzana przez Skarbnika lub Prezesa Klubu. Dopiero po zatwierdzeniu wyboru może zostać podpisana umowa z wybranym wykonawcą. Dla zamówień o łącznej wartości powyżej 30 000 euro przeprowadza się przetarg nieograniczony w trybie art. 70¹ – 70² Kodeksu Cywilnego (a powyżej wartości 125 000 euro z dodatkowym ogłoszeniem w DUUE) a wybór wykonawcy dokonywany jest w oparciu o posiedzenia komisji przetargowej i protokoły z przeprowadzenia postępowania sporządzane przez Komisję i zatwierdzane przez Prezesa Klubu. Zapisy i procedury są analogiczne jak w przypadku ustawy Prawo zamówień publicznych.

4.2 Evaluation of the management system

Proces zarządzania zespołem wdrażającym projekt przebiegał bez zakłóceń i nie było konieczności dokonania znaczących zmian w tym zakresie w okresie realizacji projektu. Dodatkowym atutem projektu usprawniającym w znaczny sposób zarządzanie jest aplikacja KP MaSS, która sprawdziła się w dotychczasowej realizacji. Aplikacja została dostosowana do funkcjonowania dwóch projektów LIFE Klubu Przyrodników dotyczącymi siedliska 7230 (projekt LIFE13 NAT/PL/024).

Współudział RDOŚ w Gdańsku i w Olsztynie w realizacji projektu sprawiał wielokrotnie, że część procedur administracyjnych (np. wydawanie zgód na wykonanie działań ochronnych w rezerwach) przebiegało szybciej niż w innych RDOŚ. Dodatkowo RDOŚ w Gdańsku współuczestniczył w negocjacjach z właścicielami gruntów, które Klub wykupił a także w rozmowach z administracją Lasów Państwowych, na terenie których zostały utworzone rezerwy lub wykonane działania ochronne. Obecność państwowej służby ochrony przyrody w takich sytuacjach często pozytywnie wpływała na postawy podmiotów, z którymi rozmawiamy. Niestety w przypadku RDOŚ w Olsztynie z uwagi na nieprzejednaną postawę RDLP Białystok nie

udało się w pełni wykorzystać możliwości jakie dawało współdziałanie NGO ze państwową służbą ochrony przyrody.

Komunikacja z Komisją i Monitorem przebiegała bez zastrzeżeń.

5. Technical part

5.1 Technical progress, per task

Działanie A1: Przygotowanie dokumentacji projektowo – technicznej oraz uzyskanie niezbędnych pozwoleń i decyzji administracyjnych, uzgodnienie w zakresie wykupu gruntów

<i>Terminy realizacji zadania</i>	początek	koniec	
<i>planowany</i>	IV kwartał 2012	<i>planowany</i>	I kwartał 2018
<i>rzeczywisty</i>	IV kwartał 2012	<i>rzeczywisty</i>	I kwartał 2018

<i>Terminy realizacji kamieni milowych</i>	planowany	rzeczywisty
Przygotowanie dokumentacji projektowo technicznej	30.09.2017	25.03.2018

<i>Terminy przekazania produktów dostarczalnych</i>	planowany	rzeczywisty
Dokumentacja projektowo techniczna	30.09.2017	30.09.2018

<i>Output indicator</i>	planowany	rzeczywisty
Permit procedures – <i>Saxifraga hirculus</i>	1	1

Działanie zostało podzielone na 3 poddziałania:

Opis realizacji A.1.1. Opracowanie dokumentacji projektowo-technicznej

---

W dniu 11.06.2014 r. ogłoszono przetarg w trybie art. 70 Kodeksu Cywilnego (Dz.U. 1964 nr 16 poz. 93 z późniejszymi zmianami) na opracowanie dokumentacji projektowej wraz z uzyskaniem wszystkich niezbędnych decyzji i pozwoleń dla 120 niewielkich budowli piętrzących wodę wraz z przekazaniem praw autorskich oraz na pełnieniu nadzoru autorskiego w czasie wykonywania robót budowlanych w ramach projektu. Dokumentacja przetargowa znajduje się na stronie www Klubu Przyrodników¹. Szacunkowa wartość zamówienia wynosiła 68 739,00 € (zgodnie z wartością zadania A1 we wniosku). W dniu 4.07.2014 r. nastąpił wybór wykonawcy tego zadania. Część I zamówienia obejmująca województwa lubuskie i pomorskie wykonywana była przez firmę EKO-PROJEKT Paweł Ulatowski a część II (obejmująca województwo zachodniopomorskie i warmińsko mazurskie) i III (obejmująca woj. podlaskie) przez firmę WTU sp. z o.o. z Wrocławia. W dniu 12.07.2014 r. zostały podpisane 3 odrębne umowy (na każdą z

---

¹ http://www.kp.org.pl/index.php?option=com_content&task=view&id=935&Itemid=594.

części, które zostały podzielone obszarami geograficznymi na terenie, których realizowane są zamówienia – umowy 35_1/2014, 35_2/2014 oraz 35_3/2014, które zostały przekazane wraz z Raportem Śródkresowym), których zakończenie realizacji ustalono na 15.12.2014 r. W dniu 2.03.2015 r. odebrano przedmiot umowy na część I od firmy EKO-PROJEKT tj. pełną dokumentację projektowo techniczną wraz z niezbędnymi pozwoleniami administracyjnymi pozwalającymi rozpocząć realizację robót budowlanych dla 20 niewielkich obiektów piętrzących (19 na obiekcie Dolina Pliszki, 1 na obiekcie Sandr Brdy, dokumentacja została dołączona do Raportu Śródkresowego). Przedmiot umowy części II ostatecznie został odebrany dopiero 8.10.2015 r. a III – 24.05.2018 r. Ostatecznie opracowano dokumentację projektowo – techniczną dla 155 zastawek. Przykład takiej dokumentacji dla obiektu Kosobudki i Zapceń został przekazany wraz z Raportem Śródkresowym. Do Raportu Końcowego załączamy dokumentację dla obiektu Stara Korytnica (ZAŁĄCZNIK NR 8). Wszystkie pozostałe dokumentacje – zgodnie z informacją podaną w piśmie przewodnim – zostały załączone jedynie w wersji elektronicznej na pendrive.

Problemy zanotowane w czasie realizacji zadania oraz sposób ich przewyżczenia:

Późne odebranie całości przedmiotu umowy 35_2/2014 było wynikiem wstrzymania prac Wykonawcy przez Zamawiającego (Klub Przyrodników) z powodu niespodziewanie niezwykle ostrego sprzeciwu właścicieli działek na terenie obiektu Dolina Płoni Żydowo (Sandr Brdy), otaczających go terenów oraz mieszkańców pobliskiej wsi Żydowo a także trwającego procesu przejmowania przez RDOŚ w Szczecinie w trwały zarząd jednej z działek w ramach tego obiektu od Agencji Nieruchomości Rolnych. W zakresie działek prywatnych podjęliśmy próby merytorycznej dyskusji z mieszkańcami doprowadzając do rozprawy administracyjnej, która prowadzona przez Gminę dawała możliwość każdej ze stron wykazać swoje racje. Niestety nie udało się przekonać właścicieli działek prywatnych do zgody na budowę zastawek na ich terenach. Podjęliśmy więc negocjacje w sprawie wykupu tych działek jednak cena jaką zażądali właściciele przekraczała tak ceny rynkowe jak wartość występujących tam walorów przyrodniczych. Zmuszeni zatem byliśmy to zmniejszenia ilości zastawek do 7 sztuk skupionych na działce pozostającej własnością Skarbu Państwa w Zarządzie Agencji Nieruchomości Rolnych. RDOŚ w Szczecinie na wniosek Klubu zwrócił się do ANR z wnioskiem o przekazanie tego gruntu w trwały zarząd RDOŚ co umożliwiłoby podjęcie na tej działce niezbędnych działań ochronnych. Dopiero po zakończeniu tego procesu Klub Przyrodników mógł wznowić prace Wykonawcy i przekazać mu zgodę na dysponowanie gruntem na cele budowlane, które niezbędne jest do uzyskania pozwolenia na budowę.

Problemy z odbiorem prac w ramach umowy 35_3/2014 wiążą się bezpośrednio z problemami, które zmusiły nas do przedłużenia okresu trwania projektu. W związku z brakiem zgody ze strony Nadleśnictw (całość problemów oraz podejmowanych działań zawiera ZAŁĄCZNIK NR 1 w sprawie wydania przez odpowiednie organy decyzji administracyjnych (przede wszystkim operatów wodnoprawnych w toku wydawania pozwolenia wodnoprawnego), a także nałożenia przez RDOŚ w Białymstoku, jako jedynym spośród pozostałych 6, konieczności sporządzenia Raportów o oddziaływaniu na środowisko przedsięwzięć polegających na budowie niewielkich urządzeń piętrzących wodę (zastawki drewniane o poziomie piętrzenia ok. kilkadziesiąt cm, nie powodujących zalewania terenu tj. nie powodujących stagnowania lustra wody powyżej poziomu gruntu) – całość procedury sporządzania dokumentacji projektowo technicznej wraz z uzyskaniem niezbędnych pozwoleń znacząco się przedłuża. W związku z faktem, iż Wykonawca nie jest odpowiedzialny (zgodnie z zapisami umów) za zmianę stanowiska osób trzecich mających wpływ na realizację

przedmiotów umów oraz na przedłużające się procedury wydawania przez polskie organy odpowiednich decyzji (opieszłość organów) Klub Przyrodników odstąpił od naliczania kar umownych z tytułu nie wykonania przedmiotów umów w terminie. Wykonawca wypełnia swoje obowiązki umowne bez zarzutów. Ostateczny stan realizacji umów tj. opracowanej dokumentacji i uzyskanych decyzji administracyjnych zawiera ZAŁĄCZNIK NR 2.

Jednocześnie wyjaśniając powód opóźnień w dostarczaniu produktów dostarczalnych uprzejmie informujemy, iż dokumentacja projektowo techniczna zajmuje 2 półki szafki magazynowej w biurze Zarządu Klubu Przyrodników. Zdjęcie przedstawiające ilość zajmowanego miejsca zostało pokazane Monitorowi w czasie jej ostatniej Misji w czerwcu 2018 r. Wtedy także zadano pytanie czy produkty dostarczalne o takiej objętości rzeczywiście muszą bezwzględnie zostać dostarczone tak w wersji papierowej jak i elektronicznej i czy takie duże objętościowo załączniki mogą zostać dostarczone jedynie w wersji elektronicznej. Zgodnie z punktem 3 pisma Ares(2018)3407934 z dnia 27.06.2018 r. (po wizycie monitorującej w czerwcu 2018) Komisja wyraziła zgodę na dostarczenie takich załączników jedynie w wersji elektronicznej. Jednocześnie jako załącznik nr 7 do Raportu Śródkresowego przedstawiono dwie przykładowe dokumentacje projektowo techniczne dla powstałych już wówczas zastawek.

Jednocześnie zgodnie z informacjami przedstawianymi we wcześniejszych raportach, opisaną w szczegółach sytuacją w północno-wschodniej Polsce, która była podstawą do wniosku o wydłużenie okresu realizacji projektu a także ZAŁĄCZNIKIEM NR 1 do Raportu Końcowego – powodem przedłużającej się realizacji zadania A1 były właśnie trwające niemalże do końca realizacji projektu negocjacje z RDLP w Białymstoku mające na celu uzyskanie zgody na realizację zadań ochronnych (w tym budowy zastawek) na terenie nadleśnictw z tego RDLP. Podkreślić jednak należy, że opracowanie dokumentacji projektowo technicznej budowy zastawek składa się z dwóch – stosunkowo niezależnych – procesów: 1) opracowanie dokumentacji projektowej, operatów wodnoprawnych i innej dokumentacji projektowej zawierającej informacje techniczne o planowanej inwestycji (zakres, wymiary, lokalizacja, analiza wpływu na środowisko etc.). Dokumentacja taka jest niezbędna do składania wniosków o wydawanie decyzji administracyjnych zezwalających na realizację przedsięwzięcia ujętego w dokumentacji oraz 2) uzyskanie niezbędnych decyzji administracyjnych zezwalających na realizację tj. decyzja o środowiskowych uwarunkowaniach realizacji przedsięwzięcia, decyzja wodnoprawna, pozwolenie na budowę/zgłoszenie zamiaru wykonania robót.

Sama dokumentacja projektowo techniczna została zatem opracowana zgodnie z terminami wskazanymi we wniosku. Jednak drugi etap – uzyskiwanie pozwoleń – znacząco się wydłużył co w oczywisty sposób wpłynęło na termin realizacji zadania A1.

Dodatkowo w trakcie realizacji zadań A2, A3 oraz A4 zidentyfikowano dodatkowe potrzeby związane z zaburzonymi stosunkami wodnymi, które powodują iż koniecznym okazała się budowa zastawek w miejscach, gdzie pierwotnie tego nie planowano. Biorąc jednak pod uwagę, iż na części obiektów brak zgody właścicieli uniemożliwił budowę zastawek to możliwe było podjęcie decyzji o zmianie lokalizacji ich budowy. Prowadzony w ramach zadania D1 monitoring stanu siedliska i warunków terenowych w poszczególnych obiektach pozwalał na ocenę konieczności wykonania takich zmian. Dodatkowo działalność bobrów także przyczyniała się do dynamicznie zachodzących zmian do tego stopnia, iż na części obiektów konieczne stało się zainstalowanie najpierw cylindrów by zapobiec zniszczeniu siedliska przez stojącą wodę powierzchniową. Bobry przemieszczając się z miejsca na miejsce zmieniają warunki wodne na terenach gdzie żerują. Często pojawiają się w nowych – wcześniej nie zasiedlonych miejscach a w innych miejscach porzucają utrzymanie zbudowanych tam, które bardzo szybko niszczej pod wpływem erozyjnej działalności wody. Tam, gdzie bobry trwale zalewają teren stosujemy cylindry by uchronić siedlisko przed zniszczeniem a budowa zastawek staje się bezcelowa lub

przesunięta w czasie do momentu aż warunki wodne ulegną pogorszeniu. Opis zadania, podjętych działań jak ich uzasadnienie zawiera opis zadania C5.

Opis realizacji A.1.2. Rozpoznanie struktury własności gruntów

---

Z początkiem projektu stworzono bazę danych dotyczącą właścicieli gruntów - ustalono numery działek ewidencyjnych objętych projektem i tam gdzie to możliwe także właścicieli prywatnych i zarządców terenu. Rozpoczęto proces podpisywania porozumień z Nadleśnictwami i osobami prywatnymi, które pozwalają na wykonanie działań ochronnych.

W dniu 30.05.2014 r. rozesłano do RDOŚ w Gorzowie Wielkopolskim, RDOŚ w Poznaniu, RDOŚ w Gdańsku oraz RDOŚ w Białymstoku wnioski o zgodę na wykonanie działań (jednorazowe koszenie i wycinka nalotów drzew i krzewów) w rezerwatach, na terenie których leżą obiekty w Projekcie. Są to: Dolina Ilanki, Młodno (RDOŚ Gorzów Wielkopolski), Wielkopolska Dolina Rurzyca, Diabli Skok, Smolary (RDOŚ w Poznaniu), Mechowisko Radość, Kruszynek, Mechowiska Sulęczyńskie i Dolina Kulawy (RDOŚ w Gdańsku) i Stare Biele, Perkuć, Rutka, Jezioro Kalejty (RDOŚ w Białymstoku). W dniu 7.07.2014 r. uzyskaliśmy zgodę RDOŚ w Gorzowie Wielkopolskim, w dniu 02.07.2014 r. oraz 22.01.2015 r. uzyskaliśmy zgodę RDOŚ w Gdańsku. Wnioski z RDOŚ w Poznaniu i Białymstoku zostały przekazane drogą służbową do GDOŚ zgodnie z kompetencjami urzędu. Zgodę na wykonanie działań w woj. wielkopolskim uzyskaliśmy od GDOŚ w dniu 27.08.2014 r. a w woj. podlaskim w dniu 25.07.2014 r. Uzyskane zgody wyczerpują listę rezerwatów, dla których zgody na wykonanie działań ochronnych w ramach projektu powinny zostać wydane.

Problemy zanotowane w czasie realizacji zadania oraz sposób ich przewyżczenia:

Do dnia, który pozwalał na wykonanie działań ochronnych nie podpisano umów/porozumień z Nadleśnictwami we wschodnio – północnej Polsce na terenie RDLP Białystok. Szczegółowy opis problemu zawiera ZAŁĄCZNIK NR 1.

Opis realizacji A.1.3. Uzyskanie pozwoleń i uzgodnienia w zakresie działania C8

Uzyskano następujące decyzje:

- 1) W dniu 22/08/2013 r. dec. DOP-or.6400.147.2013.kp wydana przez Generalną Dyрекcyję Ochrony Środowiska – zezwalająca na zbiór i przetrzymywanie nasion i liści nie więcej niż 240 okazów skalnicy torfowiskowej (*Saxifraga hirculus*) z terenu woj. pomorskiego, podlaskiego i warmińsko mazurskiego.
- 2) W dniu 08/09/2014 r. dec. WOPN-OOP.6205.1.66.2014.WP wydana przez RDOŚ w Olsztynie – zezwalająca na przeprowadzenie badań naukowych na terenie rezerwatu Struga Żytkiejmska w celu określenia wyjściowej populacji skalnicy, opisu fotocenotyczno – siedliskowych warunków oraz monitoringu po wsiedleniu.
- 3) W dniu 30/09/2014 r. dec DZP-WP.6205.71.2014.ŁR2 wydana przez GDOŚ zezwalająca na odstępowanie od zakazów obowiązujących wobec gatunku chronionego jakim jest skalnica

torfowiskowa na terenie rezerwatów przyrody Bagno Stawek, Mechowisko Radość, Dolina Kulawy i Struga Żytkiejmska. Decyzja zezwalała na pobieranie fragmentów liści i torebek nasiennych niezbędnych do przeprowadzenia namnożenia.

- 4) W dniu 17/10/2014 dec. RDOŚ-Gd_PNII.6205.34.2014.AGa.2 zezwalająca na prowadzenie badań naukowych na terenie rezerwatów Dolina Kulawy, Bagno Stawek oraz Mechowisko Radość w celu określenia wyjściowej populacji skalnicy, opisu fotocenotyczno – siedliskowych warunków oraz monitoringu po wsiedleniu.
- 5) W dniu 10/08/2015 r. dec. WOPN-OOP.6400.61.2015.PK.1 wydana przez RDOŚ w Olsztynie zezwalającą na wprowadzenie do środowiska przyrodniczego (torfowisko Kopaniarze) do 8 osobników skalnicy torfowiskowej.
- 6) W dniu 17/08/2015 r. dec. RDOŚ-Gd-PNII.6400.46.2015.JG.1 wydana przez RDOŚ w Gdańsku zezwalająca na wprowadzenie do środowiska przyrodniczego 14 okazów skalnicy na teren obiektów Jezioro Krąg (obecnie rezerwat Mechowisko Krąg) oraz Jezioro Małe Długie.
- 7) W dniu 27/08/2015 r. dec. WPN-6400.46.2015.MW wydana przez RDOŚ w Białymstoku zezwalająca na wprowadzenie do środowiska przyrodniczego 18 osobników skalnicy na teren obiektów Poszeszupie, Sawonia Mostek oraz Bagno Parchacz.
- 8) W dniu 27/08/2015 r. dec. DZP-WP.6205.63.2015.ŁR1 wydana przez GDOŚ zezwalająca na wprowadzenie osobników skalnicy do środowiska naturalnego na terenie rezerwatów przyrody Bagno Stawek, Mechowisko Radość, Dolina Kulawy, Mechowiska Sulęczyńskie i Struga Żytkiejmska.

W związku z żądaniem KE by kontynuować działanie mimo ograniczonych efektów w celu maksymalizacji efektu ekologicznego konieczne było ponowne wystąpienie o pozwolenia. Ograniczyliśmy się jednak jedynie do tych stanowisk, w których wsiedlanie było uzasadnione z punktu widzenia tak ochrony gatunku jak ekonomii:

- 1) W dniu 14/11/2016 r. dec. DZP-WP.6205.105.2016.AL.1 wydana przez GDOŚ zezwalająca na pobór części wegetatywnych z roślin znajdujących się na terenie rezerwatów przyrody Bagno Stawek i Mechowisko Krąg.
- 2) 08/06/2017 r. dec. DZP-WP.6205.54.2017.PR.1 wydana przez GDOŚ zezwalająca na odstępstwo od zakazów obowiązujących w rezerwach przyrody Bagno Stawek, Dolina Kulawy i Mechowiska Sulęczyńskie i zezwalająca na wprowadzenie wyhodowanych w środowisku in vitro okazów skalnicy w granicach ww. rezerwatów.

Wszystkie powyższe decyzje wyczerpują niezbędne zgody i pozwolenia na wykonanie zadania.

Problemy zanotowane w czasie realizacji zadania oraz sposób ich przewyżczenia:

Nie zanotowano problemów w tej części zadania.

Działanie A2: Sporządzenie projektów planów ochrony istniejących i projektowanych rezerwatów wraz z planami zadań ochronnych dla obszaru Natura 2000 w granicach obiektów w województwie pomorskim (RDOŚ Gdańsk)

<i>Terminy realizacji zadania</i>	początek		koniec	
<i>planowany</i>	I kwartał 2013	<i>planowany</i>	IV kwartał 2017	
<i>rzeczywisty</i>	I kwartał 2013	<i>rzeczywisty</i>	IV kwartał 2017	

<i>Terminy realizacji kamieni milowych</i>	planowany	rzeczywisty
-		

<i>Terminy przekazania produktów dostarczalnych</i>	planowany	rzeczywisty
-		

<i>Output indicator</i>	planowany	rzeczywisty
Other (management plans for nature reserves)	5	5

Opis realizacji

Zgodnie z pismem KE z dnia 31/10/2013 r znak ENV.E3.MM/jv ARES(2013) 3386694 zatwierdzającym Raport Wstępny termin zakończenia realizacji zadania A2 został przesunięty na IV kwartał 2016 r. W związku z tym konieczne było podpisanie aneksu do Umowy Partnerskiej z RDOŚ w Gdańsku zmieniającego harmonogram realizacji zadań w ramach partnerstwa. Umowa została podpisana w dniu 25.11.2013 r. (przekazano wraz z Raportem z postępu #1).

Zgodnie z Aneksem nr 2 do Umowy o dofinansowanie Projektu zadanie zostało przedłużone do I kwartału 2018 r. W związku z tym konieczne było podpisanie aneksu do Umowy Partnerskiej z RDOŚ w Gdańsku zmieniającego harmonogram realizacji zadań w ramach partnerstwa. Umowa została załączona do Raportu z Postępu #3.

Zgodnie z Umową Partnerską (wraz z aneksami) RDOŚ w Gdańsku w ramach projektu miał za zadanie sporządzić plany ochrony 5 rezerwatów spośród 7 obiektów: Jezioro Krąg, Sulęcyno, Torfowisko Radość, Jezioro Kruszyn, Jezioro Małe Długie, Orle i Skotawskie Łąki. Oprócz Skotawskich Łąk żaden z tych obiektów w momencie rozpoczęcia realizacji nie był rezerwatem. W Polskim porządku prawnym oznacza to, iż nie można przystąpić do sporządzania planu dla nieistniejącego rezerwatu. Warunkiem zatem było ustanowienie rezerwatu a następnie opracowanie i ustanowienie planu. Dodatkowo na mocy Aneksu nr 2 do Umowy Partnerskiej RDOŚ zobowiązał się do ustanowienia rezerwatu Gogolewko oraz ustanowienia planów ochrony opracowanych przez Klub Przyrodników (patrz opis zadania A2) dla nowopowstałego rezerwatu Gogolewko oraz istniejącego Mechowiska Czaple (patrz Tabela 7. Rola KP I RDOŚ w procesie ustanawiania rezerwatu i planu ochrony).

REZERWAT MECHOWISKO RADOŚĆ

Teren obiektu leży w całości na gruntach Skarbu Państwa – uzgodnienia związane z powołaniem rezerwatu były prowadzone przez RDOŚ w Gdańsku.

1. W dniu 25.07.2013 r. Zarządzeniem nr 25/2013 (Dziennik Urzędowy Województwa Pomorskiego z dnia 5.07.2013 r. poz. 2737², przekazano wraz z Raportem z Postępu) ustanowiono rezerwat MECHOWISKO RADOŚĆ (obiekt Zapceńskie Mechowiska [Torfowisko Radość]) o powierzchni 9,59 ha obejmującej najcenniejsze elementy obiektu z siedliskiem 7230.
2. Dla rezerwatu MECHOWISKO RADOŚĆ w drodze rozstrzygniętego przetargu publicznego w dniu 14.01.2014 r z firmą Pro Natura Pro Homini Katarzyna Bociąg została zawarta umowa, w ramach której Wykonawca opracował do dnia 20.11.2014 r. dokumentację projektu planu ochrony rezerwatu wraz zakresem planu zadań ochronnych dla obszaru Natura 2000 w granicach rezerwatu (umowa przekazana wraz z Raportem Śródkresowym). Po otrzymaniu przedmiotu umowy RDOŚ w Gdańsku przystąpił do zatwierdzania planu ochrony rezerwatu.
3. W dniu 15.03.2016 r. Zarządzeniem z dnia 17.02.2016 r. ustanowiono plan ochrony dla rezerwatu MECHOWISKO RADOŚĆ (Dz. Urz. Województwa pomorskiego z dnia 15.03.2016 r, poz. 1089, przekazane wraz z Raportem z Postępu #3). Znajduję się on także na stronie projektu w zakładce PLIKI w części Zarządzenia³.

REZERWAT KRUSZYNEK

Teren obiektu leży w całości na gruntach Skarbu Państwa – uzgodnienia związane z powołaniem rezerwatu były prowadzone przez RDOŚ w Gdańsku.

1. W dniu 25.02.2014 r. Zarządzeniem Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska w Gdańsku (Dziennik Urzędowy Województwa Pomorskiego z dnia 11.03.2014 r. poz. 1051⁴, załączony do Progress Report #1) ustanowiono Rezerwat KRUSZYNEK (obiekt Zapceńskie Mechowiska [Jezioro Kruszyńskie]) o powierzchni 8,42 ha obejmującej torfowisko alkaliczne w lądowej zatoce jeziora wraz z tą zatoką. Plik zarządzenia umieszczony jest także na stronie projektu w zakładce PLIKI w części Zarządzenia⁵.
2. Dla rezerwatu KRUSZYNEK w drodze rozstrzygniętego przetargu publicznego w dniu 9.04.2014 r. z firmą Pro Natura Pro Homini Katarzyna Bociąg została zawarta umowa, w ramach której Wykonawca przygotował do dnia 28.11.2014 r. dokumentację projektu planu ochrony rezerwatu wraz z zakresem planu zadań ochronnych dla obszarów Natura 2000 w granicach rezerwatu (umowa stanowi załącznik do Raportu Śródkresowego). Po otrzymaniu przedmiotu umowy RDOŚ Gdańsk przystąpił do zatwierdzania planu ochrony rezerwatu.
3. W dniu 07.12.2015 r. Zarządzeniem Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska w Gdańsku z dnia 13.11.2015 r. ustanowiono plan ochrony dla rezerwatu KRUSZYNEK (Dz. Urz. Województwa pomorskiego z dnia 7.12.2015 r., poz. 3770, załącznik do Raportu Śródkresowego). Plik znajduje się także na stronie internetowej projektu w zakładce PLIKI w części Zarządzenia⁶.

Egzemplarz opracowanego projektu planu do rezerwatu Kruszynek stanowi ZAŁĄCZNIK NR 3. Pozostałe plany załączono jedynie w wersji elektronicznej.

REZERWAT MECHOWISKA SULĘCZYŃSKIE

² http://alkfens.kp.org.pl/wp-content/uploads/2013/01/Mechowisko_Radosc_DzU.pdf

³ http://alkfens.kp.org.pl/wp-content/uploads/2013/01/Zarządzenie_Dz_Urz_Woj_Pom_2016_1089_PO-Mechowisko-Rado%C5%9B%C4%87.pdf

⁴ http://edziennik.gdansk.uw.gov.pl/WDU_G/2014/1051/akt.pdf

⁵ http://alkfens.kp.org.pl/wp-content/uploads/2013/01/Kruszynek_DzU.pdf

⁶ http://alkfens.kp.org.pl/wp-content/uploads/2013/01/Zarządzenie_Dz_Urz_Woj_Pom_2015_3770_PO-Kruszynek.pdf

Rezerwat leży w części na gruntach prywatnych a w części na gruntach Skarbu Państwa. By rezerwat mógł zostać powołany obejmując najcenniejsze fragmenty torfowiska konieczne było wcześniejsze wykupienie działek pozostających w rękach osób prywatnych. Wykupem zajmował się Klub Przyrodników (patrz opis zadania B1), który następnie wykupione działki udostępnił na potrzeby powołania rezerwatu.

1. W dniu 17.11.2014 r. Zarządzeniem Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska w Gdańsku (Dziennik Urzędowy Województwa Pomorskiego z dnia 24.11.2014 r. poz. 4108⁷, przekazano wraz z Raportem Śródkresowym) ustanowiono Rezerwat MECHOWISKA SULĘCZYŃSKIE o powierzchni 22,58 ha obejmujący także działki będące własnością Klubu Przyrodników zakupionymi w ramach projektu (patrz opis zadania B1 oraz załącznik mapowy nr 16 do Raportu Śródkresowego). Rezerwat został powołany w momencie, gdy własnością Klubu były jedynie 4 działki (368, 365, 364, 376). W dniu 24.03.2015 r. po zakupieniu działek 367/1, 367/2, 368 oraz 379 Klub Przyrodników wystąpił do RDOŚ Gdańsk o włączenie działek w istniejący rezerwat. Po włączeniu ww. działek w rezerwat zapewnia właściwą ochronę najcenniejszych płatów siedliska 7230 w obiekcie Sulęczyńsko.
2. Dla rezerwatu MECHOWISKA SULĘCZYŃSKIE w drodze rozstrzygniętego przetargu publicznego w dniu 15.01.2015 r. z firmą Pro Natura Pro Homini Katarzyna Bociąg została zawarta umowa, w ramach której Wykonawca miał przygotować do dnia 16.11.2015 r. dokumentację projektu planu ochrony rezerwatu wraz z zakresem planu zadań ochronnych dla obszarów Natura 2000 w granicach rezerwatu (umowa stanowi załącznik do Raportu Śródkresowego).
3. W dniu 15.09.2017 r. Zarządzeniem Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska w Gdańsku (Dziennik Urzędowy Woj. Pomorskiego z dnia 4 października 2017 r. , poz. 3430) ustanowiono plan ochrony rezerwatu. Plik znajduje się na stronie internetowej projektu w zakładce PLIKI w części Zarządzenia⁸.

MECHOWISKO KRAĞ

Teren obiektu leży w całości na gruntach Skarbu Państwa – uzgodnienia związane z powołaniem rezerwatu były prowadzone przez RDOŚ w Gdańsku.

1. W dniu 12.04.2016 r. Zarządzeniem Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska w Gdańsku powołano rezerwat przyrody MECHOWISKO KRAĞ (Dz. Urz. Województwa Pomorskiego z dnia 10.05.2016 r., poz. 1767, przekazano wraz z Raportem Śródkresowym).
2. W dniu 05.07.2016 r. po rozstrzygniętym przetargu publicznym podpisano z firmą FRUGILE Arkadiusz Gawroński umowę na sporządzenie projektu planu ochrony rezerwatu. W dniu 21.11.2016 r. RDOŚ Gdańsk odebrał od Wykonawcy dokumentację planu ochrony tego rezerwatu.
3. W dniu 30.07.2018 r. Zarządzeniem Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska w Gdańsku (Dz. Urz. Woj. Pomorskiego z dnia 2.08.2018 r poz. 3138) ustanowiono plan ochrony rezerwatu. Plik znajduje się na stronie internetowej projektu w zakładce PLIKI w części Zarządzenia⁹.

REZERWAT SKOTAWSKIE ŁĄKI

1. W związku z tym, iż jest to istniejący rezerwat w dniu 23.08.2016 r. w wyniku rozstrzygniętego przetargu nieograniczonego RDOŚ podpisał umowę z firmą Biuro

---

⁷ http://edziennik.gdansk.uw.gov.pl/WDU_G/2014/4108/akt.pdf

⁸ http://alkfens.kp.org.pl/wp-content/uploads/2013/01/20170915_PO-Mechowiska-Sul%C4%99czy%C5%84skie.pdf

⁹ http://alkfens.kp.org.pl/wp-content/uploads/2018/08/20180802_PO-Mechowisko-Kr%C4%85g-akt.pdf

Urządzenia Lasu i Geodezji Leśnej o/Gdynia na sporządzenie dokumentacji projektu planu ochrony dla rezerwatu SKOTAWSKIE ŁĄKI (rezerwat włączony do projektu na podstawie Aneksu nr 2 do Umowy o dofinansowanie Projektu). Przedmiot umowy odebrano w dniu 30.11.2017 r.

2. Obecnie trwa proces urzędowego uzgadniania i zatwierdzania planu, który zwykle trwa ok. 9-10 miesięcy.

Tabela 5. Podsumowanie:

Nazwa rezerwatu	Data ustanowienia jako nowy rezerwat w projekcie	Data ustanowienia planu ochrony
MECHOWISKO RADOŚĆ	28.06.2013 r.	17.02.2016 r.
KRUSZYNEK	25.02.2014 r.	13.11.2015 r.
MECHOWISKA SULĘCZYŃSKIE	17.11.2014 r.	15.09.2017 r.
MECHOWISKO KRĄG	12.04.2016 r.	30.07.2018 r.
SKOTAWSKIE ŁĄKI	istniejący rezerwat	IV kwartał 2018 r.

W związku z tym, iż w ramach zadania celem było sporządzenie projektów planów ochrony rezerwatów – zadanie zakończyło się zgodnie z planem w IV kwartale 2017 r. W Raporcie z Postępu #3 błędnie wskazano termin I kwartał 2018 r. jako termin zakończenia realizacji tego zadania.

Wyjaśniamy:

1. wskaźnik 16 sztuk management plans for nature reserves składa się z 5 sztuk planowanych do realizacji przez RDOŚ w Gdańsku (zadanie A2) oraz z 11 planowanych do realizacji przez Klub Przyrodników (zadanie A3).
2. Obiekty – Gogolewko i Mechowiska Czaple są wymieniane w zadaniach A2 i A3, gdyż w ramach podziału obowiązków między Partnerów na tych obiektach każdy z Partnerów ma swoją rolę i tak (cyfry w tabeli wskazują kolejność działań):

Tabela 6. Rola KP i RDOŚ w procesie ustanawiania rezerwatu i planu ochrony

Obiekt	Rola RDOŚ w Gdańsku	Rola Klubu Przyrodników
Gogolewko	1) powołanie rezerwatu 3) ustanowienie planu ochrony	2) Opracowanie planu ochrony i przekazanie do RDOŚ
Mechowiska Czaple	2) ustanowienie planu ochrony rezerwatu	1) Opracowanie planu ochrony dla rezerwatu i przekazanie do RDOŚ

Problemy zanotowane w czasie realizacji zadania oraz sposób ich przezwyciężania:

Pragniemy zaznaczyć i przypomnieć fakt, który był diskutowany w czasie zatwierdzania Raportu Wstępnego, iż RDOŚ jako jednostka budżetowa przetarg na plan ochrony rezerwatu może ogłosić tylko w sytuacji gdy rezerwat dla, którego ogłaszany jest przetarg na sporządzenie projektu planu ochrony istnieje. Najpierw trzeba zatem powołać oficjalnie rezerwat by móc rozpocząć sporządzanie dla niego planu ochrony. Ten fakt był przyczyną dla której zadanie A2 zostało wydłużone mimo, iż stanowi część zadań przygotowawczych. W projekcie zadanie A2 zostało potraktowane jako część „działanie ochronne” gdyż ochrona najcenniejszych płatów

siedliska w ramach rezerwatów i ustanowienie dla nich planów ochrony zapewnia w warunkach polskich jedną z najsilniejszych form zabezpieczenia długotrwałej właściwej ochrony dla siedliska.

W pierwszej kolejności przystąpiono do powołania rezerwatów, które leżą w całości lub w większości na gruntach Skarbu Państwa w zarządzie Lasów Państwowych. I tak ustanowiono rezerwaty: Torfowisko Radość, Kruszynek i Mechowiska Sulęczyńskie. Kolejne dwa rezerwaty pierwotnie planowane w projekcie: Jezioro Małe Długie i Orle znajdują się na gruntach prywatnych.

Długotrwałe negocjacje związane ze zgodą na powołanie rezerwatu lub wykupem tych gruntów na obu obiektach nie przyniosły zakładanego skutku:

1. **w obiekcie Orle** dwie działki stanowiące 50% obiektu (załączniki mapowe do Progress Report #1) są własnością prywatną i cena jaka została zaproponowana jako cena wykupu dalece wykracza poza kwoty zaplanowane w projekcie i dalece poza kwoty rzeczywistej wartości rynkowej owych działek. Właściciele odmawiają także wykonania na ich terenie działań ochronnych (koszenie oraz budowa budowli piętrzących mających przywrócić właściwe warunki wodne dla siedliska 7230). Zaniechano dalszych negocjacji. Jednakże dla obiektu Orle będącego częścią obszaru Natura 2000 „Orle” PLH220019 został ustanowiony Zarządzeniem 34/2013 Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska w Gdańsku z dnia 19.09.2013 r. Plan Zadań Ochronnych, który w części dotyczącej ustalenia zakresu działań ochronnych wskazuje konieczność wykonania działań ochronnych (koszenie i przywrócenie właściwych warunków wodnych) w granicach ww. działek. Istnieje zatem mechanizm prawny obligujący do wykonania działań ochronnych, który zamierzamy wykorzystać na potrzeby zachowania siedliska na terenie działek prywatnych. Dodatkowo Partner – RDOS w Gdańsku podjął starania utworzenia rezerwatu na części będącej własnością Skarbu Państwa pozostającej w zarządzie Nadleśnictwa Wejherowo a na części będącej własnością prywatną utworzyć otulinę rezerwatu. Takie rozwiązanie nie wymaga uzyskania zgody właścicieli na utworzenie otuliny na terenie własności prywatnej. Minusem jest brak możliwości zaplanowania działań ochrony czynnej na terenie otuliny rezerwatu jednak można ustalić zakaz podejmowania działań, które mogą spowodować pogorszenie stanu zachowania siedlisk/gatunków. Należy w tym miejscu podkreślić, że w tym przypadku negocjacje są niezwykle trudne i stanowią dość delikatny w swej naturze proces społeczny (silnie uwarunkowany regionalnie). Dlatego też sporą rolą jest tu rola RDOŚ w Gdańsku jako organu administracji publicznej. RDOŚ także nie wyklucza wszczęcia procedury wywłaszczenia właścicieli jednakże w toku rozpoznania sprawy wyszło na jaw, iż na nieruchomościach ustanowiona jest hipoteka o wartości ok. 9 mln złotych co znacząco wpływa na wykonalność takich planów.
2. **w obiekcie Jezioro Małe Długie** cena zaproponowana przez Klub (oparta na wycenie nieruchomości przez rzeczoznawcę) nie satysfakcjonuje właścicieli natomiast nie przeciwstawiają się wykonywaniu działań ochronnych. W dniu 28.01.2015 r. podpisano Porozumienie dające zgodę Klubowi na wykonanie działań ochronnych w postaci koszenia, wycinek oraz montażu urządzeń w tamach bobrowych (porozumienie stanowi załącznik do Raportu Śródkresowego). Część południowa obiektu jest użytkowana kośnie przez właściciela. Część centralna i północna nie jest użytkowana.

Jednym z argumentów we wniosku o przedłużenie projektu był fakt, iż nowo włączone obiekty (Gogolewko, Skotawskie Łąki i Mechowiska Czaple) pozwalają na utrzymanie wskaźnika opracowanych planów ochrony rezerwatów na planowanym poziomie tj. 5 (pozostałe 11

opracowywane jest w ramach zadania A3). Zatem problemy związane z brakiem możliwości ustanowienia rezerwatów na tych dwóch obiektach nie wpłynęło negatywnie na zakres zadania.

Działanie A3: Sporządzenie projektów planów ochrony istniejących i projektowanych rezerwatów wraz z planami zadań ochronnych dla obszaru Natura 2000 w granicach obiektów dla pozostałych obszarów realizacji projektu

<i>Terminy realizacji zadania</i>	początek	koniec	
<i>planowany</i>	I kwartał 2013	<i>planowany</i>	III kwartał 2017
<i>rzeczywisty</i>	I kwartał 2013	<i>rzeczywisty</i>	II kwartał 2018

<i>Terminy realizacji kamieni milowych</i>	planowany	rzeczywisty
<i>sporządzenie projektów planów ochrony</i>	30.12.2016	30.06.2018

<i>Terminy przekazania produktów dostarczalnych</i>	planowany	rzeczywisty
<i>Plany ochrony rezerwatów i PZO dla N2000</i>	31.03.2018	30.06.2018

<i>Output indicator</i>	planowany	rzeczywisty
Other (management plans for nature reserves)	11	6

Opis realizacji

Zgodnie z ZAŁĄCZNIKIEM NR 4 dla zdecydowanej większości obiektów informacje zawarte w dokumentacjach przekazanych do RDOŚ zostały wprowadzone do zarządzeń ustanawiających plany zadań ochronnych/plany ochrony tych obszarów (patrz opis zadania A4). To w oparciu o te dane w większości zostały sformułowane zadania ochronne.

W przypadku zatwierdzanych planów ochrony rezerwatów – zapisy planów muszą uwzględniać zakres dotyczący obszarów Natura 2000 a w planach zadań ochronnych dla tych obszarów zawarto już odpowiednie zapisy dotyczące siedliska.

Wyjaśniamy:

- wskaźnik 16 sztuk management plans for nature reserves składa się z 5 sztuk planowanych do realizacji przez RDOŚ w Gdańsku (zadanie A2) oraz z 11 planowanych do realizacji przez Klub Przyrodników (zadanie A3).
- Obiekty – Gogolewko i Mechowiska Czaple są wymieniane w zadaniach A2 i A3, gdyż w ramach podziału obowiązków między Partnerów na tych obiektach każdy z Partnerów ma swoją rolę i tak (cyfry w tabeli wskazują kolejność działań):

Tabela 7. Rola KP i RDOŚ w procesie ustanawiania rezerwatu i planu ochrony

Obiekt	Rola RDOŚ w Gdańsku	Rola Klubu Przyrodników
Gogolewko	1) powołanie rezerwatu 3) ustanowienie planu ochrony	2) Opracowanie planu ochrony i przekazanie do RDOŚ
Mechowiska Czaple	2) ustanowienie planu ochrony rezerwatu	1) Opracowanie planu ochrony dla rezerwatu i przekazanie do RDOŚ

1. W dniu 17.03.2014 r. ogłoszono przetarg na wyłonienie wykonawcy zadania pn. opracowanie dokumentacji przyrodniczej w części faunistycznej na potrzeby sporządzenia dokumentacji i projektów planów ochrony uwzględniający zakres planu zadań ochronnych dla obszarów Natura 2000 dla łącznie 10 projektowanych i 1 istniejącego rezerwatu w województwach lubuskim, zachodniopomorskim i podlaskim¹⁰. W dniu 8.04.2014 r. przetarg unieważniono z powodu braku ważnych ofert. W dniu 9.04.2014r. ogłoszono ponownie ten sam przetarg i w dniu 7.05.2014 r. wyłoniono Wykonawcę obu części zamówienia – firmę FRUGILE Arkadiusz Gawroński¹¹. W dniu 14.05.2014 r. podpisano umowy na realizację obu części zamówienia z terminem realizacji 1.09.2014 r. W dniu 2.09.2014 r. Wykonawca przekazał do Klubu szczytkowe wersje Dokumentacji będących przedmiotem umowy. Zgodnie z protokołem ze spotkania w dniu 17.09.2014 r. Klub złożył szereg uwag do przedłożonej Dokumentacji a termin na jej uzupełnienie wyznaczył na 19.10.2014 r. Wykonawca do dnia 10.12.2014 r. nie złożył poprawionych Dokumentacji i nie reagował na ponaglenia ze strony Zamawiającego. Poskutkowało to nałożeniem na Wykonawcę kar umownych. Ostatecznie w dniu 6.03.2015 r. Klub jako Zamawiający przyjął Dokumentację będącą przedmiotem ww. umów i naliczył kary umowne stanowiące 53% wartości obu umów. Pomimo naliczenia kar umownych dostarczona po terminie Dokumentacja spełnia wymogi i oczekiwania Zamawiającego. Mimo odbioru przedmiotu zamówienia potwierdzonego protokołem odbioru Wykonawca do dnia zakończenia projektu nie wystawił faktury. Dwukrotne ponaglenia (także na wniosek kontrolera Najwyższej Izby Kontroli) nie przyniosły rezultatu. Zgodnie jednak z treścią umowy – nawet jednostronne odebranie przedmiotu umowy od Wykonawcy przez Zamawiającego przenosi na niego prawa autorskie wraz z prawami zależnymi. Oznacza to, iż pomimo nie zapłacenia za przedmiot umowy Klub Przyrodników stał się właścicielem opracowań oraz miał możliwość ich wykorzystania w ramach projektu. W marcu 2018 roku minął ustawowy termin, który zezwalał Wykonawcy na wystawienie faktury. Oznacza to, iż nawet jeśli Wykonawca wystawi fakturę Klub jako zamawiający nie ma obowiązku jej opłacić.
2. Natychmiast po otrzymaniu od Wykonawcy ostatecznych wersji Dokumentacji Klub przystąpił do uzupełniania ich o brakujące dane (florystyczne, hydrologiczne, glebowe etc.) oraz rozpoczął sporządzanie ostatecznych wersji projektów planów ochrony, które zostały przedłożone do konsultacji w Nadleśnictwach (zarządcy terenów, na których planowane było utworzenie rezerwatu) oraz RDOŚ (organ powołujący rezerwat).

Tabela 8. Zestawienie informacji o rezerwachach

	Nazwa rezerwatu	Data przekazania dokumentacji*	Data ustanowienia rezerwatu	Data przekazania projektu planu ochrony
1	Torfowisko Pliszka	2015-05-23	Odmowa	-
2	Mechowisko Kosobudki	2015-05-23	13.02.2017	2017-07-14
3	Ratno	2015-05-23	13.02.2017	2018-04-12
4	Dolina Ilanki II	2015-05-23	13.02.2017	2017-07-14
5	Manowo	2015-11-23*	28.08.2018	I kw 2019 r.
6	Kwiecko	2015-11-23	Odmowa	-
7	Nowa Studnica	2015-11-23	Odmowa	-

¹⁰ http://www.kp.org.pl/index.php?option=com_content&task=view&id=918&Itemid=594

¹¹ http://www.kp.org.pl/index.php?option=com_content&task=view&id=921&Itemid=594

8	Wierzchołek	2016-05-06	Odmowa	-
9	Kobyła Biel	2016-05-09	Odmowa	-
10	Borsuki	-**	Odmowa	-
11	Sawonia – Mostek	-**	Odmowa	-
12	Dolina Rospudy	2016-05-09	Odmowa	-
13	Gogolewko****	2016-09-15	21.03.2018 r.	2018-06-30
14	Mechowisko Czaple****	-	Istniejący rezerwat	2018-06-30
15	Bukowskie Bagno	-	Istniejący rezerwat	2017-05-15***

* data przekazania pełnej dokumentacji planu zadań ochronnych dla obszaru Natura 2000 Manowo który jest tożsamy z proponowanym rezerwatem oraz wniosku o utworzenie rezerwatu do właściwego miejscowo RDOŚ.

** z uwagi na fakt, iż planowane rezerwaty w całości znajdują się na terenach zarządzanych przez PGL LP a ich stanowisko w sprawie powołania rezerwatów jest jednoznacznie negatywne nie przekazano do RDOŚ wniosków o utworzenie rezerwatów na tych terenach.

*** Zarządzeniem Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska w Szczecinie z dnia 18.12.2017 r. ustanowiono plan ochrony dla tego rezerwatu http://bip.szczecin.rdos.gov.pl/files/obwieszczenia/96751/Zarz%C4%85dzenie_RDO%C5%9A_Szczecin_2017_uzasadnienie.pdf

**** **WYJAŚNIAMY:** Obiekty – Gogolewko i Mechowiska Czaple są wymieniane w zadaniach A2 i A3, gdyż w ramach podziału obowiązków między Partnerów na tych obiektach każdy z Partnerów ma swoją rolę (patrz tabela nr 6)

REZERWAT GOGOLEWKO

1. W dniu 15.09.2016 r. Klub Przyrodników wystąpił do RDOŚ w Gdańsku wniosek o powołanie rezerwatu na terenie mechowiska GOGOLEWKO wraz z dokumentacją przyrodniczą uzasadniającą konieczność powołania na tym terenie rezerwatu. RDOŚ niezwłocznie rozpoczął procedurę powoływania rezerwatu.
2. Zarządzeniem Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska w Gdańsku z dnia 21 marca 2018 r. (Dz. Urz. Woj. Pomorskiego z dnia 23 marca 2018 r. poz. 1131) ustanowiono rezerwat przyrody „GOGOLEWKO”. Tekst zarządzenia można znaleźć na stronach Dziennika Urzędowego Województwa Pomorskiego: <http://edziennik.gdansk.uw.gov.pl/GetActPdf.ashx?year=2018&book=0&position=1131>
3. Plan ochrony tego rezerwatu opracował Klub Przyrodników w ramach projektu i z końcem czerwca został przekazany do RDOŚ w Gdańsku. Jego zatwierdzenie planuje się na II kwartał 2019 r.

REZERWAT MECHOWISKA CZAPLE

1. Plan ochrony tego rezerwatu opracował Klub Przyrodników w ramach projektu i z końcem czerwca został przekazany do RDOŚ w Gdańsku.
2. RDOŚ w Gdańsku przystąpił niezwłocznie do jego uzgodnień. Jego zatwierdzenie planuje się na II kwartał 2019 r.

REZERWATY MECHOWISKO KOSOBUDKI, JEZIORO RATNO i DOLINA ILANKI II

1. W dniu 27.11.2015 r. Klub wystąpił do RDOŚ w Gorzowie Wielkopolskim wniosek o utworzenie rezerwatu na terenie działki nr 112 (zakupionej w ramach projektu przez Klub z celem oddania jej na cele rezerwatu) oraz przyległych terenów Nadleśnictwa Bytnica obejmujących pozostałe płaty kompleksu torfowisk nad rzeką Pliszką. Do wniosku dołączono dokumentację przyrodniczą tych terenów uzasadniającą powołanie rezerwatu.

2. W dniu 9.12.2015 r. RDOŚ w Gorzowie Wielkopolskim odmówił powołania rezerwatu argumentując, iż ochrona w ramach obszarów Natura 2000 zapewnia wystarczającą ochronę. W odpowiedzi Klub wystąpił obszernie pismo wskazujące różnice między tymi formami ochrony oraz ponownie uzasadnił konieczność powołania rezerwatów mimo istniejących obszarów Natura 2000.
3. Dodatkowe negocjacje i rozmowy z RDOŚ w Gorzowie zakończyły się jednak zgodą na powołanie trzech (z 4 proponowanych) rezerwatów. Mechowisko Kosobudki powstało w okrojonym zakresie obejmując jedynie grunty Klubu Przyrodników, gdyż Nadleśnictwo Bytnica mimo wszystko nie wyraziło zgody na powołanie rezerwatu na swoich gruntach.
4. Zarządzenia powołania rezerwatów można znaleźć na oficjalnych Dziennikach Urzędowych:
  1. Mechowisko Kosobudki – http://dzienniki.luw.pl/WDU_F/2017/365/akt.pdf
  2. Jezioro Ratno - http://dzienniki.luw.pl/WDU_F/2017/364/akt.pdf
  3. Dolina Ilanki II - http://dzienniki.luw.pl/WDU_F/2017/363/akt.pdf
5. W dniu 14 lipca 2017 r. (Mechowisko Kosobudki i Dolina Ilanki II) oraz 12 kwietnia 2018 r. (Jezioro Ratno) (po wcześniejszych już roboczych uzgodnieniach) do RDOŚ zostały wysłane pełne dokumentacje planów ochrony w celu dokonania formalnych uzgodnień i zatwierdzenia. Ich zatwierdzenie planowane jest na I kwartał 2019 r.

REZERWAT BUKOWSKIE BAGNO

Obiekt Bukowskie Bagno stanowił rezerwat w momencie rozpoczęcia projektu. Klub Przyrodników podpisał z RDOŚ w Szczecinie Porozumienie (umowa przekazana wraz z Raportem Śródkresowym), na mocy którego Klub przekazał w dniu 15.05.2017 r dokumentację projektu planu ochrony rezerwatu a RDOŚ w Szczecinie przeprowadził stosowne konsultacje oraz proces zatwierdzania projektu w akt prawa miejscowego. Plan ochrony został ustanowiony Zarządzeniem Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska w Szczecinie w dniu 18.12.2017 r. (Dz. Urz. Woj. Zachodniopomorskiego z dnia 19.12.2017 r., poz. 5390). Jego dokumentacja – opracowana przez Klub Przyrodników w ramach projektu stanowi ZAŁĄCZNIK NR 5.

REZERWAT MECHOWISKO MANOWO

1. Klub Przyrodników przekazał do RDOŚ pełną dokumentację planu zadań ochronnych dla obszaru Natura 2000 Mechowisko Manowo PLH320057 do RDOŚ w Szczecinie. Plan Zadań Ochronnych został ustanowiony w dniu 10.02.2015 r. Zarządzeniem Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska w Szczecinie (Dz. Urz. Woj. Zachodniopomorskiego 2015, poz. 443¹²). Zadania ochronne wskazane w PZO dla siedliska 7230 zostały w całości wykonane w ramach projektu.
2. W dniu 23.11.2015 r. dodatkowo przekazał wniosek o utworzenie rezerwatu na terenie pokrywającym się z obszarem Natura 2000. Podobnie jak w przypadku rezerwatów na terenie woj. lubuskiego początkowo RDOŚ w Szczecinie odmówił powołania argumentując, iż ochrona w ramach obszaru Natura 2000 zapewnia wystarczającą ochronę. Spotkania i pisma w tej sprawie kierowane do RDOŚ przyniosły jednak oczekiwany skutek i w dniu 28.08.2018 r. RDOŚ w Szczecinie powołał rezerwat Mechowisko Manowo¹³. Zgodnie z planem i obietnicą do I kwartału 2019 r. Klub planuje przekazać do RDOŚ projekt planu ochrony dla tego rezerwatu.

---

¹²http://bip.szczecin.rdos.gov.pl/files/obwieszczenia/30510/Zarzadzenie_RDOS_Szczecin_Dz_Urz_Woj_Zacho_44_3_2015.pdf

¹³<http://e-dziennik.szczecin.uw.gov.pl/GetActPdf.ashx?year=2018&book=0&position=3973>

Problemy zanotowane w czasie realizacji zadania oraz sposób ich przezwyciężania:

Opóźnienia związane z opracowywaniem dokumentacji planów ochrony wynikają z problemów z odebraniem przedmiotów umów z firmą FRUGILE Arkadiusz Gawroński. Klub zmuszony był do sięgnięcia po narzędzia prawne zawarte w umowie w celu wyegzekwowania zapisów umowy co jednak spowodowało prawie roczne opóźnienie w opracowaniu pełnych dokumentacji, które mogły zostać przekazane do RDOŚ.

Planowane rezerваты w woj. zachodniopomorskim – tj. Nowa Studnica i Kwiecko.

Pomimo wcześniejszej bardzo dobrej współpracy z RDOŚ w Szczecinie (m.in. w procesie przejmowania w trwały zarząd od ANR działki na obiekcie Dolina Płoni – Żydowo) długotrwałe rozmowy z RDOŚ i zarządcami gruntów (przede wszystkim spotkania indywidualne) nie zmieniły negatywnego nastawienia do pomysłu utworzenia rezerwatów. Mimo, iż Klub deklarował pomoc tak przy sporządzaniu dokumentacji do powołania rezerwatów jak i potem opracowania i przekazania do RDOŚ pełnej dokumentacji planu ochrony. Uzasadnienia RDOŚ opierały się przede wszystkim na przekonaniu, iż ochrona w ramach obszaru Natura 2000 jest ochroną wystarczającą mimo, iż dla obiektów Nowa Studnica i Kwiecko nie ma ustanowionego planu zadań ochronnych dla obszaru Natura 2000, na którego terenie się znajdują (Uroczyska Puszczy Drawskiej).

Planowany rezerwat w woj. wielopolskim – Wierzchołek.

Pomimo, iż teren zaproponowany do objęcia rezerwatem leży w całości na gruntach wykupionych przez Klub Przyrodników oraz na terenach Nadleśnictwa, które w pełni popierało i popiera utworzenie rezerwatu RDOŚ w Poznaniu odmówił jego utworzenia nie podając merytorycznego uzasadnienia.

Planowane rezerваты w woj. podlaskim – tj. Bagienna Dolina Rospudy, Sawonia Mostek, Kobyla Biel i Borsuki.

Klub podjął starania utworzenia rezerwatu Bagienna Dolina Rospudy (na terenach niegdyś planowanej obwodnicy Augustowa) o łącznej powierzchni ok. 200 ha, w skład której miały wchodzić tereny Lasów Państwowych (Nadleśnictwa Szczebra), tereny wykupione przez Generalną Dyрекcję Dróg Krajowych i Autostrad na potrzeby budowy obwodnicy Augustowa (a obecnie przekazanych w ręce Starostwa Augustów) oraz tereny wykupione przez Klub Przyrodników w ramach Projektu (poglądowa mapa projektowanego rezerwatu została przekazana wraz Raportem Śródkresowym). Rozmowy z Dyрекcją Generalną Lasów Państwowych doprowadziły do wstępnej zgody (podobnie jak GDDKiA) na utworzenie rezerwatu. Połączenie działek stanowiących projektowany rezerwat otuliłaby zapewniłaby właściwą ochronę tych najcenniejszych w Europie torfowisk na łącznej powierzchni ok. 600 ha. Niestety rozmowy załamały się gdy tak RDOŚ w Białymstoku jak RDLP otrzymały pisemne wnioski o utworzenie rezerwatu. Proces ten nałożył się z dyskusją związaną z wykonaniem działań ochronnych na terenach zarządzanych przez RDLP Białystok. Całość została opisana w ZAŁĄCZNIKU NR 1.

Klub Przyrodników w związku z zaistniałą sytuacją poprosił o wydłużenie okresu realizacji zadania mając nadzieję, że ostatecznie, w świetle przedstawionych merytorycznych argumentów uzasadniających utworzenie rezerwatu szczególnie na gruntach będących własnością Klubu, a także podjętych kolejnych rozmów, rezerваты te ostatecznie zostaną

utworzone. Niestety, próby podejmowania kolejnych dyskusji, odwoływanie się do merytorycznych argumentów nie przyniosło oczekiwanych zamierzeń.

W tym miejscu należy zwrócić uwagę na szczególny, polityczny kontekst sprawy. W świadomości administracji rządowej odpowiedzialnej za ochronę przyrody w woj. podlaskim, a także na szczeblu rządowym idea ochrony doliny Rospudy wydaje się być tematem co najmniej drażliwym. Dawny konflikt związany z budową obwodnicy Augustowa przez dolinę Rospudy a także niedawne konflikty związane z wycinką Puszczy Białowieskiej powodują, że NGO postrzegane są negatywnie, a wszelkie ich inicjatywy na rzecz skuteczniejszej ochrony przyrody, są negowane.

Od roku 2016 obserwuje się szczególne nasilenie procesu spychania organizacji pozarządowych krytycznie wypowiadających się na temat działania administracji rządowej na margines poprzez celowe wykluczanie z różnego rodzaju debat publicznych, spotkań, z uczestnictwa w organach doradczych, radach itp. aż po ograniczanie finansowania różnych przedsięwzięć służących ochronie przyrody. Naszym zdaniem to jedyna przyczyna, z powodu której nie udało się w pełni zrealizować zadania pomimo, że w momencie składania wniosku o dofinansowanie projektu wszystkie działania uzyskały poparcie ze strony właściwego organu odpowiedzialnego za ochronę przyrody tj. Generalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska.

Wydłużenie realizacji zadania:

W związku z trwającymi niemalże do samego końca projektu negocjacjami z RDOŚ w sprawie ustanowienia niektórych rezerwatów (np. z RDOŚ w Szczecinie) część projektów planów ochrony została dostarczona z opóźnieniem. Opóźnienie zatem nie wynikało z opieszałości Beneficjenta lub celowego działania a z długotrwałych prób przekonywania administracji o celowości powoływania nowych rezerwatów. Uznajemy takie podejście za jak najbardziej właściwe, gdyż nie byłoby słuszne zaprzestanie działań w ramach zadania tylko z powodu przekroczenia jego planowanego okresu trwania. Prosimy zatem o uznanie naszego tłumaczenia i zaakceptowanie zmiany okresu realizacji zadania.

Działanie A4: Sporządzenie uproszczonych dokumentacji do planów zarządzania obszarem w tym planów zadań ochronnych dla obszarów Natura 2000 w granicach obiektów

<i>Terminy realizacji zadania</i>	początek	koniec	
<i>planowany</i>	I kwartał 2013/ II kwartał 2016	<i>planowany</i>	IV kwartał 2014 / I kwartał 2017
<i>rzeczywisty</i>	I kwartał 2013/ II kwartał 2016	<i>rzeczywisty</i>	IV kwartał 2014 / I kwartał 2017

<i>Terminy realizacji kamieni milowych</i>	planowany	rzeczywisty
<i>Sporządzenie dokumentacji przygotowawczej</i>	30.12.2014	30.03.2017

<i>Terminy przekazania produktów dostarczalnych</i>	planowany	rzeczywisty
<i>Dokumentacja z zakresem PZO dla obszarów N2000</i>	31.03.2014	31.03.2017

<i>Output indicator</i>	planowany	rzeczywisty
<i>action plans</i>	53	75

Opis realizacji

1. Prace nad przygotowaniem Planów Zadań Ochronnych dla obszarów Natura 2000 były na bieżąco monitorowane – Klub wnosił uwagi do opracowywanych dokumentów i proponował zapisy, które pozwalają na przeprowadzenie działań w ramach projektu niejako „z urzędu” a jednocześnie zapewniają ochronę siedliska 7230 w długofalowej perspektywie. Zakres wprowadzonych zapisów oraz listę obszarów Natura 2000 zawiera ZAŁĄCZNIK NR 4. W przypadku zatwierdzanych planów ochrony rezerwatów – zapisy planów muszą uwzględniać zakres dotyczący obszarów Natura 2000 a w planach zadań ochronnych dla tych obszarów zawarto już odpowiednie zapisy dotyczące siedliska.
2. Opracowane zostały dokumentacje planów zarządzania siedliskiem 7230 w granicach obiektów zawierające szczegółowy opis przyrodniczy obszaru Natura 2000, opis obiektów projektu, które w danym obszarze stanowią kompleks (geologia – stratygrafia złoże, historia użytkowania wraz z historycznymi mapami), mapy roślinności (historyczne i aktualne), opis stanu zachowania siedliska (zdjęcia fitosocjologiczne, badania chemizmu wody i jej właściwości fizycznych), opis zagrożeń, identyfikacja działań ochronnych wraz ze wskazaniem ich lokalizacji, terminów i kosztów wykonania, identyfikacja struktury własności i inne (np. wskazania do zmiany w SDF obszaru Natura 2000 jeśli taka zmiana jest konieczna). Komplet dokumentacji zawiera ZAŁĄCZNIK NR 6¹⁴ (przykładowa dokumentacja dla obiektu „Dolina Płoni Żydowo” w wersji papierowej, pozostałe dokumentacje w wersji elektronicznej zamieszczone są na pendrive). Dokumentacje są opracowywane dla danego obszaru Natura 2000 i zawierają obiekty leżące na danym obszarze Natura 2000. Uznaliśmy,

¹⁴ Zgodnie z pismem Ares(2018)3407934-27/06/2018 obszerne załączniki i produkty dostarczalne mogą zostać dostarczone wyłącznie w wersji elektronicznej.

iz tak zgrupowane opisy będą bardziej użyteczne np. dla RDOŚ czy administracji Lasów Państwowych. Oznacza to, że każda z tych Dokumentacji składa się z kilku mniejszych opracowań dotyczących każdego obiektu w projekcie. Możliwe jest zatem „wyciągnięcie” dokumentacji dotyczącej poszczególnych obiektów. Ostatecznie zatem każdy obiekt, czyli 75 szt. – oprócz tych, dla których opracowano plan ochrony w ramach zadań A2 i A3 – posiada szczegółową charakterystykę zawartą w 26 oddzielnych opracowaniach. Stąd output indicator został oznaczony jako zrealizowany dla 75 szt. Dokumentacje te znajdują się na stronie internetowej w zakładce PLIKI w części Dokumentacje przyrodnicze: <http://alkfens.kp.org.pl/pliki/dokumentacje-przyrodnicze/>.

Tabela 9 Zestawienie dokumentacji przyrodniczych (plany zarządzania siedliskiem i dokumentacje proponowanych rezerwatów)

LP	Obszar Natura 2000	Nazwa pliku	Obiekty objęte dokumentem	Bezpośredni link
„plany zarządzania siedliskiem”				
1	Ostoja Suwalska PLH200003 Jeleniewo PLH200001	Dolina Czarnej Hańczy	Czarnkowizna, Hańcza, Linówek, Morgi, Rutka, Stara Pawłówka, Stara Wieś	http://alkfens.kp.org.pl/wp-content/uploads/2018/09/Dolina-Czarnej-Ha%C5%84czy.pdf
2	Dolina Górnej Rospudy PLH200022	Dolina Górnej Rospudy	Bagno Parchacz	http://alkfens.kp.org.pl/wp-content/uploads/2018/09/Dolina-G%C3%B3rnej-Rospudy-Bagno-Parchacz.pdf
3	Dolina Ilanki PLH080009	Dolina Ilanki	Ilanka I, Ilanka II, Ilanka III, Ilanka IV, Ilanka V, Ilanka VII, Ilanka VIII	http://alkfens.kp.org.pl/wp-content/uploads/2018/09/Dolina-Ilanki.pdf
4	Dolina Pliszki PLH080011	Dolina Pliszki	Konotop, Kosobudki I, Kijewo, Wielicko	http://alkfens.kp.org.pl/wp-content/uploads/2018/09/Dolina-Pliszki.pdf
5	Ostoja Piska PLH280048	Głógno	Głógno	http://alkfens.kp.org.pl/wp-content/uploads/2018/09/Glogno.pdf
6	Dolina Szeszupy PLH200016 Torfowiska Gór Sudawskich PLH200017	Góry Sudawskie	Poszeszupie, Rowele, Rudawki, Wingrany	http://alkfens.kp.org.pl/wp-content/uploads/2018/09/G%C3%B3ry-Sudawskie.pdf
7	Ostoja Suwalska PLH200003	Jeleniewo	Dziabel, Sumówek, jez. Purwin	http://alkfens.kp.org.pl/wp-content/uploads/2018/09/Jeleniewo.pdf

	Jeleniewo PLH200001			
8	Rynna Dłużnicy PLH220081	Jeziro Małe Długie	Jeziro Małe Długie	http://alkfens.kp.org.pl/wp-content/uploads/2018/09/Jeziro-D%C5%82ugie-Ma%C5%82e.pdf
9	Ostoja Welska PLH280014	Kopaniarze	Kopaniarze	http://alkfens.kp.org.pl/wp-content/uploads/2018/09/Kopaniarze.pdf
10	Ostoja Knyszyńska PLH200006	Łosiniany	Łosiniany	http://alkfens.kp.org.pl/wp-content/uploads/2018/09/Losiniany.pdf
11	Uroczyska Puszczy Drawskiej PLH320046	Mielęcin Bukowo	Mielęcin Bukowo	http://alkfens.kp.org.pl/wp-content/uploads/2018/09/Miel%C4%99cin-Bukowo.pdf
12	Torfowisko Młodno PLH080005	Młodno	Młodno	http://alkfens.kp.org.pl/wp-content/uploads/2018/09/M%C5%82odno.pdf
13	Dolina Płoni i Jeziro Miedwie PLH320006	Dolina Płoni - Żydowo	Dolina Płoni - Żydowo	http://alkfens.kp.org.pl/wp-content/uploads/2018/09/P%C5%82onia-%C5%BBydowo.pdf
14	Ostoja Augustowska PLH200005	Puszcza Augustowska	Sarnetki, Borsuki, Płaska, Jazy, Żyliny, Sawonia- Mostek, Augustów- Ogródki, Kobyla Biel, Kalejty, Przewież, jezioro Kruszyn	http://alkfens.kp.org.pl/wp-content/uploads/2018/09/Puszcza_Augustowska.pdf
15	Sandr Brdy PLH220026	Sandr Brdy – Dolina Kulawy	Zapceń 1, Zapceń 2, Głuche Małe 1 Głuche Małe 2 Głuche Małe 3	http://alkfens.kp.org.pl/wp-content/uploads/2018/09/Sandr-Brdy-Dolina-Kulawy.pdf
16	Sandr Brdy PLH220026	Sandr Brdy – Bagno Stawek	Bagno Stawek	http://alkfens.kp.org.pl/wp-content/uploads/2018/09/Sandr-Brdy_Bagno-Stawek.pdf
17	Torfowisko Zocie PLH280037	Torfowisko Zocie	Zocie	http://alkfens.kp.org.pl/wp-content/uploads/2018/09/Torfowisko_Zocie.pdf
18	Ostoja Napiwodzko – Ramucka PLH280052	Trępel	Trępel	http://alkfens.kp.org.pl/wp-content/uploads/2018/09/TrepeI.pdf

19	Dolina Radwi, Chocieli i Chotli PLH320022	Torfowiska Radwi	Zgniła Struga, Lubowo, Drzewiany, Dolina Łącznej	http://alkfens.kp.org.pl/wp-content/uploads/2018/09/Dolina-Radwi-Chocieli-i-Chotli.pdf
20	Dolina Rurzyca PLH300017	Dolina Rurzyca	Wielkopolska Dolina Rurzyca, Diabli Skok, Smolary	http://alkfens.kp.org.pl/wp-content/uploads/2018/09/Dolina-Rurzyca.pdf
Waloryzacja proponowanych rezerwatów				
21	Uroczyska Kujańskie PLH300052	Jezioro Wierzchołek	Wierzchołek	http://alkfens.kp.org.pl/wp-content/uploads/2018/09/Wierzcho%C5%82ek-prop-rez.pdf
22	Dolina Pliszki PLH080011	Torfowisko Pliszka	Torfowisko Pliszka	http://alkfens.kp.org.pl/wp-content/uploads/2018/09/Torfowisko-Pliszka-prop-rez.pdf
23	Uroczyska Puszczy Drawskiej PLH320046	Nowa Studnica	Nowa Studnica, Nowa Korytnica, Stara Korytnica	http://alkfens.kp.org.pl/wp-content/uploads/2018/09/Studnica-Korytnica-prop-rez.pdf
24	Ostoja Augustowska PLH200005	Bagienna Dolina Rospudy	Dolina Rospudy	http://alkfens.kp.org.pl/wp-content/uploads/2018/09/Rospuda-prop-rez.pdf
25	Mechowisko Manowo PLH320057	Mechowisko Manowo	Manowo*	http://alkfens.kp.org.pl/wp-content/uploads/2018/09/Manowo-prop-rez.pdf
26	Ostoja Augustowska PLH200005	Kobyła Biel	Kobyła Biel	http://alkfens.kp.org.pl/wp-content/uploads/2018/09/Kobyla-Biel-prop-rez.pdf

* Rezerwat Mechowisko Manowo został powołany po zakończeniu projektu – w sierpniu 2018 r.

Działanie B1: Zakup ziemi na cele przyrodnicze

<i>Terminy realizacji zadania</i>	początek	koniec	
<i>planowany</i>	IV kwartał 2012	<i>planowany</i>	I kwartał 2016
<i>rzeczywisty</i>	IV kwartał 2012	<i>rzeczywisty</i>	II kwartał 2016

<i>Terminy realizacji kamieni milowych</i>	planowany	rzeczywisty
<i>Wykup ziemi na cele przyrodnicze</i>	30.03.2016	29.04.2016

<i>Terminy przekazania produktów dostarczalnych</i>	planowany	rzeczywisty
-	-	-

<i>Output indicator</i>	planowany	rzeczywisty
land purchased	33ha	61,5783 ha

Opis realizacji

Tabela 10. Zestawienie podpisanych aktów notarialnych i zakupionych działek

Numer działki ewidencyjnej	Numer aktu notarialnego/numer księgi wieczystej	Data zawarcia aktu notarialnego	Zakupiona powierzchnia [ha]	Klauzula art. 26 PW*
Dolina Pliszki PLH080011				
Obiekt Kosobudki				
080802_2.0004.117	Rep. A 1984/2013 ZG1S/00041105/4	2013-04-24	12,4743	AN, KW
Puszcza Augustowska PLH200005				
Obiekt Rospuda				
200102_2.0038.AR_2.483	Rep. A nr 2121/2015 SU1A/00014132/1	2015-07-01	0,2600	AN, KW
200102_2.0038.AR_2.486	Rep. A nr 2121/2015 SU1A/00014132/1	2015-07-01	0,7200	AN, KW
200102_2.0038.AR_2.495	Rep. A nr 2114/2015 SU1A/00014132/1	2015-07-01	0,1100	AN, KW
200102_2.0038.AR_2.498	Rep. A nr 2114/2015 SU1A/00014132/1	2015-07-01	0,7200	AN, KW
200102_2.0038.AR_3.489	Rep. A nr 1697/2015 SU1A/00014132/1	2015-06-10	0,1100	AN, KW
200102_2.0038.AR_3.492	Rep. A nr 1697/2015 SU1A/00014132/1	2015-06-10	0,7000	AN, KW
200102_2.0038.AR_3.512	Rep. A nr 1697/2015 SU1A/00014132/1	2015-06-10	0,3000	AN, KW
200102_2.0038.AR_3.601	Rep. A nr 1711/2015 SU1A/00014132/1	2015-06-10	1,4400	AN, KW
200102_2.0038.AR_3.602	Rep. A nr 1711/2015 SU1A/00014132/1	2015-06-10	0,6100	AN, KW
200102_2.0038.AR_3.624	Rep. A nr 2707/2015 SU1A/00014132/1	2015-08-17	0,5200	AN, KW

200102_2.0038.AR_3.626	Rep. A nr 3184/2015 SU1A/00014132/1	2015-10-05	0,5200	AN, KW
200102_2.0038.AR_3.627	Rep. A nr 3184/2015 SU1A/00014132/1	2015-10-05	0,7200	AN, KW
200102_2.0038.AR_3.644	Rep. A nr 2753/2014 SU1A/00014132/1	2014-11-19	0,4200	AN, KW
200102_2.0038.AR_3.645	Rep. A nr 1912/2015 SU1A/00014132/1	2015-06-19	0,7400	AN, KW
200102_2.0038.AR_3.647	Rep. A nr 1704/2015 SU1A/00014132/1	2015-06-10	0,5100	AN, KW
200102_2.0038.AR_3.648	Rep. A nr 1912/2015 SU1A/00014132/1	2015-06-19	0,6900	AN, KW
200102_2.0038.AR_3.650	Rep. A nr 1711/2015 SU1A/00014132/1	2015-06-10	0,4800	AN, KW
200102_2.0038.AR_3.657	Rep. A nr 2241/2015 SU1A/00014132/1	2015-07-10	1,9500	AN, KW
200102_2.0038.AR_3.661	Rep. A nr 3184/2015 SU1A/00014132/1	2015-10-05	0,6600	AN, KW
200102_2.0038.AR_3.662	Rep. A nr 2241/2015 SU1A/00014132/1	2015-07-10	0,8500	AN, KW
200102_2.0038.AR_3.666	Rep. A nr 3184/2015 SU1A/00014132/1	2015-10-05	0,8300	AN, KW
200102_2.0038.AR_3.677	Rep. A nr 2975/2015 SU1A/00014132/1	2015-09-10	1,0100	AN, KW
200102_2.0038.AR_3.678/1	Rep. A nr 2714/2015 SU1A/00014132/1	2015-08-17	0,0100	AN, KW
200102_2.0038.AR_3.678/2	Rep. A nr 2714/2015 SU1A/00014132/1	2015-08-17	0,6500	AN, KW
200102_2.0038.AR_3.684	Rep. A nr 2975/2015 SU1A/00014132/1	2015-09-10	1,3500	AN, KW
200102_2.0038.AR_3.704/1	Rep. A nr 2707/2015 SU1A/00014132/1	2015-08-17	0,0200	AN, KW
200102_2.0038.AR_3.704/2	Rep. A nr 2707/2015 SU1A/00014132/1	2015-08-17	2,3400	AN, KW
200102_2.0038.AR_3.714/1	Rep. A nr 1912/2015 SU1A/00014132/1	2015-06-19	0,2200	AN, KW
200102_2.0038.AR_3.716/1	Rep. A nr 1912/2015 SU1A/00014132/1	2015-06-19	0,3900	AN, KW
200102_2.0038.AR_3.753	Rep. A nr 2753/2014 SU1A/00014132/1	2014-11-19	0,3700	AN, KW
200102_2.0038.AR_3.764	Rep. A nr 2753/2014 SU1A/00014132/1	2014-11-19	0,6300	AN, KW
200102_2.0038.AR_3.771	Rep. A nr 2234/2015 SU1A/00014132/1	2015-07-10	0,7000	AN, KW
200102_2.0038.AR_3.782	Rep. A nr 2234/2015 SU1A/00014132/1	2015-07-10	1,1400	AN, KW
200102_2.0038.AR_3.795	Rep. A nr 2863/2014 SU1A/00014132/1	2014-12-02	0,0200	AN, KW
200102_2.0038.AR_3.805	Rep. A nr 2753/2014 SU1A/00014132/1	2014-11-19	0,2300	AN, KW
200102_2.0038.AR_3.808/2	Rep. A nr 2753/2014 SU1A/00014132/1	2014-11-19	0,3500	AN, KW

200102_2.0038.AR_3.819	Rep. A nr 2884/2014 SU1A/00014132/1	2014-12-02	0,2600	AN, KW
200102_2.0038.AR_3.822	Rep. A nr 2884/2014 SU1A/00014132/1	2014-12-02	1,0800	AN, KW
200102_2.0038.AR_3.823	Rep. A nr 2870/2014 SU1A/00014132/1	2014-12-02	0,2300	AN, KW
200102_2.0038.AR_3.826	Rep. A nr 2870/2014 SU1A/00014132/1	2014-12-02	0,9400	AN, KW
200102_2.0038.AR_3.835	Rep. A nr 2984/2014 SU1A/00014132/1	2014-12-12	0,4600	AN, KW
200102_2.0038.AR_3.837	Rep. A nr 2991/2014 SU1A/00014132/1	2014-12-12	0,4100	AN, KW
200102_2.0038.AR_3.838	Rep. A nr 2984/2014 SU1A/00014132/1	2014-12-12	1,5400	AN, KW
200102_2.0038.AR_3.840	Rep. A nr 2991/2014 SU1A/00014132/1	2014-12-12	1,2900	AN, KW
200102_2.0038.AR_3.845	Rep. A nr 2998/2014 SU1A/00014132/1	2014-12-12	0,3100	AN, KW
200102_2.0038.AR_3.848	Rep. A nr 2998/2014 SU1A/00014132/1	2014-12-12	0,9800	AN, KW
200102_2.0038.AR_3.851	Rep. A nr 2863/2014 SU1A/00014132/1	2014-12-02	0,1000	AN, KW
200102_2.0038.AR_3.853	Rep. A nr 2863/2014 SU1A/00014132/1	2014-12-02	0,2300	AN, KW
200102_2.0038.AR_3.854	Rep. A nr 2863/2014 SU1A/00014132/1	2014-12-02	0,3700	AN, KW
200102_2.0038.AR_3.856	Rep. A nr 2863/2014 SU1A/00014132/1	2014-12-02	0,6600	AN, KW
200102_2.0038.AR_3.869	Rep. A nr 2877/2014 SU1A/00014132/1	2014-12-02	0,2700	AN, KW
200102_2.0038.AR_3.870	Rep. A nr 2877/2014 SU1A/00014132/1	2014-12-02	0,4900	AN, KW
200102_2.0038.AR_3.871	Rep. A nr 2877/2014 SU1A/00014132/1	2014-12-02	0,2200	AN, KW
200102_2.0038.AR_3.872	Rep. A nr 2877/2014 SU1A/00014132/1	2014-12-02	0,4900	AN, KW
200102_2.0038.AR_3.875	Rep. A nr 3005/2014 SU1A/00014132/1	2014-12-12	0,1700	AN, KW
200102_2.0038.AR_3.876	Rep. A nr 3005/2014 SU1A/00014132/1	2014-12-12	0,3400	AN, KW
200102_2.0038.AR_3.877	Rep. A nr 3005/2014 SU1A/00014132/1	2014-12-12	0,3200	AN, KW
200102_2.0038.AR_3.878	Rep. A nr 3005/2014 SU1A/00014132/1	2014-12-12	0,6100	AN, KW
200102_2.0038.AR_3.901	Rep. A nr 2746/2014 SU1A/00014132/1	2014-11-19	0,1300	AN, KW
200102_2.0038.AR_3.904	Rep. A nr 2241/2015 SU1A/00014132/1	2015-07-10	0,0200	AN, KW
200102_2.0038.AR_3.906	Rep. A nr 1912/2015 SU1A/00014132/1	2015-06-19	0,0400	AN, KW
200102_2.0038.AR_3.927	Rep. A nr 2746/2014 SU1A/00014132/1	2014-11-19	0,2400	AN, KW

200102_2.0038.AR_3.938	Rep. A nr 2746/2014 SU1A/00014132/1	2014-11-19	0,0400	AN, KW
200102_2.0038.AR_3.941	Rep. A nr 2746/2014 SU1A/00014132/1	2014-11-19	0,0700	AN, KW
200102_2.0038.AR_3.944	Rep. A nr 2746/2014 SU1A/00014132/1	2014-11-19	0,5500	AN, KW
200102_2.0038.AR_3.992	Rep. A nr 2707/2015 SU1A/00014132/1	2015-08-17	0,0100	AN, KW
200102_2.0038.AR_3.993	Rep. A nr 3184/2015 SU1A/00014132/1	2015-10-05	0,0100	AN, KW
200102_2.0038.AR_3.995	Rep. A nr 3184/2015 SU1A/00014132/1	2015-10-05	0,0300	AN, KW
200102_2.0038.AR_3.999	Rep. A nr 2975/2015 SU1A/00014132/1	2015-09-10	0,0200	AN, KW
Dolina Szeszupy PLH200016 Obiekt Rudawki				
201206_2.0017.AR_2.75	Rep. A nr 487/2013 SU1S/00014200/6	2013-05-28	0,2317	AN, KW
201206_2.0017.AR_2.74	Rep. A nr 487/2013 SU1S/00014200/6	2013-05-28	0,5166	AN, KW
201206_2.0017.AR_2.72	Rep. A nr 487/2013 SU1S/00014200/6	2013-05-28	0,5694	AN, KW
201206_2.0017.AR_2.79	Rep. A nr 487/2013 SU1S/00014200/6	2013-05-28	0,2632	AN, KW
201206_2.0017.AR_2.71	Rep. A nr 487/2013 SU1S/00014200/6	2013-05-28	1,7600	AN, KW
201206_2.0017.AR_2.73	Rep. A nr 487/2013 SU1S/00014200/6	2013-05-28	0,1935	AN, KW
Mechowiska Sulęczyno PLH220017 Obiekt Sulęczyno				
220507_2.0008.367/1	Rep. A nr 1908/2015 GD1R/00078941/8	2015-03-19	0,3648	AN
220507_2.0008.367/2	Rep. A nr 1915/2015 GD1R/00078942/5	2015-03-19	0,3666	AN
220507_2.0008.366	Rep. A nr 3525/2015 GD1R/00007067/9	2015-02-12	0,9500	AN
220507_2.0008.379	Rep. A nr 3532/2015 GD1R/00018311/5	2015-02-12	0,9400	AN
220507_2.0008.368	Rep. A nr 4995/2014 GD1R/00077195/6	2014-04-04	0,9600	AN
220507_2.0008.364	Rep. A nr 15448/2013 GD1R/00039431/5	2013-11-14	1,2200	AN
220507_2.0008.365	Rep. A nr 15441/2013 GD1R/00007065/5	2013-11-14	1,0300	AN
220507_2.0008.376	Rep. A nr 15455/2013 GD1R/00008156/7	2013-11-14	0,8700	AN
Uroczyska Kujańskie PLH300052 Obiekt Wierchołek				
303107_2.0040.AR_3.668/8	Rep. A nr 2496/2016 PO1Z/00005330/8	2016-04-29	0,6279	AN
303107_2.0040.AR_3.668/6	Rep. A nr 2510/2016 PO1Z/00005330/8	2016-04-29	1,2116	AN

303107_2.0039.AR_1.69	Rep. A nr 3237/2015 PO1Z/00005330/8	2015-06-03	0,8086	AN
RAZEM:			61,5783 ha	

* Lokalizacja zapisów zgodnie z art. 26 Postanowień Wspólnych: AN – Akt Notarialny, KW – Księga Wieczysta

Wszystkie powyższe Akty notarialne zawierają zapis zgodny z art. 26 Postanowień Wspólnych. Dla zmniejszenia śladu węglowego (carbon footprint) do jakiego zobowiązaliśmy się we wniosku nie załączamy wydruków z Ksiąg Wieczystych. Stan zapisów w Księgach Wieczystych można zweryfikować za pomocą systemu Ministerstwa Sprawiedliwości: <https://ekw.ms.gov.pl/eukw/pdcbdkw.html> podając numer Księgi Wieczystej (podane w powyższej tabeli). Daje to możliwość weryfikacji zapisów zawartych w księgach w czasie rzeczywistym tj. na moment podglądu a więc najbardziej aktualnych.

Jednocześnie mając na względzie zalecenia z pisma Ares(2017)136237-11/01/2017 w sprawie uzupełnienia/poprawy aktów notarialnych gdzie zawarto zapis „osoba prywatna” lub „osoba” w załączeniu (ZAŁĄCZNIK NR 7) przekazujemy akty notarialne korygujące błędne zapisy.

Działki zostały wprowadzone do bazy LPD Komisji w dniu 31.10.2016. Podjęto próbę korekcji niektórych błędnie wprowadzonych oznaczeń (kolumna „state”) ale błędy techniczne tkwiące w samej bazie to uniemożliwiły. W związku z odblokowaniem bazy LPD w dniu 7.09.2018 r. wprowadzono skorygowane pliki i wysłano je w tym samym dniu do weryfikacji.

W Sprawozdaniu Wstępnym informowaliśmy, iż planowana do wykupu powierzchnia może ulec podwojeniu z uwagi na fakt, iż rozpoczęliśmy rozmowy z właścicielami gruntów, które planowaliśmy objąć ochroną rezerwatową w woj. pomorskim – obiekty Krąg, Jez. Małe Długie, Orle. Trudności związane z wykupem dużej powierzchni w obiekcie Orle opisano w części 5.1.2. Raportu. Na pozostałych dwóch obiektach nie udało się nam uzyskać zgody właścicieli na sprzedaż – z tych samych powodów tj. zbyt niska cena wykupu wynikająca z operatów szacunkowych w stosunku do oczekiwanej przez właścicieli. Zintensyfikowaliśmy zatem wykupy w miejscach, gdzie powołanie rezerwatów było możliwe – m.in. na terenie doliny Rospudy oraz Jeziora Wierzchołek. Ostatecznie wszystkie tereny wykupione przez Klub Przyrodników w ramach projektu planowane były do objęcia ochroną rezerwatową. Wnioski o utworzenie rezerwatów zostały wysłane (patrz opis zadania A3). Należy tu zatem podkreślić, iż ochrona rezerwatowa daje większe możliwości zabezpieczenia najcenniejszych fragmentów, daje więcej narzędzi i możliwości ochrony siedlisk i gatunków chociażby przez możliwe do wprowadzenia ograniczenia a dodatkowo pozwala lepiej dopasować paletę działań ochronnych niezbędnych dla silnie zróżnicowanych obszarów. Takie postępowanie wiąże się z bardzo dużym zróżnicowaniem siedliska pod względem stanu zachowania oraz zróżnicowania regionalnego siedliska w różnych obiektach w Polsce. Takie zróżnicowanie wymaga indywidualnego podejścia i zarządzania ochroną tego siedliska. Z tego względu też w dużej części płatów siedliska 7230 standardowe użytkowanie w ramach Programu Rolno – środowiskowo – klimatycznego nie zapewnia optymalnych efektów. Stąd wykup płatów siedliska i tworzenie rezerwatu przyrody pozwala na prowadzenie działań podporządkowanych tylko i wyłącznie najskuteczniejszym metodom ochrony siedliska.

W wielu miejscach np. nad Rospudą – najlepszą metodą może być brak użytkowania i taki sposób zachowania siedliska zapewniają rezerваты, dla których plany ochrony są nadrzędne nad innymi formami ochrony i innymi planami miejscowymi. Należy zwrócić tu uwagę, iż często właściciele użytkują siedlisko dopasowując jego formę (użytkowania) do aktualnie obowiązujących norm w ramach Programu Rolno-środowiskowo-klimatycznego.

Celem tego użytkowania niejednokrotnie nie jest zachowanie siedliska a uzyskanie jak największego przychodu. Ochrona rezerwatowa i sporządzenie planów ochrony wykracza poza zalecenia PRŚK i w wielu przypadkach jest lepszą formą ochrony. Nadmienić chcielibyśmy także, że użytkowanie gruntów przez organizację, której celem statutowym i priorytetem jest zachowanie siedliska częstokroć daje większe szanse na właściwą ochronę niż użytkowanie przez właściciela/zarządcę, którego cele są z reguły inne. Dowodem na podtrzymanie takiej tezy niech będą przykłady obiektów tj. Dolina Rospudy, Kobyla Biel, Zapceń, Orle czy Jezioro Małe Długie.

W przypadku Doliny Rospudy – znany w całej Europie precedens związany z zamierzeniem budowania przez dolinę obwodnicy Augustowa w ciągu drogi S6, gdzie jednym z elementów blokujących był fakt, iż część z gruntów należała do jednej z aktywnie uczestniczących w procesie organizacji pozarządowych. Z kolei obiekt Kobyla Biel został w części bezpowrotnie zniszczony przez właściciela, który za pomocą ciężkiego sprzętu zasypał blisko 1,5 ha torfowiska usypując sobie drogę dojazdową do jeziora. Obecnie toczy się przeciwko niemu sprawa karna oraz postępowanie o szkodę w środowisku. Torfowisko jednak w tej części zostało całkowicie zniszczone. W obiekcie Zapceń będącym wyłączoną z rezerwatu Dolina Kulawy enklawą trwa do dnia dzisiejszego gospodarka łowiecka (polowania, nęcisko). Właściciel prywatny wydzierżawia teren Kołu Łowieckiemu, które to systematycznie niszczy swoją działalnością siedlisko na tym terenie. Sytuację związaną z obiektem Orle opisano pod zadaniem A2. Przypadek ten pokazuje bezsilność tak organizacji pozarządowej jak i administracji w przypadku braku zgody właścicieli na kupno ziemi i wykonywanie działań na ich terenie. Na terenie obiektu Jezioro Małe Długie jeden z właścicieli nielegalnie podpiętrzył wodę zalewając długotrwanie siedlisko na innych działkach. Obecnie toczy się przeciwko niemu postępowanie o szkodę w środowisku. Jeszcze innym przykładem mogą być grunty w zarządzie ANR, czyli Agencji Nieruchomości Rolnych (obecnie KOWR - Krajowy Ośrodek Wsparcia Rolnictwa). Celem Ośrodka jest zarządzanie gruntami jednakże nie wiąże się to z nakładami na ich utrzymanie – zwłaszcza na działania ochronne terenów cennych przyrodniczych. W takich sytuacjach KOWR wystawia takie grunty na sprzedaż w trybie przetargu lub licytacji. Kilukrotnie już mieliśmy do czynienia z sytuacjami, kiedy grunty takie trafiały do osób niezainteresowanych ochroną tych obszarów i ich walorów przyrodniczych. W jednym jedynym przypadku udało nam się we współpracy z RDOŚ w Szczecinie przeprowadzić procedurę przejmowania w trwały zarząd od ówczesnej ANR gruntów na rzecz RDOŚ (obiekt Dolina Płoni – Żydowo), co uchroniło te tereny przed sprzedażą osobom prywatnym i ryzykiem zniszczenia siedliska.

Zgodnie z powyższym zwracamy się z uprzejmą prośbą o zatwierdzenie zmiany wskaźnika wykupu gruntów do poziomu 61.5783 ha. Zaznaczyć należy, iż zmiana ta nie pociągnęła za sobą zwiększenia kosztów kategorii V. Land purchase. Wręcz odwrotnie – powstałe w kategorii oszczędności pozwoliły na przesunięcie kosztów do innych kategorii i zwiększenie zakresu projektu poprzez dodanie do niego nowych powierzchni w obszarze Torfowiska Doliny Słupi, co zostało zatwierdzone Aneksem nr 2 do Umowy o dofinansowanie projektu. Jak pokazują głośne sprawy Doliny Rzeki Rospudy (planowana obwodnica Augustowa) oraz wycinki Puszczy Białowieskiej częstokroć społeczna ochrona terenów nie objętych ochroną prawną w postaci rezerwatów czy parków narodowych przez ekologiczne organizacje pozarządowe o potwierdzonej reputacji jest skuteczniejsza niż ochrona jaką powinno zapewniać Państwo. Dlatego uznajemy iż większa niż pierwotnie planowana powierzchnia wykupów jest uzasadniona i bazuje na 35 letnim już doświadczeniu Klubu w ochronie przyrody w Polsce. W przyszłości w przypadku zmian uwarunkowań politycznych, o czym pisaliśmy wyżej, będziemy podejmować kolejne próby objęcia ochroną rezerwatową wykupionych w ramach projektu terenów.

Dodatkowo pragniemy zaznaczyć, iż kwestia zwiększonej powierzchni planowanych wykupów podnoszona była już w trakcie korespondencji z KE przy rewizji Raportu Wstępnego. Bazując na naszych wyjaśnieniach pismem z dnia 31.10.2013 ENV.E3 MM/jv ARES (2013) 3386634 KE zaakceptowała poszerzenie zakresu zadania B1 do wykupu ok. 60 ha. 1,5783 ha ponad ten deklarowany wtedy wskaźnik wynika z faktu, iż ostatnimi zakupionymi działkami w projekcie były dwie działki w obiekcie Wierzchołek o łącznej powierzchni 1,8395 ha (dz. 668/6 i 668/8), które w połączeniu z wcześniej kupioną działką 69 w tym obiekcie objęły całość torfowiska nad Jeziorem Wierzchołek pozostającego w rękach prywatnych. Zaniechanie zakupu tych dwóch ostatnich działek stawiałoby pod znakiem zapytania sensowność zakupu działki 69, która sama w sobie nie pozwalała na właściwą ochronę siedliska w tym obiekcie.

Problemy zanotowane w czasie realizacji zadania oraz sposób ich przewyżczenia:

Dla części działek (patrz powyższa tabela) Sądy Rejonowe odmówiły wprowadzenia do działu III Ksiąg Wieczystych klauzuli o nieodwołalnym przeznaczeniu zakupionych gruntów na cele związane z ochroną przyrody uzasadniając to brakiem podstaw prawnych. Różna interpretacja zapisów Ustawy o Księgach Wieczystych przez poszczególne Sądy Rejonowe powoduje, iż tylko w przypadku części działek udało się takiego wpisu dokonać – stanowią one jednak większość (powierzchniowo to 85% powierzchni a ilościowo to 94% działek). Dla pozostałych działek obecnie brak podstaw prawnych by podważać decyzje Sądów o odmowie wpisu – stanowią one jednak zdecydowaną mniejszość (15% powierzchni i jedynie 0,06% ilości działek).

Zgodnie z wolą KE wyrażoną w piśmie (Ares(2017)136237-11/01/2017 ENV-D-4 AF/AMC/sp) podjęliśmy po raz kolejny próbę dokonania wpisu w Księgach Wieczystych i po raz kolejny otrzymaliśmy odmowne stanowisko Sądów. W przypadku Sądu Rejonowego w Kartuzach Sąd w ogóle odmówił wszczęcia procedury administracyjnej. Tym samym brak jest obecnie instrumentów prawnych by ponownie ubiegać się o wpisy w Księgach Wieczystych. Wraz z Raportem z Postępu #3 przekazaliśmy kopię korespondencji otrzymanej z sądów na wnioski Klubu o wprowadzenie wpisu do Ksiąg Wieczystych.

Dla wszystkich działek leżących w obiekcie Sulęcyno postanowienia wydaje ta sama osoba w Sądzie Okręgowym w Kartuzach co powoduje, iż dla wszystkich ww. działek w obiekcie Sulęcyno ów Sąd odmówi wprowadzenia odpowiedniego wpisu do działu III Ksiąg Wieczystych. Należy jednak pamiętać, iż wszystkie zakupione działki w obiekcie Sulęcyno są włączone w teren rezerwatu przyrody co zapewnia im długofalową ochronę prawną w perspektywie dziesiątek lat. Sporządzane w ramach projektu Plan Ochrony tego rezerwatu zawiera zapisy zabezpieczające ochronę czynną w ramach rezerwatu w perspektywie kolejnych 10 lat od dnia jego zatwierdzenia a zatem przypuszczalnie do roku 2038. Jednocześnie Akty notarialne zakupu zawierają klauzulę o nieodwołalnym przeznaczeniu gruntów na cele związane z ochroną przyrody.

Wydłużenie okresu trwania zadania

Realizacja zadania została wydłużona przede wszystkim ze względu na długotrwałą procedurę podziału ostatnich zakupionych w projekcie działek - na terenie obiektu Wierzchołek. Z terenu działek należało wyłączyć tereny poza obszarem Natura 2000. Ponownie zatem wydłużenie wynikało z przyczyn niezależnych od Beneficjenta i na jakie nie miał wpływu. Prosimy o uznanie tłumaczenia i zaakceptowanie wydłużonego okresu realizacji zadania.

Działanie C1: Budowa zastawek na terenie województwa warmińsko – mazurskiego (RDOŚ Olsztyn)

<i>Terminy realizacji zadania</i>	początek	koniec	
<i>planowany</i>	IV kwartał 2014 IV kwartał 2015 IV kwartał 2016 IV kwartał 2017	<i>planowany</i>	I kwartał 2015 I kwartał 2016 I kwartał 2017 I kwartał 2018
<i>rzeczywisty</i>	IV kwartał 2014	<i>rzeczywisty</i>	I kwartał 2015*

* (jedynie w zakresie dokumentacji projektowej)

<i>Terminy realizacji kamieni milowych</i>	planowany	rzeczywisty
<i>Wybudowanie zastawek</i>	31.03.2018	31.03.2018

<i>Terminy przekazania produktów dostarczalnych</i>	planowany	rzeczywisty
-	-	-

<i>Output indicator</i>	planowany	rzeczywisty
-	-	-

Opis realizacji

Zgodnie z założeniami projektu RDOŚ w Olsztynie w IV kwartale 2014 roku wszczął procedurę w trybie zapytanie ofertowego w celu wykonania zadania C1 dotyczącego opracowania dokumentacji projektowej (I etap) oraz uzyskania niezbędnych pozwoleń (II etap) dotyczącej budowy 15 zastawek na terenie rezerwatu przyrody Żytkiejmska Struga oraz obszaru o znaczeniu dla Wspólnoty Puszcza Romincka.

Niestety do dnia rozstrzygnięcia postępowania tj. do 7.11.2014 r. do siedziby RDOŚ nie wpłynęła żadna oferta. W związku z powyższym postępowanie w drodze zapytania ofertowego powtórzono w dniu 14.11.2014 r.

W wyniku powyższego postępowania została złożona jedna oferta, która też spełniała wymogi formalne.

W dniu 24.11.2014 r. podpisano umowę z Wykonawcą zadania tj. firmą IRMES Ireneusz Cymes na realizację I etapu prac tj. wykonanie dokumentacji projektowej do końca grudnia 2014 roku. Drugi etap prac tj. uzyskanie wszelkich niezbędnych pozwoleń miał zostać zrealizowany do końca 30.06.2015 r. na podstawie kolejnej umowy z Wykonawcą.

RDOŚ wystąpił do Starosty Gołdapskiego o wydanie pozwolenia na budowę, które zostało udzielone w dniu 16.09.2016 r.

Niestety z uwagi na przedłużające się negocjacje z zarządcami gruntów, w tym przypadku Nadleśnictwem Gołdap - RDLP w Białymstoku oraz w konsekwencji nie podpisanie porozumień umożliwiających wybudowanie urządzeń piętrzących, II etap prac nie został zrealizowany z uwagi na brak zgody zarządcy terenu na dysponowanie gruntem na cele budowlane.

Do dnia zakończenia projektu, Nadleśnictwo Gołdap znajdujące się w zarządzie RDLP w Białymstoku nie wywiązało się z decyzji Dyrektora Generalnego Lasów Państwowych, jaka

została podjęta na spotkaniu w listopadzie 2016 roku i nie podpisało stosownego porozumienia umożliwiającego wybudowanie 15 zastawek.

Dlatego powyższe zadanie nie zostało ukończone.

Problemy zanotowane w czasie realizacji zadania oraz sposób ich przewyżczenia:

Głównym problemem był brak uzgodnień z RDLP w Białymstoku, co uniemożliwiło Nadleśnictwu Gołdap na wyrażenie zgody na realizację zadania.

Powyższy problem próbowano wyeliminować poprzez pisma kierowane do Dyrektora Generalnej Dyrekcji Lasów Państwowych, na które niestety nie uzyskano żadnej odpowiedzi.

Ponadto odbyło się spotkanie w siedzibie DGLP, gdzie uzgodniono, że możliwe będzie wykonanie zadań projektowych. Niestety pomimo tego RDLP w Białymstoku nie wyraziło zgody na ich realizację. Oprócz tego indywidualnego spotkania z RDOŚ w Olsztynie – odbyły się dwa spotkania Klubu Przyrodników z DGLP, które opisano szeroko w ZAŁĄCZNIKU NR 1.

Dlatego nie uzyskano wszystkich wymaganych pozwoleń z uwagi na brak zgody zarządcy terenu na dysponowanie gruntem na cele budowlane.

Działanie C2: Budowa zastawek na pozostałym terenie realizacji projektu

<i>Terminy realizacji zadania</i>	początek	koniec	
<i>planowany</i>	IV kwartał 2014 IV kwartał 2015 IV kwartał 2016 IV kwartał 2017	<i>planowany</i>	I kwartał 2015 I kwartał 2016 I kwartał 2017 I kwartał 2018
<i>rzeczywisty</i>	IV kwartał 2014 IV kwartał 2015 IV kwartał 2016 IV kwartał 2017	<i>rzeczywisty</i>	I kwartał 2015 I kwartał 2016 I kwartał 2017 I kwartał 2018

<i>Terminy realizacji kamieni milowych</i>	planowany	rzeczywisty
<i>Wybudowanie zastawek</i>	31.03.2018	31.03.2018
<i>Terminy przekazania produktów dostarczalnych</i>	planowany	rzeczywisty
-	-	-
<i>Output indicator</i>	planowany	rzeczywisty
-	-	-

Opis realizacji

Zgodnie z opisem zadania A1 zadanie związane z przygotowaniem dokumentacji przedłużyło się znacznie z powodów obiektywnych. Obecnie jedynie zakres umowy na część I podpisanej z Biurem Opracowań Prośrodowiskowych EKO-PROJEKT został zakończony. Pozwoliło to na ogłoszenie przetargu na budowę 19 szt. zastawek na obiekcie Kosobudki i remontu przepustu – zastawki w rezerwacie Dolina Kulawy (obiekt Torfowiska Sandru Brdy). Przetarg został ogłoszony w dniu 20.02.2015 r. w trybie przetargu nieograniczonego na bazie Kodeksu Cywilnego z ogłoszeniem w Dzienniku Urzędowym Unii Europejskiej¹⁵. W dniu 30.03.2015 r. wybrano wykonawcę i w dniu 09.04.2015 r. podpisano 2 umowy: pierwszą z terminem realizacji 30.04.2015 r. (zastawki na Kosobudkach) i drugą z terminem realizacji do 31.08.2015 r. (remont przepustu w rezerwacie Dolina Kulawy).

W ramach realizacji zadania ogłoszono przetargi, wyłoniono wykonawców i odebrano roboty dla następujących zadań:

- Budowa 19 zastawek na obiekcie *Kosobudki*. Pełna dokumentacja przetargowa znajduje się na stronie internetowej Klubu Przyrodników¹⁶. Umowę nr 20/2015 podpisano 09.04.2015 r. Roboty budowlane odebrano w całości w dniu 24.04.2015 r. bez uwag. W związku z tym, iż zastawki powstały w całości na terenie będącym własnością Klubu także i ta wybudowana infrastruktura pozostaje własnością Klubu. Zastawki obejmuje 20 letnia gwarancja. Karta

¹⁵ http://www.kp.org.pl/index.php?option=com_content&task=view&id=990&Itemid=353

¹⁶ http://www.kp.org.pl/index.php?option=com_content&task=view&id=990&Itemid=594

gwarancyjna stanowi załącznik do umowy z wykonawcą i została podpisana w dniu protokolarnego odbioru robót.

- Remont przepustu na obiekcie *Zapceń*¹⁷. Pełna dokumentacja przetargowa znajduje się na stronie internetowej Klubu Przyrodników. Umowę 21/2015 podpisano 09.04.2015 r. Roboty budowlane odebrano w całości w dniu 25.05.2015 r. bez uwag.
- budowa 26 szt. zastawek na terenie obiektów *Manowo (5 szt.)*, *Stara Korytnica (5 szt.)*, *Nowa Studnica (10 szt.)* i *Mielęcin Bukowo (6 szt.)*. Pełna dokumentacja przetargowa znajduje się na stronie internetowej Klubu Przyrodników¹⁸. Umowę nr 80/2015 podpisano 23.11.2015 r. Roboty budowlane odebrano w całości w dniu 22.03.2016 r. bez uwag. Zastawki po ich wybudowaniu na mocy zawartych Porozumień zostały przekazane zarządcom terenów (tj. Nadleśnictwom), które przejęły na siebie obowiązek zachowania trwałości budowli. W tym celu także umowa z Wykonawcą obejmowała 20-letnią gwarancję jakości, która jako uprawniony podmiot objęła także dane Nadleśnictwo. Karta gwarancyjna stanowi załącznik do umowy z wykonawcą i została podpisana w dniu protokolarnego odbioru robót. Dokumentacja projektowo techniczna zastawek wybudowanych na obiekcie Stara Korytnica znajduje się w ZAŁĄCZNIKU NR 8 (pozostałe dokumentacje zostały załączone jedynie w wersji elektronicznej na pendrive).
- budowa 11 szt. zastawek na terenie obiektów *Drzewiany (8 szt.)* i *Jez. Kruszyn (3 szt.)* na obszarach Natura 2000 i Parku Narodowego. Pełna dokumentacja przetargowa znajduje się na stronie internetowej Klubu Przyrodników¹⁹. Umowy nr 75_1/2016 i 75_2/2016 podpisano w dniu 25.08.2016 r. Roboty budowlane odebrano 3.10.2016 r. bez uwag. Zastawki po ich wybudowaniu na mocy zawartych Porozumień zostały przekazane zarządcom terenów (tj. Nadleśnictwu i Wigierskiemu Parkowi Narodowemu), które przejęły na siebie obowiązek zachowania trwałości budowli. W tym celu także umowa z Wykonawcą obejmowała 20-letnią gwarancję jakości, która jako uprawniony podmiot objęła także Nadleśnictwo i Park. Karta gwarancyjna stanowi załącznik do umowy z wykonawcą i została podpisana w dniu protokolarnego odbioru robót oraz przekazana do Nadleśnictwa i Parku.
- budowa 7szt. zastawek na terenie obiektu *Dolina Płoni – Żydowo*. Pełna dokumentacja przetargowa znajduje się na stronie internetowej Klubu Przyrodników²⁰. Umowę nr 145/2016 podpisano 13.12.2016 r. Roboty budowlane odebrano w całości w dniu 11.01.2017 r. bez uwag. Zastawki po ich wybudowaniu na mocy zawartego Porozumienia zostały przekazane RDOŚ w Szczecinie, który przejął na siebie obowiązek zachowania trwałości budowli. W tym celu także umowa z Wykonawcą obejmowała 20-letnią gwarancję jakości, która jako uprawniony podmiot objęła także RDOŚ. Karta gwarancyjna stanowi załącznik do umowy z wykonawcą i została podpisana w dniu protokolarnego odbioru robót i została przekazana do RDOŚ.
- budowa 4 szt. zastawek na terenie obiektu *Kopaniarze*. Pełna dokumentacja przetargowa znajduje się na stronie internetowej Klubu Przyrodników²¹. Umowę nr 146/2017 podpisano w dniu 13.12.2016 r. Roboty budowlane odebrano 4.01.2017 r. bez uwag. W związku z tym, iż zastawki w ramach tej umowy powstały na terenach prywatnych Klub pozostał właścicielem infrastruktury a zawarte porozumienia z właścicielami obligują ich do zachowania ich trwałości i efektów ekologicznych. W tym celu także umowa z Wykonawcą obejmowała 20-letnią gwarancję jakości, która jako uprawniony podmiot objęła także

---

¹⁷ http://www.kp.org.pl/index.php?option=com_content&task=view&id=990&Itemid=594

¹⁸ http://www.kp.org.pl/index.php?option=com_content&task=view&id=1015&Itemid=594

¹⁹ http://www.kp.org.pl/index.php?option=com_content&task=view&id=1100&Itemid=353

²⁰ http://www.kp.org.pl/index.php?option=com_content&task=view&id=1121&Itemid=353

²¹ http://www.kp.org.pl/index.php?option=com_content&task=view&id=1127&Itemid=594

właściciela terenu. Karta gwarancyjna stanowi załącznik do umowy z wykonawcą i została podpisana w dniu protokolarnego odbioru robót i jej kopia została także przekazana właścicielom.

- budowa 18 szt. zastawek na terenie obiektu *Gogolewko*. Pełna dokumentacja przetargowa znajduje się na stronie internetowej Klubu Przyrodników²². Umowę nr 70/2017 podpisano w dniu 11.05.2017 r. Roboty budowlane odebrano 26.07.2017 r. bez uwag. Zastawki na czas wykonywania działań ochronnych zostały przejęte w zarząd od Parku Krajobrazowego Doliny Słupi. Po zakończeniu projektu wyremontowane zastawki zostały przekazane z powrotem do Parku. Podobnie jak w przypadku wcześniejszych umów – tak i ta zawierała 20-letnią gwarancję jakości, której uprawnionym oprócz Klubu jest także Park.
- Remont 17 szt. zastawek na terenie obiektu *Skotawskie Łąki*. Pełna dokumentacja przetargowa znajduje się na stronie internetowej Klubu Przyrodników²³. Umowę nr 132/2017 na realizację robót na terenie obiektu Skotawskie Łąki podpisano w dniu 29.09.2017 r. Roboty budowlane odebrano 09.11.2017 r. bez uwag. Zastawki po ich remoncie na mocy zawartego Porozumienia zostały przekazane zarządcy terenów tj. Nadleśnictwu Bytów, które przejęło na siebie obowiązek zachowania trwałości budowli. W tym celu także umowa z Wykonawcą obejmowała 20-letnią gwarancję jakości, która jako uprawniony podmiot objęła także Nadleśnictwo. Karta gwarancyjna stanowi załącznik do umowy z wykonawcą i została podpisana w dniu protokolarnego odbioru robót.
- Budowa 2 zastawek na terenie obiektu *Trępel* i 2 zastawek na terenie obiektu *Kopaniarze*. Pełna dokumentacja przetargowa znajduje się na stronie internetowej Klubu Przyrodników²⁴. Umowę nr 133/2017 na realizację robót na terenie obiektów Trępel i Kopaniarze podpisano w dniu 29.09.2017 r. Roboty budowlane odebrano 09.11.2017 r. bez uwag. Zastawki po ich remoncie na mocy zawartego Porozumienia zostały przekazane zarządcom terenów tj. Nadleśnictwu Olsztynek (obiekt Kopaniarze) i Lidzbark (obiekt Trępel), które przejęły na siebie obowiązek zachowania trwałości budowli. W tym celu także umowa z Wykonawcą obejmowała 20-letnią gwarancję jakości, która jako uprawniony podmiot objęła także Nadleśnictwa (osobne karty gwarancyjne na każdy z obiektów). Karta gwarancyjna stanowi załącznik do umowy z wykonawcą i została podpisana w dniu protokolarnego odbioru robót.
- Zabudowa biologiczna rowów w łącznie 18 punktach w obiekcie Rudawki. Zamówienie udzielono na podstawie rozpoznania rynku – dokumentacja zapytania znajduje się na stronie Klubu Przyrodników²⁵. Umowę nr 29/2018 na realizację zadania podpisano w dniu 26 kwietnia 2018 r. Zadanie odebrano w dniu 6 czerwca 2018 r. bez uwag. Zabudowa biologiczna rowów polegała na przesadzeniu kęp turzycy *Carex paniculata* z otaczających rowy terenów do rowów w poprzek ich długości tak by zainicjować ich zarastanie a jednocześnie spowodować retencję glebową i polepszyć warunki hydrologiczne. To eksperymentalne działanie pozwoliło nam uzyskać identyczny efekt co zastawki a jednocześnie nie wymagało nadmiernie skomplikowanych i zbędnych procedur prawnych?

Zgodnie z dobrą praktyką stosowaną w trakcie całego projektu ogłoszenia przetargów w trybie art. 70 Kodeksu Cywilnego są publikowane w Dzienniku Urzędowym Unii Europejskiej, mimo, iż

---

²² http://www.kp.org.pl/index.php?option=com_content&task=view&id=1168&Itemid=594

²³ http://www.kp.org.pl/index.php?option=com_content&task=view&id=1222&Itemid=353

²⁴ http://www.kp.org.pl/index.php?option=com_content&task=view&id=1222&Itemid=353

²⁵ <http://www.kp.org.pl/pl/przetargi-i-zapytania-ofertowe/2499-zapytanie-ofertowe-wykonane-zabudowy-biologicznej-rowow>

Klub nie ma takiego obowiązku. Numery ogłoszeń w eNotices znajdują się w dokumentacji przetargowej dostępnej na ww. stronach.

Problemy zanotowane w czasie realizacji zadania oraz sposób ich przewyciężenia:

Dla części obiektów nie byliśmy zdolni uzyskać pozwoleń z uwagi na brak zgody właścicieli/zarządów na dysponowanie gruntem na cele budowlane. Dla części z tych obiektów przygotowana została jedynie dokumentacja projektowo – techniczna. Dokumentacja (bez decyzji) została przygotowana dla 28 zastawek. Zdecydowana większość z nich dotyczy obiektów położonych w północno – wschodniej części Polski. Opisany problem wiąże się z problemem opisanym w zadaniu A1 (brak zgody pomiędzy Klubem Przyrodników a Nadleśnictwami co do formy udostępnienia gruntu na cele budowlane – patrz ZAŁĄCZNIK NR 1) ale ma także związek z gruntami prywatnymi, gdzie właściciele nie zgadzają się na budowę zastawek na ich terenach. Szczegółowa ilościowa informacja dotycząca zadania A1 oraz C1 i C2 zawarta jest w tabeli – ZAŁĄCZNIK NR 24.

Działanie C3: Koszenie przygotowawcze w celu przywrócenia użytkowania ekstensywnego na terenie województwa warmińsko – mazurskiego (RDOŚ Olsztyn)

Działanie C6: Usunięcie drzew i krzewów na terenie województwa warmińsko – mazurskiego (RDOŚ Olsztyn)

<i>Terminy realizacji zadania</i>	początek	koniec	
<i>planowany</i>	IV kwartał 2014 IV kwartał 2015 IV kwartał 2016	<i>planowany</i>	I kwartał 2015 I kwartał 2016 I kwartał 2017
<i>rzeczywisty</i>	IV kwartał 2014 IV kwartał 2015 IV kwartał 2016	<i>rzeczywisty</i>	I kwartał 2015 I kwartał 2016 I kwartał 2017

<i>Terminy realizacji kamieni milowych</i>	planowany	rzeczywisty
<i>Wykoszenie zakładanych powierzchni</i>	30.03.2017	30.03.2017
<i>Usunięcie drzew i krzewów</i>	31.03.2017	30.03.2017

<i>Terminy przekazania produktów dostarczalnych</i>	planowany	rzeczywisty
-	-	-

<i>Output indicator</i>	planowany	rzeczywisty
Conservation actions - siedlisko 7230	2	2

Opis realizacji

W ramach powyższych zadań po stronie RDOŚ w Olsztynie znajdowało się 6 obszarów objętych koszeniem i usuwaniem nalotów drzew i krzewów tj.

1. obiekt Struga Żytkiejmska w obszarze Natura 2000 Puszcza Romincka,
2. obiekt Drozdowo w obszarze Natura 2000 Mazurskie Bagna
3. obiekt Kopaniarze w obszarze Natura 2000 Ostoja Welska
4. obiekt Głógno w obszarze Natura 2000 Ostoja Piska
5. obiekt Trępel w obszarze Natura 2000 Ostoja Napiwodzko-Ramucka.
6. obiekt Zocie w obszarze Natura 2000 Torfowisko Zocie

Z uwagi na jednolitość działań, a także sposób ich wykonania RDOŚ (podobnie jak i Klub Przyrodników) zdecydował się na połączenie koszenia przygotowawczego oraz usunięcia drzew i krzewów w jedno zamówienie. Dlatego też opis działań podjętych w ramach zadania C3 i C6 znajduje się łącznie dla obu zadań.

Zgodnie z harmonogramem realizacji projektu zadanie rozpoczęło się w III kwartale 2014 roku. Z uwagi na wartość zamówienia w przypadku RDOŚ w Olsztynie nie przekraczającą 30 000 euro netto wszczęto procedurę w drodze zapytanie ofertowego.

1. W dniu 16.10.2014 r. ogłoszono pierwsze zapytanie ofertowe dotyczące wykonania usługi polegającej na koszeniu i usuwaniu drzew i krzewów torfowisk alkalicznych 7230 Kopaniarze i Drozdowo zlokalizowane w obszarach Natura 2000 Ostoja Welska i Mazurskie Bagna z terminem składania ofert do dnia 22.10.2014 r. Niestety z uwagi na brak ofert, postępowanie zostało powtórzone.
2. W dniu 30.10.2014 r. wszczęto drugą procedurę w drodze zapytania ofertowego z terminem składania ofert do dnia 4.11.2014 r. Niestety również do siedziby RDOŚ nie wpłynęła żadna oferta.
3. Postępowanie zostało kolejny raz powtórzone w dniu 14.11.2014 r. z terminem składania ofert do dnia 18.11.2014 r. W wyniku powyższego postępowania została złożona 1 oferta, która spełniała wymogi formalne. W dniu 1.12.2014 r. została podpisana umowa z Wykonawcą zadania - firmą Prace Wysokościowe Tomasz Bąkowski.
4. Niestety z uwagi na brak zgody Nadleśnictwa Giżycko oraz RDLP w Białymstoku na dokonanie koszenia i usuwania drzew i krzewów na terenie obszaru Natura 2000 Mazurskie Bagna (obiekt Drozdowo), obszar został zastąpiony innym ujętym w projekcie obiektem - torfowisko Głógno, zlokalizowanym w obszarze Natura 2000 Ostoja Piska. Z Wykonawcą został podpisany aneks do umowy sankcjonujący tą zmianę.
5. Zgodnie z powyższą umową do dnia 19.12.2014 r. wykoszona została powierzchnia 5 ha w oraz do dnia 15.03.2015 r. usunięte zostały na powierzchni 5 ha podrosty i naloty drzew i krzewów w obiektach Kopaniarze i Głógno.

Wykonane działania polegały na ręcznym (za pomocą kos spalinowych) wykoszeniu terenu torfowisk w celu przygotowania ich pod ponowne ekstensywne użytkowanie oraz na ręcznym (za pomocą pił łańcuchowych i siekier) usunięciu podrostów i nalotów (drzewa do 10 lat) drzew oraz krzewów w celu przywrócenia właściwych warunków świetlnych dla siedliska 7230. Biomasa pochodząca z koszenia została złożona na granicy mineralnej do naturalnego rozkładu a biomasa pochodząca z wycinki w lesie w najbliższym sąsiedztwie torfowiska w celu wzbogacenia bazy martwego drewna.

Działania ochronne – podobnie jak w przypadku działań realizowanych przez Klub – zostały wykonane w III i IV kwartale 2014 i I kwartale 2015. Taki termin wykonania działań jest słuszny z perspektywy ochrony siedliska (poza sezonem wegetacyjnym a na terenach północno - wschodnich gdzie sezon jest nieco krótszy pozwala to wykonać działania na przełomie III i IV kwartału a następnie zebrać skoszoną biomasę po zamrożonym gruncie w I kwartale roku).

6. W celu realizacji pozostałych zadań projektowych, 28 lipca 2016 roku wszczęto procedurę w drodze zapytania ofertowego na wykonanie działań ochronnych na torfowisku Trępel znajdującym się w obszarze Natura 2000 Ostoja Napiwodzko-Ramucka PLH280052 oraz na torfowisku Zocie znajdującym się w obszarze Natura 2000 Torfowisko Zocie PLH280037.
7. W związku ze złożeniem wyłącznie jednej oferty na wykonanie prac, procedurę powtórzono. W dniu 18 sierpnia 2016 roku do potencjalnych wykonawców przesłano drogą mailową zaproszenie do złożenia oferty na wykonanie działań ochronnych polegających na jednorazowym koszeniu oraz usunięciu nalotów drzew i krzewów na terenie trzech torfowisk: obiekty – Trępel, Zocie i Drozdowo. Zapytanie składało się z trzech niezależnych części (na każdy z obszarów odrębnie). W związku z powyższym zaproszeniem, do RDOŚ wpłynęły trzy oferty.
8. W wyniku wyboru najkorzystniejszej oferty pod względem cenowym, w dniu 27 września 2016 roku podpisano umowę nr WOF-OA.023.1.84.2016.IR.EBA z Panem Tomaszem Bąkowskim prowadzącym działalność gospodarczą pod nazwą „Prace Wysokościowe” Tomasz Bąkowski z siedzibą w Kaliszu na 2 zadania.

9. Zgodnie z zawartymi umowami Wykonawca zrealizował działania ochronne polegające na jednorazowym, ręcznym wykoszeniu runi oraz jednorazowym, ręcznym usunięciu nalotu drzew i krzewów na poniżej wskazanych torfowiskach w wymaganym terminie tj. do 30 września 2016 roku:

1. torfowisko alkaliczne Trępel zlokalizowane w obszarze o znaczeniu dla Wspólnoty Ostoja Napiwodzko-Ramucka PLH280052, zgodnie z umową nr WOF-OA.023.1.84.2016.IR.EBA z 27 września 2016 r. – wykoszono 3,10 ha oraz z 2,47 ha usunięto drzewa i krzewy;
2. torfowisko alkaliczne (Zocie) zlokalizowane w obszarze o znaczeniu dla Wspólnoty Torfowisko Zocie PLH280037, zgodnie z umową nr WOF-OA.023.1.101.2016.IR.EBA z 10 listopada 2016 r. – wykoszono 2,56 ha a z 1,5ha usunięto drzewa i krzewy.

Z uwagi na brak porozumienia z Nadleśnictwem Giżycko nie zrealizowano części dotyczącej obiektu Drozdowo.

10. W wyniku negocjacji w dniu 27 kwietnia 2017 roku podpisano porozumienie z Nadleśniczym Nadleśnictwa Gołdap na wykonanie prac polegających na koszeniu roślinności zielnej na torfowisku Struga Żytkiejmska – Puszcza Romincka PLH280005. W tym celu w drodze zapytania ofertowego z dnia 6 czerwca 2017 roku został wyłoniony wykonawca prac, z którym została podpisana umowa. Zadanie zostało wykonane w terminie do 31 października 2017 roku na powierzchni 0,78ha.

Niestety z uwagi na przedłużające się negocjacje z Nadleśnictwem Giżycko oraz warunki atmosferyczne w 2017 roku (zbyt duże opady deszczu), które spowodowały zalanie torfowiska Jezioro koło Drozdowa zlokalizowanego w obszarze Natura 2000 Mazurskie Bagna PLH280054, pomimo wszczęcia procedury w drodze zapytania ofertowego w dniu 6 czerwca 2017 roku i wyłonienia Wykonawcy, niemożliwe było podjęcie działań. Dlatego działania ochronne na terenie tego obiektu zostały zrealizowane.

Problemy zanotowane w czasie realizacji zadania oraz sposób ich przezwyciężania:

Głównym problemem w realizacji powyższych zadań był brak wykonawców. Podczas przeprowadzonych procedur, zapytania ofertowe wysyłane były do ok. 10 potencjalnych wykonawców, którzy nie byli zainteresowani tego typu zleceniem. Ci natomiast, którzy byli zainteresowani złożeniem oferty po dokonanej lustracji terenu nie składali ofert z uwagi na bardzo trudne warunki realizacji zadania.

Spowodowało to opóźnienia w realizacji zadania. Poza opisanym problemem oraz tym związanym z brakiem kompromisu z Nadleśnictwami z terenów RDLP Białystok (szczegółowo opisane w ZAŁĄCZNIKU NR 1) nie zanotowano żadnych problemów w realizacji tych zadań.

W ramach efektu realizacji projektu, RDOŚ w Olsztynie powtórzył działania na torfowisku Zocie. Na koniec 2018 roku lub na początku 2019 roku planuje powtórzyć działania również na torfowisku Głógno.

Ponadto w związku z realizacją przez RDOŚ w Olsztynie nowego projektu dotyczącego *ochrony siedlisk nieleśnych zależnych od wód*, ujęte zostało w nim torfowisko Drozdowo, gdzie zostanie wykonane działanie polegające na koszeniu i usuwaniu drzew i krzewów. W tym celu podpisano już wstępne porozumienie z Nadleśnictwem Giżycko.

Działanie C4: Koszenie przygotowawcze w celu przywrócenia użytkowania ekstensywnego na pozostałym terenie realizacji projektu

Działanie C7: Usunięcie drzew i krzewów na pozostałym terenie realizacji projektu

<i>Terminy realizacji zadania</i>	początek	koniec	
<i>planowany</i>	IV kwartał 2014 IV kwartał 2015 IV kwartał 2016	<i>planowany</i>	I kwartał 2015 I kwartał 2016 I kwartał 2017
<i>rzeczywisty</i>	IV kwartał 2014 IV kwartał 2015 IV kwartał 2016	<i>rzeczywisty</i>	I kwartał 2015 I kwartał 2016 I kwartał 2017

<i>Terminy realizacji kamieni milowych</i>	planowany	rzeczywisty
<i>Wykoszenie zakładanych powierzchni</i>	30.03.2017	30.03.2017
<i>Usunięcie drzew i krzewów</i>	31.03.2017	30.03.2017

<i>Terminy przekazania produktów dostarczalnych</i>	planowany	rzeczywisty
-	-	-

<i>Output indicator</i>	planowany	rzeczywisty
Conservation actions - siedlisko 7230	2	2

Opis realizacji

Z uwagi na jednolitość działań a także sposób ich wykonania zdecydowaliśmy się na połączenie koszenia i wycinek w jedno zamówienie. Dlatego też opis działań podjętych w ramach zadania C4 i C7 znajduje się łącznie dla obu zadań.

W dniu 26.04.2014 r. Klub Przyrodników ogłosił przetarg nieograniczony na realizację zamówienia polegającego na wykonaniu działań ochronnych tj. na jednorazowym wykoszeniu trzciny i innych roślin zielnych na łącznej powierzchni 169 ha oraz ręcznym usunięciu podrostów i nalotów drzew oraz krzewów na łącznej powierzchni 129 ha. Pełną dokumentację przetargową można znaleźć na stronie internetowej Klubu²⁶. Z uwagi na wartość szacunkową zamówienia (przekraczającą 125 000 euro) w ramach dobrej praktyki zamówienie zostało ogłoszone także w TED²⁷.

Zamówienie w celu jego łatwiejszej obsługi a także zwiększenia szans na jego realizację przez mniejsze firmy (np. lokalne) zostało podzielone na 9 części. W dniu 25.08.2014 r. zostały podpisane umowy z wykonawcą GRAŃ Ochrona przyrody Sebastian Karaśkiewicz (części 1 – 5 zamówienia - umowy 42_1/2014, 42_2/2014, 42_3/2014, 42_4/2014, 42_5/2014) a w dniu 26.08.2014 r. Prace Wysokościowe Tomasz Bąkowski (części 6 – 9 zamówienia - 42_6/2014, 42_7/2014, 42_8/2014 oraz 42_9/2014) (umowy zostały przekazane wraz z Raportem

²⁶ http://www.kp.org.pl/index.php?option=com_content&task=view&id=924&Itemid=353

²⁷ <http://ted.europa.eu/udl?uri=TED:NOTICE:143170-2014:TEXT:PL:HTML>

Śródkresowym). Zgodnie z Opisem Przedmiotu Zamówienia koszenia i wycinki powinny odbywać się w terminach 1.08 – 1.02. roku następnego. Część obiektów została objęta działaniami na przełomie lat 2014/2015, część na przełomie lat 2015/2016. W związku z koniecznością przeprowadzenia działań także na przełomie lat 2016/2017 do części z ww. umów zostały podpisane aneksy wydłużające termin ich realizacji:

- 1) Aneks do umowy 42_5/2017 w dniu 26.08.2016 r.
- 2) Aneks do umowy 42_7/2014 w dniu 26.08.2016 r.

Oraz jedną umowę rozszerzającą zakres o dwa dodatkowe obiekty (umowa 3/2017 z dnia 23.01.2017 r.). Umowa ta obejmowała obiekty Trępel i Zocie, które częściowo zostały wykoszone przez RDOŚ w Olsztynie ale z uwagi na brak środków po stronie RDOŚ pozostała część powierzchni w tych obiektach została wykoszona na koszt Klubu. W celu prawidłowej realizacji tych działań pod kątem prawnym konieczne było podpisanie umowy uzupełniającej z wykonawcą (taką możliwość dopuszczono na etapie udzielania zamówienia), która włączyła do zamówienia te dwa obiekty, których pierwotnie w zamówieniu nie ujęto.

W związku z kategorycznym sprzeciwem właścicieli na obiekcie Orle, Klub był zmuszony w dniu 29.10.2015 r. odstąpić w całości od wykonania umowy nr 42_4/2014 z winy Zamawiającego, gdyż nie byliśmy zdolni pozwolić wykonawcy na wejście na teren wykonywania prac. Nie pociągnęło to jednak za sobą żadnych konsekwencji finansowych czy prawnych dla projektu (tj. kary za zerwanie umowy).

W związku z tym, iż omyłkowo do zakresu zamówienia nie został wprowadzony jeden z obiektów (Mielęcín Bukowo), na którym zaplanowano działania C4 i C7 w dniu 5.12.2014 r. podpisano umowę uzupełniającą nr 68/2014 z firmą GRAŃ Ochrona Przyrody Sebastian Karaśkiewicz. Wykonanie zostało powierzone temu wykonawcy gdyż warunki zamówienia dopuszczały udzielenie zamówień uzupełniających a ten wykonawca dla tej części zamówienia przedstawił w ofercie najkorzystniejsze warunki.

Po podpisaniu Aneksu nr 2 do Umowy o dofinansowanie udzielono zamówienia uzupełniającego polegającego na usunięciu zadrzewień i zakrzewień na obiekcie Gogolewko. W dniu 26.08.2016 r. podpisano umowę nr 52/2016 z firmą GRAŃ Ochrona Przyrody Sebastian Karaśkiewicz. Wykonanie zostało powierzone temu wykonawcy gdyż warunki zamówienia dopuszczały udzielenie zamówień dodatkowych a ten wykonawca dla województwa pomorskiego przedstawił w ofercie najkorzystniejsze warunki.

W trakcie realizacji zadań C3 i C6 (koszenia i wycinki prowadzone przez RDOŚ w Olsztynie) okazało się, iż budżet realizacji tych działań na dwóch obiektach przekracza zaplanowane przez RDOŚ środki. W związku z tym, że umowa partnerska przewidywała taką ewentualność, w wyniku której to Klub weźmie na siebie uregulowanie nadwyżki – w dniu 23.01.2017 r. podpisano umowę uzupełniającą nr 3/2017 z wykonawcą Prace Wysokościowe Tomasz Bąkowski, który dla tego województwa złożył najkorzystniejszą ofertę.

Dodatkowo po wykonaniu działań ochronnych na obiekcie Manowo wspólnie z Nadleśnictwem Manowo oraz RDOŚ w Szczecinie ustalone zostało, iż w celu ochrony siedliska 7230 obecnego na terenie tego obiektu konieczne jest także usunięcie drzew w zachodniej części torfowiska. Potrzeba taka została także dostrzeżona na etapie opracowywania PZO dla obszaru Natura 2000 Mechowisko Manowo i została zapisana jako działanie ochronne. W związku z tym podpisane zostało osobne porozumienie trójstronne pomiędzy Nadleśnictwem Manowo – RDOŚ w Szczecinie oraz Klubem Przyrodników. Na bazie tego porozumienia Klub zwrócił się do Gminy Manowo o wydane zezwolenia na wycięcie drzew o wieku powyżej 10 lat (zgodnie z prawem polskim drzewa poniżej 10 lat nie wymagają zgody na wycinkę) i po jej uzyskaniu udzielił zamówienia dodatkowego firmie GRAŃ Sebastian Karaśkiewicz. W dniu

16.11.2015 r. podpisano umowę 79/2015. W ramach umowy usunięto 687 sztuk drzew olszy czarnej na obszarze ok 8ha znajdujących się na powierzchni torfowiska.

W warunkach wykonania zamówienia (SIWZ) został zawarty warunek (zgodnie z treścią Wniosku LIFE) zapewnienia przez Wykonawcę utylizacji biomasy pochodzącej z koszeń na cele opałowe lub kompostowe. W dniach 24 – 28.08 odbyły się spotkania w celu ustalenia w terenie dokładnych granic wykonania działań ochronnych i zapewnienia zachowania lokalnych warunków ich wykonania (np. ustalenia z Nadleśnictwami; zaznaczanie drzew, które nie powinny podlegać wycince; wskazanie dróg wnoszenia biomasy oraz miejsc składowania drewna pochodzącego z wycinek – które pozostaje własnością Nadleśnictwa). Zarówno koszenia jak i wycinki były prowadzone ręcznie – tj. bez użycia ciężkiego sprzętu, który mógłby uszkodzić warstwę mszystą. I tak koszenia odbywały się za pomocą kos spalinowych a biomasa ręcznie znoszona na granice mineralne torfowiska by nie zalegała na jego powierzchni. Wycinki prowadzone były za pomocą pił spalinowych, siekier i maczet. Grubsze pnie były układane w stosy na granicach mineralnych torfowiska a gałęzie zostawiane w rowach melioracyjnych lub w zadrzewieniach jako zasilenie martwym drewnem.

Dodatkowo wysłano wnioski o zgodę na wykonanie działań ochronnych na terenie rezerwatów przyrody. Uzyskano zgody (w postaci decyzji) właściwych RDOŚ:

- W dniu 02.07.2014 r. od RDOŚ w Gdańsku – decyzja nr RDOŚ-Gd-PNII.082.4.2014.DS.1 w zakresie wykonania działań na terenie rezerwatów: „Bagno Stawek”, „Kruszynek” i „Mechowisko Radość”.
- W dniu 07.07.2014 r. od RDOŚ w Gorzowie Wielkopolskim – decyzja WPN-I-6205.37.2014.AI w zakresie wykonania działań na terenie rezerwatów „Dolina Ilanki” i „Młodno”.
- W dniu 08.07.2014 r. od GDOŚ (w imieniu RDOŚ w Poznaniu) – decyzja DZP-WP.6205.62.2014.ŁR w zakresie rezerwatów „Wielkopolska Dolina Rurzyca”, „Smolary” i „Diabli Skok”.
- W dniu 25.07.2014 r. od GDOŚ (w imieniu RDOŚ w Białymstoku) – decyzja DZP-WP.6205.67.2014.PR.2 w zakresie rezerwatów „Stare Biele”, „Perkuć”, „Rutka” oraz „Jezioro Kalejty”. Oraz ponowne zezwolenia z powodu przekroczenia terminów zawartych w poprzednich decyzjach – decyzja DZP-WP.6205.61.2016.PR.2 z dnia 14.07.2016 r. w zakresie rezerwatu „Perkuć” oraz decyzja DZP-WP.6205.14.2016.ŁR.2 z dnia 12.04.2016 r. w zakresie rezerwatu „Stare Biele”.
- W dniu 14.10.2014 r. od RDOŚ w Szczecinie – Zarządzenie nr 12/2014 Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska w Szczecinie z dnia 14.10.2014 r. w sprawie ustanowienia zadań ochronnych dla rezerwatu przyrody „Dolina Rurzyca”
- W dniu 28.10.2014 r. od RDOŚ Gdańsk – Zarządzenie regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska w Gdańsku z dnia 28.10.2014 r. w sprawie ustanowienia zadań ochronnych dla rezerwatu „Dolina Kulawy”
- W dniu 27.10.2014 r. od RDOŚ w Szczecinie - Zarządzenie nr 16/2014 Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska w Szczecinie z dnia 27.10.2014 r. w sprawie ustanowienia zadań ochronnych dla rezerwatu „Bukowskie Bagno”
- W dniu 22.01.2015 r. od RDOŚ w Gdańsku - Zarządzenie regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska w Gdańsku z dnia 22.01.2015 r. w sprawie ustanowienia zadań ochronnych dla rezerwatu „Mechowiska Sulęczyńskie”.

- W dniu 01.03.2016 r. od RDOŚ w Szczecinie – Zarządzenie Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska w Szczecinie w sprawie ustanowienia zadań ochronnych dla rezerwatu „Dolina Rurzyca”.

Powyższy katalog wyczerpuje listę wszystkich niezbędnych pozwoleń wynikających z wykonania działań na terenie rezerwatów. Warstwy w postaci plików SHP obejmujące granice terenów, na których wykonano zabiegi ochronne znajdują się w ZAŁĄCZNIKU NR 9 (tylko wersja elektroniczna). Mapy znajdują się w ZAŁĄCZNIKU NR 10. Zestawienie tabelaryczne zawiera ZAŁĄCZNIK NR 24.

Łącznie wykoszono 163,24 ha (z planowanych 159 ha) a na łącznie 188,18 ha (z planowanych 163,4 ha) usunięto drzewa, nalot i podrost drzew oraz krzewów. Zwiększenie powierzchni wycinek w stosunku do planowanej we wniosku na koszt powierzchni koszonych wynika z faktu, iż działania ochronne były planowane w latach 2008-2009 w ramach Krajowego Programu Ochrony Torfowisk Alkalicznych, który stał się podstawą merytoryczną dla projektu. Zaś realne wykonanie w terenie tych działań to lata 2015-2017 a więc blisko ok 7 lat później. W tym czasie zmiany siedliskowe w postaci sukcesji posunęły się dalej i powierzchnia zabiegów wymagała modyfikacji tak by odpowiadała realnej sytuacji na danym obiekcie.

Problemy zanotowane w czasie realizacji zadania oraz sposób ich przewyżczenia:

Ponad problemy związane z brakiem kompromisu z Nadleśnictwami z terenów RDLP Białystok (opisanych w ZAŁĄCZNIKU NR 1) nie zanotowano żadnych problemów w realizacji tych zadań.

Działanie C5: Optymalizacja warunków wodnych zakłóconych przez działalność bobrów

<i>Terminy realizacji zadania</i>	początek		koniec	
<i>planowany</i>	I kwartał 2015	<i>planowany</i>	IV kwartał 2015	
<i>rzeczywisty</i>	I kwartał 2015	<i>rzeczywisty</i>	IV kwartał 2016	

<i>Terminy realizacji kamieni milowych</i>	planowany	rzeczywisty
-	-	-

<i>Terminy przekazania produktów dostarczalnych</i>	planowany	rzeczywisty
-	-	-

<i>Output indicator</i>	planowany	rzeczywisty
Conservation actions <i>Castor fiber</i>	1	1

Opis realizacji

W dniu 30.12.2014 r. na bazie Zapytania ofertowego z dnia 15.12.2014 r. dokonano wyboru wykonawcy usługi – firmy OGRÓD Usługi Ogrodnicze Leszek Kułak. W dniu 8.01.2015 r. podpisano umowę 1/2015 na realizację zadania w postaci wykonania oraz montażu urządzeń typu cylinder z Clemson łącznie w 8 tamach bobrowych na terenie województw: lubuskiego, wielkopolskiego i pomorskiego. Umowa została zrealizowana do dnia 31.12.2015 r. Załączone do Raportu mapy obrazują lokalizację zainstalowanych cylindrów a zdjęcia ich wygląd tuż po instalacji. W dniu 08.09.2015 r. podpisano Aneks do Umowy rozszerzający jej zakres o dodatkowy punkt położony w najbliższym sąsiedztwie rezerwatu Bukowskie Bagno. Dodatkowo w dniu 20.09.2016 r. podpisano dodatkową umowę z tym samym wykonawcą na instalację jeszcze jednego cylindra na terenie obiektu Jezioro Małe Długie.

Do wykonania czynności uzyskano niezbędne pozwolenia od odpowiednich organów administracji ochrony przyrody:

1. Z RDOŚ w Gorzowie Wielkopolskim w dniu 10.10.2014 r. (decyzja znak WPN-I.6401.308.2014.KA) – z terminem wykonania do 30.06.2015 r. na terenie obiektu Dolina Ilanki
2. Z RDOŚ w Poznaniu w dniu 16.10.2014 (decyzja znak WST.6401.116.2014.KC.1) – z terminem wykonania do 30.06.2015 r. na terenie obiektu Wierzchołek
3. Z RDOŚ w Gdańsku w dniu 22.10.2014 r. (decyzja znak RDOŚ-Gd-PNII.6401.166.2014.MŚ.1) – z terminem wykonania do 30.04.2015 r. na terenie obiektu Jezioro Małe Długie – 3 sztuki
4. Z GDOŚ w dniu 3.11.2014 r. (decyzja znak DZP-WP.6205.97.2014.łR.1) – z terminem wykonania do dnia 31.12.2015 r. na terenie obiektu Bukowskie Bagno
5. Z RDOŚ w Gdańsku w dniu 25.08.2016 r. (decyzja RDOŚ-Gd-PNII.6401.164.2016.AOL.1) – z terminem wykonania do 30.11.2016 r. na terenie obiektu Jezioro Małe Długie.

łącznie zainstalowano 9 cylindrów w 6 obiektach (Konotop – 1 sztuka, Kosobudki – 1 sztuka, Młodno – 1 sztuka, Wierzchołek – 1 sztuka, Jezioro Małe Długie – 4 sztuki, Bukowskie Bagno – 1 sztuka).

Mimo, iż wnioskowaliśmy o zgodę na montaż 13 cylindrów (Raport z Postępu 2014) to aktywność bobrów jest zjawiskiem dynamicznym, które podlega zmianom na tyle szybkim, iż obecnie Klub nie widzi konieczności montażu dodatkowych cylindrów. Zamontowane cylindry są urządzeniami demontowalnymi co oznacza, iż w sytuacji zmiany miejsca pobytu rodziny bobrowej – cylinder, który nie spełnia już swojej roli z uwagi na obniżenie poziomu wody do takiego poziomu, iż nie stagnuje ona na powierzchni torfowiska – może zostać zdemontowany i przechowany w miejscu, w którym nie ulegnie zniszczeniu (np. Stacja Terenowa Klubu Przyrodników w Owczarach). W sytuacji, gdy pojawi się konieczność interwencji na którymkolwiek z torfowisk urządzenie może zostać szybko i łatwo ponownie zamontowane w miejscu, w którym jego użycie jest konieczne z uwagi na ochronę siedliska 7230.

Zgodnie z życzeniem Komisji wyrażonym w piśmie Ares(2017)136237-11/01/2017 w załączniku (ZAŁĄCZNIK NR 11)znajdują się „dokumenty potwierdzające realizację zadania” – oferty, umowy, protokoły odbioru, faktury, dowody zapłaty oraz zdjęcia zamontowanych urządzeń.

Problemy zanotowane w czasie realizacji zadania oraz sposób ich przewycięzania:

Nie odnotowano problemów w realizacji zadania.

Realizacja działania wydłużyła się o rok z uwagi na potrzebę bieżącego reagowania na pojawiające się zakłócenia związane z obecnością rodzin bobrowych. Nie jest to zatem celowa opieszałość w realizacji zadania a elastyczność. Prosimy zatem o zaakceptowanie zmiany w terminie zakończenia zadania.

Działanie C8: Wzmocnienie populacji i reintrodukcja (namnażanie i wprowadzanie do siedliska 7230) *Saxifraga hirculus*

<i>Terminy realizacji zadania</i>	początek	koniec	
<i>planowany</i>	III kwartał 2013	<i>planowany</i>	III kwartał 2015
<i>rzeczywisty</i>	II kwartał 2013	<i>rzeczywisty</i>	IV kwartał 2017

<i>Terminy realizacji kamieni milowych</i>	planowany	rzeczywisty
-	-	-

<i>Terminy przekazania produktów dostarczalnych</i>	planowany	rzeczywisty
-	-	-

<i>Output indicator</i>	planowany	rzeczywisty
Preparatory actions – permit procedures <i>Saxifraga hirculus</i>	1	1
Concrete actions – conservation actions <i>Saxifraga hirculus</i>	1	1
Concrete actions – reintroduction of <i>Saxifraga hirculus</i>	1	1

Opis realizacji

Zgodnie z harmonogramem zadanie powinno rozpocząć się w III kwartale 2014 roku jednak z uwagi na fakt, iż zbiór rośliny może się odbyć w wąskim okienku czasowym (koniec lipca – początek września) a ekologia gatunku jest specyficzna (np. fakt, że roślina nie kwitnie każdego roku) zdecydowano się rozpocząć zadanie wcześniej by zapewnić sobie odpowiedni bufor czasowy w sytuacji gdy warunki terenowe nie pozwolą na zbiór części generatywnych.

W dniu 28.06.2013 r. został ogłoszony przetarg trybie art. 70 Kodeksu Cywilnego http://www.kp.org.pl/index.php?option=com_content&task=view&id=858&Itemid=594 w, w dniu 18.07.2013 r. został wybrany wykonawca zadania – Fundacja Botaniki Polskiej z którą w dniu 18.07.2013 r. została podpisana umowa.

W 2013 roku Wykonawca dokonał wstępnego rozpoznania obiektów, z terenu których miały pochodzić osobniki gatunku zebrane w celu namnożenia. Potwierdzone zostało stanowisko *Saxifraga hirculus* na terenie utworzonego w ramach projektu rezerwatu „Mechowisko Radość”. W roku 2014 Wykonawca zgłosił już gotowość do prac terenowych i zaplanował je na przełom lipca/sierpnia i sierpień. Na wszystkich 12 stanowiskach objętych projektem wizytacje terenowe przeprowadzone zostały w okresie pełni kwitnienia. Ułatwiło to odnalezienie i określenie wielkości populacji w danym roku. Jednocześnie szczegółowo określone zostały warunki fitocenotyczne i siedliskowe miejsca występowania skalnicy i miejsca wytypowanego do posadzenia osobników powstałych wskutek namnożenia. Dodatkowo powierzchnie z *Saxifraga hirculus* zostały trwale oznakowane.

Na realizację działań uzyskano następujące zgody i pozwolenia:

1. W dniu 22/08/2013 decyzja DOP-or.6400.147-2013-kp Generalnego Dyrektora Ochrony Środowiska na zbiór i przetrzymywanie okazów Skalnicy torfowiskowej z terenu woj. pomorskiego, podlaskiego i warmińsko-mazurskiego.
2. W dniu 08/09/2014 decyzja WOPN-OOP-6205.1.66.2014.WP Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska w Olsztynie na badania naukowe na terenie rezerwatów w woj. warmińsko - mazurskim.
3. W dniu 30/09/2014 decyzja DZP-WP.6205.71.2014.łR2 Generalnego Dyrektora Ochrony Środowiska na zbiór części generatywnych i wegetatywnych z terenu rezerwatów
4. W dniu 17/10/2014 decyzja RDOŚ-Gd_PNII.6205.34.2014.AGa.2 Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska w Gdańsku na badania naukowe na terenie rezerwatów w woj. pomorskim
5. W dniu 10/08/2015 decyzja WOPN-OOP.6400.61.2015.PL.1 Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska w Olsztynie na wsiedlanie na terenie woj. warmińsko-mazurskiego.
6. W dniu 17/08/2015 decyzja RDOŚ-Gd-PNII.6400.46.2015.JG.1 Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska w Gdańsku na wsiedlanie na terenie woj. pomorskiego
7. W dniu 27/08/2015 decyzja WPN.6400.46.2015.MW Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska w Białymstoku na wsiedlanie na terenie woj. podlaskiego.
8. W dniu 27/08/2015 decyzja DZP-WP.6205.63.2015.łR.1 Generalnego Dyrektora Ochrony Środowiska na wsiedlanie na teren rezerwatów z woj. pomorskiego, warmińsko-mazurskiego i podlaskiego.
9. W dniu 14/11/2016 r. decyzja DZP-WP.6205.105.2016.AL.1 Generalnego Dyrektora Ochrony Środowiska na pobór części wegetatywnych w rezerwach na terenie woj. pomorskiego,
10. W dniu 08/06/2017 r. decyzja DZP-WP.6205.54.2017.PR.1 Generalnego Dyrektora Ochrony Środowiska na wsiedlanie w rezerwach na terenie woj. pomorskiego.

Powyższa lista wyczerpuje wszystkie niezbędne decyzje jakie należało uzyskać w celu zgodnego z prawem wykonania działania.

We wrześniu i październiku 2014 r. zebrane zostały z 8 stanowisk (patrz tabela poniżej). Na czterech z nich nie odnaleziono wcześniej notowanych stanowisk Skalnicy głównie z powodu niekorzystnych dla Skalnicy warunków siedliskowych.

Tabela 11. Zestawienie lokalizacji zbioru materiału

Lp.	Stanowisko	Liczba płatów gatunku	Liczba pędów kwitnących	Liczba pobranych próbek
1	Bagno Stawek	6	26	25
2	Jezioro Krąg	6	33	25
3	Jezioro Małe Długie	2	5	5
4	Mechowisko Radość	10	28	25
5	Poszeszupie	2	22	22
6	Sawonia Mostek	4	9	9
7	Żytkiemska Struga	4	57	25
8	Kopaniarze	6	55	25
9	<i>Dolina Kulawy</i>	<i>nie znaleziono</i>	<i>nie znaleziono</i>	<i>nie pobrano</i>

10	Orle	nie znaleziono	nie znaleziono	nie pobrano
11	Sulęczyno	nie znaleziono	nie znaleziono	nie pobrano
12	Bagno Parchacz	nie znaleziono	nie znaleziono	nie pobrano

Na tych 8 stanowiskach, gdzie potwierdzono występowanie Skalnicy pobrano części roślin umożliwiające namnożenie (generatywne – nasiona, lub wegetatywne – części pędów), do grudnia 2014 r. wykonano badania genetyczne służące zbadaniu pokrewieństwa populacji. W Instytucie Botaniki im. W. Szafera Polskiej Akademii Nauk w Krakowie hodowano i namnożono zebrany materiał w warunkach in vitro, a w sezonie wegetacyjnym 2015 wyhodowane siewki zostały ponownie wprowadzone do siedliska w celu wzmocnienia istniejącej populacji. Ze względu na słabą odpowiedź zebranego materiału na hodowle in vitro (niski % kiełkujących nasion oraz przeżywalności siewek) nie zdecydowano się na reintrodukcję oraz wsiedlanie siewek na stanowiska, gdzie nie potwierdzono jej obecności w 2013 i 2014 roku. Monitoring efektów działań w pół roku i w rok po wprowadzeniu siewek do siedliska (czyli do czerwca 2016 r.) wykazał, iż średnia przeżywalność siewek po roku wynosi ok. 35% i jest tym większa im lepsze warunki siedliskowe w miejscu wsiedlania. Kolejna tura monitoringu w 2017 roku wykazała, iż największe ryzyko obumarcia wsiedlone siewki mają w pierwszym roku po wsiedleniu.

Tabela 12. Informacja o sukcesie po pierwszym roku po wsiedleniu

Stanowisko	Liczba okazów wsiedlonych w 2015	Liczba okazów w 2016	„sukces” w 2016 [%]
Bagno Stawek	4	1	25
	4	2	50
	3	3	100
	4	1	25
	4	1	25
Jezioro Krąg	3	1	33
	3	1	33
	3	3	100
Mechowisko Radość	3	3	100
Kopaniarze	3	2	67
	4	0	0
Sawonia Mostek	5	1	20
Struga Żytkiejmska	3	1	33
	4	1	25
	4	1	25
	3	1	33

Zgodnie zaleceniem Komisji z pisma ARES(2016)2887799-22/06/2016 by kontynuować zadanie w celu maksymalizacji wyników przeprowadzone zostały wsiedlenia okazów skalnicy torfowiskowej w rezerwach: „Bagno Stawek”, „Mechowisko Krąg”, „Dolina Kulawy” oraz „Mechowiska Sulęczyńskie”. W przypadku 2 pierwszych stanowisk wsiedlenia miały charakter zasilania istniejącej populacji, natomiast w przypadku pozostałych stanowisk – wprowadzanie gatunku na stanowiska, na których obecnie nie występuje. Ostatecznie do środowiska zostało wprowadzonych 143 siewki w 40 punktach tworząc łącznie 12 subpopulacji *Saxifraga hirculus* w 8 obszarach Natura 2000.

Tabela 13. Wykaz populacji *Saxifraga hirculus* w efekcie wsiedlania w latach 2015-2017

Nazwa subpopulacji	Liczba płatów	Liczba okazów łącznie	Populacja wyjściowa
Bagno Stawek	5	19	Bagno Stawek
Bagno Stawek 2	4	19	Bagno Stawek
Dolina Kulawy	4	16	Bagno Stawek
Dolina Kulawy 2	4	15	Bagno Stawek
Jezioro Krąg	6	20	Jezioro Krąg
Jezioro Krąg 2	3	8	Jezioro Krąg
Kopaniarze	2	7	Kopaniarze
Mechowiska Sulęczyńskie	3	9	Jezioro Krąg
Mechowiska Sulęczyńskie 2	3	8	Jezioro Krąg
Mechowisko Radość	1	3	Mechowisko Radość
Sawonia Mostek	1	5	Sawonia – Mostek
Żytkiejmska Struga	1	14	Żytkiejmska Struga
ogółem	40	143	

Szczegółowe wyniki, analizy oraz wnioski zawierają raporty wykonawcy stanowiące ZAŁĄCZNIK NR 12. Szczegółową lokalizację wsiedleń zawierają Raporty wykonawcy (współrzędne geograficzne), pliki shp (patrz ZAŁĄCZNIK NR 9) oraz mapy (patrz ZAŁĄCZNIK NR 13).

Problemy zanotowane w czasie realizacji zadania oraz sposób ich przezwyciężania:

Sprawozdanie złożone przez wykonawcę w 2013 roku wskazuje, iż z 12 stanowisk wytypowanych w projekcie osobniki gatunku znalazł jedynie na 3 stanowiskach. Spowodowało to, iż nie zdecydował się pobrać już w 2013 roku materiału do badań genetycznych i namnożenia. Przyczyny stwierdzonego nielicznego występowania skalnicy na wybranych stanowiskach mogą być różnego rodzaju: z jednej strony może to być efekt obserwowanej w ostatnich latach niekorzystnej tendencji zmniejszania się liczebności populacji. Wskazują na to zarówno obserwacje własne Klubu Przyrodników, Wykonawcy jak i dane literaturowe. Z drugiej strony Skalnica jest specyficznym gatunkiem, który czasami nie wytwarza pędów generatywnych, co przy niewielkich rozmiarach rozetek liściowych (kilka cm) uniemożliwia praktycznie odnalezienie gatunku na stanowisku (pośród gęstej runi roślin mechowiskowych). Dodatkowo rok 2013 był rokiem o wyjątkowo krótkim sezonie wegetacyjnym (który rozpoczął się w Polsce w zasadzie w początkach maja) co spowodowało szybkie tempo zamierania pędów owocujących, co znacznie utrudniło odnalezienie gatunku na stanowiskach. Rok 2014 był rokiem ciepłym co dało szansę na odnalezienie owocujących pędów generatywnych (kwiatów). I tak w 2014 roku znaleziono Skalnicę na 8 z 12 wcześniej wytypowanych w projekcie stanowiskach. Na pozostałych 4 uznano, iż gatunek wycofał się ze stanowiska. Jak sygnalizowano we wcześniejszych Raportach a także we wniosku o przedłużenie okresu realizacji projektu duże trudności w realizacji zadania napotkano na etapie namnażania

zebranego materiału. Niska siła kiełkowania nasion oraz niska przeżywalność hodowli z części wegetatywnych spowodowała, iż wyhodowane siewki były nieliczne a przez to materiał bardzo „cenny”. Z uwagi na to zdecydowano się na wsiedlenia jedynie na te obiekty, których warunki siedliskowe dawały dużą szansę na przeżycie a zrezygnowano z wsiedlania w miejsca, gdzie w 2013 i 2014 roku nie stwierdzono osobników tego gatunku, by „nie marnować” materiału oraz by niepotrzebnie wykonywać działania, które z dużym prawdopodobieństwem skazane były na niepowodzenie. Zgodnie z życzeniem Komisji w 2017 roku dokonano jednak kolejnych prób wsiedlania koncentrując się jednak ponownie w tych lokalizacjach, gdzie sukces działania był najbardziej prawdopodobny. Zdecydowano się jednak na reintrodukcję w miejscach, gdzie wcześniej nie stwierdzono występowania gatunku uznając, iż w tych miejscach (rezerwaty Dolina Kulawy oraz Mechowiska Sulęczyńskie) warunki siedliskowe są na tyle dobre by uznać, iż przeżycie siewek jest wysoce prawdopodobne. Informację o tym jaki był sukces wsiedleń wykonanych w roku 2017 r będzie można uzyskać nie wcześniej niż IV kwartale 2018.

Działanie D1: Monitoring fitosocjologiczny i hydrologiczny w wybranych, modelowych obiektach

<i>Terminy realizacji zadania</i>	początek	koniec	
<i>planowany</i>	III kwartał 2012	<i>planowany</i>	II kwartał 2018
<i>rzeczywisty</i>	IV kwartał 2012	<i>rzeczywisty</i>	II kwartał 2018

<i>Terminy realizacji kamieni milowych</i>	planowany	rzeczywisty
Przygotowanie raportu z monitoringu	31.03.2018	31.03.2018

<i>Terminy przekazania produktów dostarczalnych</i>	planowany	rzeczywisty
<i>Raport z monitoringu</i>	30.06.2018	30.06.2018

<i>Output indicator</i>	planowany	rzeczywisty
-	-	-

Opis realizacji

Zakupiono sprzęt: samochód (Mitsubishi Outlander) oraz palmtop terenowy (Nautiz)(specyfikację opisano w Inception Report), 30 szt. urządzeń rejestrujących wahania poziomu wody w piezometrach (MiniDiver), 2 szt. kompaktowej modułowej stacji meteorologicznej EM50 Decagon z transmisją danych GPRS, 2 szt. misy ewaporometrycznej z rejestratorem danych, 2 szt. lizymetrów z systemem pomiaru i rejestracji ilości odcieku, 1 szt. zestawu pompowego, 1 szt. sondy EC do pomiaru zasolenia w glebie, 1 szt. przenośnego miernika wieloparametrowego z elektrodami pH, EC, tlenu, Red-Ox i elektrodami jonoselektywnymi (pełna specyfikacja sprzętu znajduje się pod podanym niżej linkiem). Zestaw powyższy jest zgodny z wnioskiem – za wyjątkiem ilości MiniDiverów. We wniosku planowano po 15 szt. D-Diverów i Baro-Diverów. Z uwagi na fakt, iż D-Divery mogą również służyć jako Baro-divery zdecydowano się na zakup sprzętu, który zapewni szerszy zasięg monitoringu bez uszczerbku na jego jakości. W celu wyłonienia dostawcy odbyły się dwa przetargi nieograniczone w trybie art. 70 Kodeksu Cywilnego z dnia 31.10.2012 r. i 19.11.2012 r. Pierwszy przetarg został unieważniony, gdyż cena oferty przekraczała wartość jaką Zamawiający przeznaczył na sfinansowanie zamówienia. Drugi przetarg zakończył się pozytywnie. Dokumentację przetargową umieszczono na stronie internetowej Beneficjenta pod adresem: http://www.kp.org.pl/index.php?option=com_content&task=view&id=754&Itemid=618 Umowę podpisano w dniu 30.11.2012 r. Sprzęt został dostarczony do siedziby Zamawiającego w dniu 21.12.2012 r. i zamontowany w terenie a pracownicy odbyli szkolenia związane z jego obsługą (7.01 i 06.02. 2013 r.). Sprzęt został pokazany Monitorowi Projektu w czasie pierwszej Misji w roku 2013.

MONITORING WARUNKÓW HYDROLOGICZNYCH

Prowadzony monitoring wód gruntowych dotyczy obserwacji prowadzonych w wybranych obszarach torfowisk alkalicznych, zarówno w okresie realizacji projektu jak też przed jego

rozpoczęciem. Okres prowadzonego monitoringu jest silnie zróżnicowany z uwagi na ograniczony dostęp do odpowiednich urządzeń technicznych (automatycznych rejestratorów), zdarzające się trwałe ich uszkodzenia skutkujące utratą części danych, a także sporadyczne kradzieże.

Spośród obszarów objętych projektem monitoring prowadzono w:

- 9 torfowiskach Polski zachodniej (Dolina Kulawy, Płonia-Żydowo, Bagno Stawek, Ilanka V, Ilanka VI, Kosobudki, Kosobudki Stacja Meteo, Kijewo, Bukowskie Bagno),
- 14 torfowiskach Polski wschodniej (Kopaniarze, Trępel, Głógno, Żytkiejmska Struga, Morgi, Rudawki – 2 urządzenia, Zocie, Łosiniany, Stare Biele, Sawonia-Mostek, Żyliń, Sarnetki, Kobyla Biel, Rospuda).

Pomiary poziomów wód gruntowych prowadzono za pośrednictwem automatycznych rejestratorów typu Diver i Baro-Diver umieszczanych w tzw. piezometrach (studzienkach z perforowanych rur z filtrem) zainstalowanych w torfowisku. Rejestratory umieszczane były na głębokości 1 lub 2 m. Pomiary odbywały się z częstotliwością 4 zapisów na dobę. Urządzenia oprócz ciśnienia słupa wody mierzyły również jej temperaturę. W celu kompensacji ciśnienia atmosferycznego w sąsiedztwie umieszczanych w piezometrach urządzeń typu Diver lokalizowano rejestratory ciśnienia atmosferycznego. Ostatecznej kompensacji uzyskanych pomiarów dokonywano za pośrednictwem programu komputerowego Diver-Office.

Jako element uzupełniający monitoringu hydrologicznego, na 2 torfowiskach położonych (w Polsce zachodniej – Kosobudki, w Polsce północno-wschodniej – torfowisko Sarnetki) zainstalowano stacje meteorologiczne dokonujące pomiarów: opadów, temperatury, ewapotranspiracji, prędkości wiatru, nasłonecznienia oraz tempa przepływu wody w gruncie).

MONITORING FITOSOCJOLOGICZNY

W latach 2012 – 2013 dokonano terenowej weryfikacji wszystkich obiektów znajdujących się w projekcie pod kątem zakresu zaplanowanych zadań ochronnych. Projekt powstał na bazie wykonanej w latach 2008 – 2012 ogólnopolskiej inwentaryzacji siedliska 7230 przeprowadzonej przez Klub Przyrodników. Inwentaryzacja posłużyła do opracowania Krajowego Programu Ochrony Siedliska, który oprócz danych występowania zawierał także opis stanu zachowania, zagrożenia i niezbędne działania ochronne. Zadania ochronne zatem planowane były ok. 3-5 wcześniej. Jest to okres na tyle długi, że zakres i lokalizacja działań ochronnych mogły ulec zmianom.

Monitoring fitosocjologiczny w obrębie poszczególnych obiektów obejmował przede wszystkim badania roślinności na wyznaczonych, reprezentatywnych transektach badawczych. Na transektach przeprowadzono analizy stratygraficzne w celu odtworzenia historii rozwoju torfowisk i oceny stanu zachowania złoża torfowego. Na potrzeby charakterystyki szaty roślinnej oraz rejestracji stanu wyjściowego, tj. przed podjęciem działań ochronnych, w centralnych punktach wyróżniających się płatów roślinnych wykonano zdjęcia fitosocjologiczne standardową metodą Braun-Blanqueta. Badania fitosocjologiczne powtórzono w różnych odstępach czasu, od kilku do 20 lat. Dodatkowo, dla części istniejących i projektowanych rezerwatów, w obrębie których w ramach realizacji projektu sporządzano plany ochrony, w oparciu o aktualne i historyczne mapy roślinności rzeczywistej przeprowadzono analizę zmian roślinności uwzględniającą m.in. wpływ podejmowanych działań ochronnych. W czasie prowadzenia badań monitoringowych, w każdym z obiektów odnotowywano rodzaj i zakres prowadzonych zabiegów ochronnych w celu oceny ich intensywności. Szczegółowe informacje dotyczące wyników prowadzonych badań fitosocjologicznych zawarto w sporządzonych dokumentacjach przyrodniczych oraz planach ochrony a szczegółowo podsumowano w Raporcie Naukowym (Tom I oraz II). Szczegółowe obserwacje fitosocjologiczne prowadzono

przede wszystkim w miejscach monitoringu hydrologicznego, jednak z uwagi na brak automatycznych rejestratorów poziomu wód gruntowych w przeszłości, nie udało się zebrać pełnych danych zawierających jednocześnie informacje na temat roślinności i hydrologii. Najwcześniejsze dane fitosocjologiczne wykorzystane na potrzeby analiz zostały zebrane w 1995 roku (Dolina Ilanki), a dane hydrologiczne pochodzące z automatycznych mierników uzyskano dopiero w 2008 roku. We wcześniejszym okresie informacje hydrologiczne pozyskiwano w oparciu o piezometry, jednakże były to pomiary manualne, o nieregularnej częstotliwości.

Szczegółowa charakterystyka każdego z obiektów pod względem uzyskanych danych i wyników jej analizy znajduje się w Raporcie Naukowym (ZAŁĄCZNIK NR 14). Szczegółowy opis metodyki monitoringu hydrologicznego i fitosocjologicznego wraz z wnioskami znajduje się w Tomie II Raportu.

Raport z Monitoringu jest integralną częścią Raportu Naukowego – każdy obiekt w ramach projektu posiada opis związany z monitoringiem fitosocjologicznym i hydrologicznym wykonywanym w ramach projektu i jego wynikach. Tom II Raportu dodatkowo zawarto opis metodyki monitoringu oraz wnioski. Uznano, iż opracowywanie osobnej publikacji zawierającej jedynie dane a pozbawiony szerszego kontekstu jest niewłaściwym podejściem. Zdecydowano się na opracowanie całościowej publikacji zawierającej całość informacji o charakterystyce obiektów, podejmowanych działaniach i wynikach monitoringu.

MONITORING ASPEKTÓW SOCJOEKONOMICZNYCH

1. Sporządzono ankietę dotyczącą badania aspektów socjoekonomicznych działań projektu. Udostępniono ją także poprzez formularz Google (dostępny pod adresem: <https://goo.gl/forms/m7IPn56w9zNcYYzL2>).
2. Dane zbierane były zarówno przez formularz internetowy jak i w czasie indywidualnych spotkań z właścicielami i zarządcami gruntów. Informacja o wynikach ankiety znajduje się w części 5.1. Raportu – Dissemination actions

---

Problemy zanotowane w czasie realizacji zadania oraz sposób ich przezwyciężania:

Na etapie wykonywania pierwszego monitoringu (określanie stanu wyjściowego) oraz weryfikacji zakresu szczegółowych działań ochronnych na części z wytypowanych obiektów zaobserwowano zmiany roślinności w stosunku do stanu sprzed rozpoczęcia projektu. W większości przypadków przekształcenia te związane są z działalnością człowieka (degradacja siedliska na skutek funkcjonowania rowów odwadniających czy zbyt intensywnego użytkowania) lub z zmianami warunków wodnych (np. zalew wywołany działalnością bobrów czy innymi naturalnymi czynnikami). Dokonano nieznacznej korekty powierzchni i lokalizacji działań ochronnych (jednorazowe koszenie przygotowawcze oraz wycinka nalotów drzew i krzewów) w stosunku do wskazanych we wniosku – przesunięcia wynikają z potrzeb siedliska i zostały wyznaczone na podstawie danych zebranych w ramach zadań A2, A3 oraz A4.

Działanie D2: Ocena możliwości akumulacji węgla przez torfowiska alkaliczne

<i>Terminy realizacji zadania</i>	początek	koniec	
<i>planowany</i>	IV kwartał 2012	<i>planowany</i>	IV kwartał 2013
<i>rzeczywisty</i>	I kwartał 2013	<i>rzeczywisty</i>	IV kwartał 2013 II kwartał 2018

<i>Terminy realizacji kamieni milowych</i>	planowany	rzeczywisty
Przygotowanie opracowania nt. akumulacji węgla	31.12.2013	31.12.2013 30.06.2018

<i>Terminy przekazania produktów dostarczalnych</i>	planowany	rzeczywisty
Opracowanie nt. akumulacji węgla	31.12.2013	31.12.2013 30.06.2018

<i>Output indicator</i>	planowany	rzeczywisty
Technical publications	1	1

Opis realizacji

Zadanie rozpoczęło się z opóźnieniem 1 kwartału tj. w I kwartale 2013 r.

Opracowanie zostało przygotowane przez pracownika Klubu Przyrodników na bazie istniejących danych literaturowych. Zawiera opis i ocenę prób i deklaracji włączenia torfowisk do bilansów gazów cieplarnianych w Polsce i Europie. Wskazuje także na niestabilność oraz nieliniowość takich prób oszacowań. Na koniec próbuje dokonać wyceny usług ekosystemowych związanych z magazynowaniem węgla i ich utraty związanej z emisją gazów cieplarnianych.

Głównymi wnioskami z niniejszego opracowania są następujące tezy:

1. Istnieją przekonujące argumenty, że z punktu widzenia ograniczania zmian klimatycznych przez ograniczenie emisji gazów cieplarnianych, istotna jest ochrona i zachowanie w dobrym stanie naturalnych torfowisk.
2. Być może odtwarzanie bagiennych warunków wodnych na torfowiskach jest sumarycznie korzystne z punktu widzenia ograniczania emisji gazów cieplarnianych. Jednak, na rzeczywistych obiektach torfowiskowych, mogą wskutek odtworzenia zabagnienia wystąpić różne efekty, ze wzrostem emisji gazów cieplarnianych włącznie.
3. Nie ma danych, które umożliwiłyby formułowanie specyficznych wniosków w przedmiotowym zakresie dla alkalicznych torfowisk soligenicznych, czyli dla siedliska przyrodniczego 7230, tzn. na obecnym stanie wiedzy nie ma przesłanek, by pod względem roli w bilansie gazów cieplarnianych torfowiska te wyróżnić spośród innych typów torfowisk.
4. Próby pieniężnej wyceny wartości usługi ekologicznej polegającej na akumulacji węgla w konkretnym torfowisku nie mają i najprawdopodobniej nie będą mieć racjonalnych podstaw.
5. Próby kierowania się próbami takiej wyceny przy podejmowaniu decyzji co do sposobu ochrony torfowisk byłyby w dodatku bardzo ryzykowne.

Opracowanie istnieje w dwóch wersjach językowych – polskiej i angielskiej ale z uwagi na ograniczony budżet zadania istnieje tylko w formie pliku PDF. Opracowanie stanowi załącznik nr 15 do MR. Obie wersje są umieszczone na stronie www Projektu w zakładce PLIKI.

Jest ono także rozdystrybuowane (w większości w formie elektronicznej) do podmiotów współrealizujących Projekt – przede wszystkim Nadleśnictw i RDOŚ ale także osób prywatnych. Będzie także dystrybuowana na spotkaniach, w których będą brali przedstawiciele Klubu (np. konferencjach, warsztatach etc.). Na jego treść będziemy się powoływali prezentując założenia i cele projektu na spotkaniach – obrazując wartość torfowisk.

Zgodnie z zaleceniem Komisji z pisma ARES(2015)3630452-03/09/2015 opracowanie uzupełniono o wymagane dane. Uzupełnione opracowanie znajduje się w ZAŁĄCZNIKU NR 16.

Działanie E3: Przygotowanie i druk raportu dla laików i naukowego

<i>Terminy realizacji zadania</i>	początek	koniec	
<i>planowany</i>	IV kwartał 2017	<i>planowany</i>	I kwartał 2018
<i>rzeczywisty</i>	IV kwartał 2017	<i>rzeczywisty</i>	II kwartał 2018

<i>Terminy realizacji kamieni milowych</i>	planowany	rzeczywisty
-	-	-

<i>Terminy przekazania produktów dostarczalnych</i>	planowany	rzeczywisty
Raport dla laików, raport naukowy	30.06.2018	30.06.2018

<i>Output indicator</i>	planowany	rzeczywisty
Technical publications	1	1
Layman's report	1	1

Opis realizacji

Dane do Raportów były zbierane od początku realizacji projektu a użyte w Raportach informacje częstokroć pochodzą z okresu znacznie dłuższego – 15 – 20 letnich obserwacji. Autorami Raportu są pracownicy Klubu Przyrodników zatrudnieni w ramach projektu. W Raporcie każdy obiekt został szczegółowo opisany wraz z informacją o wynikach prowadzonego monitoringu. W związku z tym, iż koszty tłumaczenia, składu i druku nie przekraczały wartości 30 000 euro wybór wykonawców nastąpił na podstawie rozeznania rynku.

Tłumaczenie powierzono firmie ATOMINIUM z Krakowa, skład p. Barbarze Rynkiewicz a druk firmie SZMYDT z Gostynina.

Raport Naukowy w wersji polskiej i angielskiej znajduje się w ZAŁĄCZNIKU NR 14.

Raport dla Laika w wersji polskiej i angielskiej znajduje się w ZAŁĄCZNIKU NR 15.

W Sprawozdaniu z Postępu #3 Klub Przyrodników pytał o możliwość połączenia Raportów Naukowych dla obu projektów ochrony torfowisk alkalicznych – LIFE11 NAT/PL/423 oraz LIFE13 NAT/PL/024, gdyż miały one kończyć się w jednym terminie. Projekt LIFE13 NAT/PL/024 został jednak przedłużony do końca 2018 roku. W związku z tym podjęto w porozumieniu z Monitorem Projektu decyzje o podziale Raportu na dwa tomy – jeden obejmujący charakterystykę działań i obiektów dotyczących jedynie Polski północnej a drugi zawierający charakterystykę obiektów Polski południowej oraz dodatkowo opis i wnioski z różnych aspektów realizacji projektu, które dotyczyły obu projektów. Dzięki temu Raport taki w dwóch tomach ma charakter kompleksowego opracowania naukowego zawierającego doświadczenia i wiedzę pochodzącą z realizacji obu projektów, które stanowią pewną logiczną całość.

Skład i druk Tomu I został opłacony w ramach niniejszego projektu natomiast skład i druk Tomu II został opracowany w ramach budżetu projektu LIFE13/024.

Raport Naukowy Tom I wydano w nakładzie 500 szt. wersji PL i 500 szt. wersji EN.

Raport Naukowy Tom II wydano w nakładzie 750 szt. wersji PL i 500 szt. wersji EN.

Raport dla laika tom I wydano w nakładzie 500 szt. wersji PL i 500 szt. wersji EN.

Raport dla laika tom II wydano w nakładzie 500 szt. wersji PL i 500 szt. wersji EN.

Raporty planuje się dystrybuować następującymi kanałami:

1. po ok. 100 szt. każdej wersji każdej publikacji otrzymają partnerzy projektów – Regionalna Dyrekcja Ochrony Środowiska w Gdańsku, RDOŚ w Olsztynie i Gorczański Park Narodowy (Partner projektu LIFE13/024)
2. raporty zostaną wysłane po jednej sztuce co najmniej do: wszystkich nadleśnictw (ok. 30), na terenie których realizowano projekt, wszystkich pozostałych RDOŚ (14), innych podmiotów zaangażowanych w projekt (np. Park Doliny Słupi, Suwalski Park Krajobrazowy, Wigierski Park Narodowy etc – łącznie ok. 20 podmiotów), Regionalnych Dyrekcji Lasów Państwowych (16) i innych osób/podmiotów, które w istotny sposób przyczyniły się do realizacji projektu (ok. 20 szt) – łącznie ok. 100 szt.
3. zostaną wysłane do Biblioteki Narodowej (ze względu na posiadanie nr ISBN) i oddane w jej zasoby
4. zostaną w postaci plików pdf udostępnione na stronie www projektu, Klubu Przyrodników a także w Sklepie KP jako bezpłatne publikacje do pobrania
5. zostaną udostępnione w Bibliotece Klubu Przyrodników działającej przy Biurze Zarządu oraz w Stacjach Terenowych w Owczarach i Uniemyślu.

Działanie F2: Przygotowanie „After – LIFE Conservation Plan”

<i>Terminy realizacji zadania</i>	początek	koniec	
<i>planowany</i>	IV kwartał 2017	<i>planowany</i>	I kwartał 2018
<i>rzeczywisty</i>	IV kwartał 2017	<i>rzeczywisty</i>	I kwartał 2018

<i>Terminy realizacji kamieni milowych</i>	planowany	rzeczywisty
-	-	-

<i>Terminy przekazania produktów dostarczalnych</i>	planowany	rzeczywisty
After LIFE Conservation Plan	30.06.2018	30.06.2018

<i>Output indicator</i>	planowany	rzeczywisty
Conservation actions Castor fiber	1	1

Opis realizacji

Działanie rozpoczęto i zakończono zgodnie z planem. Zadanie w całości zrealizowane w ramach kosztów osobowych zespołu zatrudnionego w projekcie. Pełne opracowanie stanowi ZAŁĄCZNIK NR 17.

Po zakończeniu projektu celem jest utrzymanie jego efektów, tj.:

1. utrzymanie na torfowiskach objętych przedsięwzięciem ekstensywnej gospodarki łąkarskiej;
2. utrzymanie odtworzonych właściwych stosunków wodnych;
3. zapewnienie ochrony siedliska w dokumentach planistycznych;
4. szerzenie wiedzy o wartości torfowisk alkalicznych oraz efektach projektu.

By osiągnąć te cele planowane jest podjęcie następujących działań:

1. Ekstensywne koszenie

Jest to najważniejsze działanie, które musi być kontynuowane po zakończeniu realizacji projektu. Szczegółowe informacje na temat podmiotów odpowiedzialnych za jego realizację na poszczególnych obiektach zawiera tabela na końcu opracowania. Aby zapewnić trwałość projektu, część powierzchni torfowisk wykupiono, część wydzierżawiono, a część została udostępniona na odrębnych zasadach (indywidualne umowy z właścicielami). Ponadto na części gruntów właściciele sami zobowiązali się kontynuować działania w ramach programu rolno-środowiskowo-klimatycznego.

- Przeprowadzanie corocznego lub realizowanego raz na dwa lata zabiegu koszenia zgodnie z wymogami siedliska (na powierzchniach, które takich zabiegów wymagają)
- Usuwanie odrośli drzew i krzewów, jeżeli będzie to konieczne
- Usuwanie skoszonej biomasy z obszaru torfowisk

- Stworzenie pilotażowego programu utylizacji biomasy pochodzącej z użytkowania torfowisk w województwie lubuskim (projekt LIFE17 NAT/BE/445).

Szacowany średni koszt: 1000 – 1200 zł/ha/rok

2. Monitorowanie działalności bobrów i poziomu wody na obszarze torfowisk

- Cykliczne rozbieranie tam bobrowych lub montowanie tzw. cylindrów z Clemson, które regulują poziom wody na torfowisku w momencie wystąpienia zalania w wyniku działalności bobrów.
- Kontynuowanie monitoringu hydrologicznego w miejscach zamontowania stacji badawczych (Kosobudki i Sarnetki) i diverów, bieżąca konserwacja urządzeń stacji i szczytywanie diverów, wymiana uszkodzonych.
- Monitorowanie stanu zastawek i w razie potrzeby ich renowacja (w ramach 20-letniej gwarancji wykonawcy).

Szacowany średni koszt: 10 000 zł/2 lata

3. Wykorzystanie opracowanych dokumentacji projektowo – technicznych

W związku z tym, iż opracowano dokumentację projektowo – techniczną dla większej niż ostatecznie wybudowano ilości zastawek planuje się kontynuować po zakończeniu projektu próby indywidualnych rozmów z Nadleśnictwami (zwłaszcza biorąc pod uwagę na obecnie trwającą 80% zmianę kadr w PGL LP, która pozwala do pewnego stopnia „wyzerować” dotychczasowe relacje). Posiadając dokumentację projektowo techniczną będziemy próbowali nakłonić Nadleśnictwa do budowy zaplanowanych zastawek. Koszt budowy zastawek to ok. 3000 zł a zatem nieznaczący biorąc pod uwagę inne inwestycje Nadleśnictw. Dokumentacja projektowo techniczna (oprócz map geodezyjnych) nie ulega szybko dezaktualizacji a aktualizacja map jest prosta choć stosunkowo czasochłonna (nawet kilka miesięcy). Będziemy także starali się pozyskać środki z Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Białymstoku na realizację budowy zastawek (czy to przez Klub czy przez Nadleśnictwa).

Szacowany średni koszt: 1000 – 1500 zł/rok

4. Monitorowanie procesów opracowywania i konsultacji planów zadań ochronnych i planów ochrony

Obecna sytuacja polityczna w kraju pozwala domniemywać, iż ochrona przyrody jest jedynie pobocznym celem administracji państwowej, służącej do pozyskiwania środków z Unii Europejskiej. W związku z tym należy podejmować kroki zapewniające ciągłość trwania torfowisk alkalicznych poprzez tworzenie nowych form ochrony i/lub ujmować w tworzonych dokumentach planistycznych odpowiednie zapisy. Część planów ochrony opracowanych w ramach projektu jest obecnie w fazie ich konsultacji lub zatwierdzania. Konieczne jest więc:

- Monitorowanie statusu zatwierdzania planów ochrony dla rezerwatów.
- Monitorowanie opracowywania planów zadań ochronnych dla obszarów Natura 2000, które w momencie realizacji projektu nie istniały. Uczestniczenie w konsultacjach społecznych i zapewnienie ujęcia odpowiednich zapisów dotyczących siedliska 7230.
- Lobbing na rzecz ujmowania torfowisk w bilansie gazów cieplarnianych, który pozwoli na zwiększenie priorytetu ochrony torfowisk w krajowej polityce ekologicznej (realizowany w ramach projektu LIFE15 CCM/DE/138).

Szacowany średni koszt: 1000 zł/rok

5. Monitorowanie stanu populacji skalnicy torfowiskowej *Saxifraga hirculus* w miejscach jej wsiedlenia

- Weryfikacja stanu ilościowego populacji skalnicy w okresie kwitnienia w miejscach reintrodukcji oraz w miejscach gdzie wzmocniono istniejące populacje – raz na 2 lata.

Szacowany średni koszt: 5000 zł/2 lata

6. Szerzenie wiedzy o wartości torfowisk alkalicznych oraz efektach projektu

- Dystrybucja drukowanych publikacji – Raportu naukowego i tzw. Raportu laika oraz Podręcznika Dobrych Praktyk – do głównych interesariuszy (RDOŚ, Nadleśnictwa, RDLP, etc.). Kanały dystrybucji: wysyłka pocztą bezpośrednio do instytucji, rozdawanie w czasie spotkań/konferencji tematycznie powiązanych z ochroną torfowisk.
- Dostępność publikacji w postaci plików PDF na stronach internetowych Klubu Przyrodników – głównej, projektu oraz w Sklepie KP (jako bezpłatna, do bezpośredniego ściągnięcia bez opłat).
- Udział pracowników Klubu w szkoleniach, warsztatach, konferencjach i innych spotkaniach o większym audytorium i prezentowanie działań, efektów oraz wniosków płynących z realizacji projektu.
- Dostępność publikacji drukowanych w Bibliotece KP – dla osób odwiedzających Biuro i Bibliotekę.

Szacowany średni koszt: 0 zł.

Podmioty odpowiedzialne za realizację poszczególnych typów działań na poszczególnych obiektach obrazuje tabela załączona do After-LIFE Conservation Plan.

5.2 Dissemination actions

5.2.1 OUTPUTS Awareness raising and communication

Podstawową formą informowania społeczeństwa oraz promowania projektu przez cały okres jego trwania była strona internetowa oraz liczne spotkania – tak indywidualne jak i organizowane w postaci szkoleń, warsztatów i konferencji. Dodatkowymi kanałami dotarcia do szerokiego grona odbiorców były gościnnie prowadzone wystąpienia i prelekcje na konferencjach organizowanych przez inne podmioty, na które przedstawiciele Klubu byli zapraszani. Były to liczne okazje do przedstawienia celów i efektów projektu. Kolejnymi kanałami były liczne materiały publikowane – broszurka, artykuły w popularnonaukowym kwartalniku „Bociek”, „Przeglądzie Przyrodniczym” oraz w dziennikach ogólnopolskich tj. Gazeta.

Na stronie internetowej www.alkfens.kp.org.pl na bieżąco zamieszczane są informacje opisujące działania w Projekcie. W punkcie 5.2.2 szczegółowo opisano poszczególne wydarzenia. Poniższa tabela stanowi podsumowujące zestawienie tych wydarzeń. Wśród mieszkańców/właścicieli prywatnych gruntów, gdzie prowadzone są działania rozdawana była broszurka – wykonana samodzielnie przez pracowników projektu (nie zlecono jej składu zewnętrznej firmie) i drukowana ad hoc w biurze w sytuacji gdy była potrzebna (czyli na spotkania). Pozwoliło to na ograniczenie niepotrzebnego nadmiaru wydruków a jednocześnie przekazanie w prostej formie najważniejszych informacji o projekcie.

Ilościowe dane dotyczące wszystkich podjętych działań informacyjno promocyjnych znajdują się w tabelach 13, 14 i 15.

ANALIZA EFEKTÓW SOCJOEKONOMICZNYCH PROJEKTU

Zgodnie z informacją w opisie zadania D2 przeprowadzono także ankietę wśród osób i podmiotów na gruntach których wykonywano działania ochronne w celu poznania wpływu realizacji projektu na społeczeństwo. Szczegółową informację o uzyskanych odpowiedziach przedstawiono w ZAŁĄCZNIKU NR 18.

W sumie zankietowano 100 osób (tak prywatnych jak przedstawicieli zarządców). Wszyscy ankietowani mieli wiedzę na temat występowania siedliska na swoim terenie jednakże aż 78% badanych wiedzę tę zdobyło dzięki realizacji projektu. Pozostałe 22% wiedzę swoją czerpało przede wszystkim z pracy zawodowej związanej z ochroną przyrody, konsultacji społecznych planów zadań ochronnych dla obszarów Natura 2000 a także wcześniejszych działań prowadzonych przez Klub Przyrodników jak i inne podmioty.

Także 100% ankietowanych posiadało wiedzę na temat prawidłowego gospodarowania gruntem celem ochrony siedliska – jednakże aż w blisko 80% wiedza ta pochodziła od pracowników Klubu Przyrodników lub wcześniejszych naszych działań.

Jedynie 15% ankietowanych użytkowało torfowiska alkaliczne na swoich terenach a jako przyczyna zaniechania w większości wypadków wskazywane były niekorzystne warunki użytkowania i duże trudności jakich narażają użytkowanie pomimo, iż 98% ankietowanych posiadało wiedzę o korzyściach płynących z użytkowania gruntów w obszarze Natura 2000 i

związanych z nimi możliwościami otrzymania rekompensat.

Niestety realizacja projektu przekonała jedynie 21% ankietowanych do rozpoczęcia realizacji pakietów rolno-środowiskowo-klimatycznych (przede wszystkim ze względu na gotowość Klubu Przyrodników do opracowania w ramach projektu dokumentacji rolno-środowiskowej umożliwiającej złożenie wniosku). Spośród tych, którzy nie byli zainteresowani użytkowaniem siedliska 27% jednak gotowa była odstąpić grunt Klubowi i zezwolić na ochronę siedliska przez Klub. Za taką postawą stoi wiara 85% ankietowanych w sens ochrony siedliska.

Z analizy danych wynika, iż realizacja projektu podniosła tak wiedzę jak i zaangażowanie właścicieli prywatnych jak i podmiotów zarządzających gruntami w ochronę torfowisk alkalicznych. Podtrzymanie współpracy i kontaktu na pewno to zaangażowanie umocni.

Tabela 14. Media i inne działania promocyjne

Type of media	No.	Wyjaśnienie
Project website: average number of visitors per month	625	Strona internetowa projektu w okresie realizacji projektu zanotowała średnio ok. 430 odston/miesięcznie.
General public article in national press	13	<ol style="list-style-type: none"> 1. Gazeta Wyborcza – 1.04.2013 r. http://gorzow.wyborcza.pl/gorzow/1,36844,13661551,Przyrodnicy_kupili_sobie_torfowisko_I_maja_juz_siodmy.html?disableRedirects=true 2. Biuletyn Klubu Przyrodników „Bociek”: <ol style="list-style-type: none"> a. 110 2/2012 (http://www.kp.org.pl/pdf/bociek/bociek110.pdf), b. 113 1/2013 (http://www.kp.org.pl/pdf/bociek/bociek113.pdf), c. 114 2/2013 (http://www.kp.org.pl/pdf/bociek/bociek114.pdf), d. 115 3/2013 (http://www.kp.org.pl/pdf/bociek/bociek115.pdf), e. 117 1/2014 (http://www.kp.org.pl/pdf/bociek/bociek117.pdf), f. 118 2/2014 (http://www.kp.org.pl/pdf/bociek/bociek118.pdf), g. 120 4/2014 (http://www.kp.org.pl/pdf/bociek/bociek120.pdf), h. 121 1/2015 (http://www.kp.org.pl/pdf/bociek/bociek121.pdf), i. 122 2/2015 (http://www.kp.org.pl/pdf/bociek/bociek122.pdf), j. 126 2/2016 (http://www.kp.org.pl/pdf/bociek/bociek126.pdf), k. 134 2/2018 (http://www.kp.org.pl/pdf/bociek/bociek134.pdf) 3. Biznes Plus 19.10.2015 r.: http://www.biznes-plus.pl/polska-nagroda-innowacyjnosci/trzeba-chronic-torfowiska/
Specialised press article	2	<ol style="list-style-type: none"> 1. Artykuł „Efekty aktywnej ochrony torfowisk alkalicznych w wybranych rezerwach Polski północno-zachodniej” opublikowanych w Przeglądzie Przyrodniczym XXVII, 4 (2016): 98-119 http://www.kp.org.pl/pp/pdf2/PP_XXVII_4_Stanko.pdf. 2. Artykuł „Ochrona torfowisk alkalicznych w Polsce” opublikowanych w Przeglądzie Przyrodniczym XXVI, 4 (2015): 76-84: http://www.kp.org.pl/pp/pdf2/PP_Stanko.pdf
Internet article	10	Patrz: General public article in national press. Opublikowano 11 artykułów dotyczących Projektu w wydawnictwie Klubu Przyrodników „Bociek”, który ukazuje się w nakładzie 500 szt. oraz w wersji elektronicznej na stronie Klubu http://www.kp.org.pl/pl/wydawnictwo/bociek

Type of media	No.	Wyjaśnienie
Exhibitions attended	3	<ol style="list-style-type: none"> 1. Prezentacja posteru dotyczącego realizacji Projektu na międzynarodowych warsztatach AWARE 2. Prezentacja posteru dotycząca projektów LIFE11 NAT/PL/423 i LIFE13 NAT/PL/024 w czasie sesji posterowej konferencji „AKTYWNE METODY OCHRONY PRZYRODY W ZRÓWNOWAŻONYM LEŚNICTWIE”, której tematem w roku 2017 były „Siedliska mokradłowe oazą bioróżnorodności” 3. Prezentacja 11 posterów w czasie sesji posterowej na International Congress for Conservation Biology w Montpellier. <p>Wszystkie postery znajdują się na stronie projektu w zakładce PLIKI a ich zmniejszone wersje (format A3) załączono do Raportu Śródkresowego..</p>
Project notice boards	93	Tablice zostały wyprodukowane i umieszczone na terenie obiektów. 3 tablice informacyjne zostały umieszczone w siedzibach Beneficjenta i Współbeneficjentów.

Tabela 15. Publikacje

Type of publication	No. published	No. of copies	Languages	Explanations
Layman's report	1	1000	PL, EN	Raport popularnonaukowy z realizacji projektu
Manuals	1	2000	PL,EN	Podręcznik Dobrych Praktyk w Ochronie torfowisk alkalicznych
Brochures	1	200	PL	Broszura sporządzona przez pracowników KP i drukowana w biurze (nakład dodrukowywany wg potrzeb)
Posters	13	13	EN	<ol style="list-style-type: none"> 1. Poster z konferencji AWARE (22.04.2013 r.) 2. Poster na konferencję AMOP w Rogowie 04.04.2017 r. 3. 11 posterów na konferencji ICCB w Montpellier 05.08.2017 r.
Technical publications	1	N/A	PL, EN	Akumulacja CO ₂ przez torfowiska alkaliczne (nie drukowana, do pobrania jako pdf ze strony projektu)
Scientific Report	1	1000	PL, EN	Raport Naukowy z realizacji projektu
After-LIFE Conservation Plan	1	n/a	PL,EN	Publikacja w wersji pdf do ściągnięcia ze strony projektu

5.2.2 Dissemination: overview per activity

Działanie E1: Przygotowanie materiałów promocyjnych i informacyjnych oraz logotypu projektu, tablic informacyjnych oraz strony internetowej projektu.

<i>Terminy realizacji zadania</i>	<i>początek</i>	<i>koniec</i>	
<i>planowany</i>	IV kwartał 2012	<i>planowany</i>	I kwartał 2013
<i>rzeczywisty</i>	IV kwartał 2012	<i>rzeczywisty</i>	I kwartał 2013

<i>Terminy realizacji kamieni milowych</i>	<i>planowany</i>	<i>rzeczywisty</i>
<i>Przygotowanie materiałów promocyjnych</i>	31.12.2012	31.01.2013

<i>Terminy przekazania produktów dostarczalnych</i>	<i>planowany</i>	<i>rzeczywisty</i>
-	-	-

<i>Output indicator</i>	<i>planowany</i>	<i>rzeczywisty</i>
Project website - average numbers of visitors per month	500	430
General public article in local press	3	13
Specialised press article	2	2
Project notice boards	93	93

Opis realizacji

W dniu 29.10.2012 r. ogłoszono przetarg na wykonanie materiałów promocyjnych, projekt i wykonanie strony internetowej oraz tablic informacyjnych²⁸. Umowę z firmą Xtream Design podpisano 22.11.2012 r. (umowa 90/2012). Zakres umowy obejmował:

- opracowanie logotypu projektu
- opracowanie i uruchomienie strony internetowej projektu
- projekt, wykonanie oraz odstawa 93 tablic informacyjnych wg wzoru dostarczonego przez zamawiającego
- projekt, druk i dostawa materiałów promocyjnych (w tym kalendarzy, koszulek, polarów, kurtek, toreb, kubków, pendrive etc.).

W związku z dostarczeniem do Zamawiającego niepełnego zakresu przedmiotu umowy (nie dostarczono kalendarzy na lata 2014 – 2017) umowa została rozwiązana a zapłata została dokonana za wykonaną część umowy. Pozostałe środki w ramach zadania pozostawiono na potrzeby realizacji zadania w pozostałych latach (kalendarze ścienne i książkowe, zgodnie z planem w nakładzie ok. 100 sztuk na rok). Na rok 2014 wydano kalendarz ścienny (przekazany wraz z Raportem Wstępnym) i książkowy (przekazany wraz z Raportem Wstępnym) w nakładzie

---

²⁸ Dokumentację przetargową można znaleźć tu: http://www.kp.org.pl/index.php?option=com_content&task=view&id=741&Itemid=594

100 sztuk. Na rok 2015 wydano kalendarz książkowy wspólny dla Projektu LIFE11/423 oraz projektu LIFE13/024 „Ochrona torfowisk alkalicznych (7230) południowej Polski” (przekazany wraz z Raportem Śródokresowym), które zostały przekazane partnerom Projektu – RDOS-owi w Gdańsku i Olsztynie (w nakładzie po 25 sztuk). Koszt produkcji kalendarza został pokryty w połowie z projektu LIFE11/423 a w połowie z projektu LIFE13/024. Kalendarze książkowe na rok 2015 zawierają informacje o dwóch Projektach, jednostkach je finansujących oraz oznaczone są wszystkimi logotypami. Zatem informacje o Projekcie LIFE 11 poprzez dystrybucje kalendarzy zostały również rozpowszechnione wśród jednostek administracji publicznej południowej Polski tj. RDOŚ w Krakowie, Wrocławiu, Katowicach, Łodzi, Warszawie, Lublinie, Kielcach, Rzeszowie oraz nadleśnictw, parków narodowych oraz parków krajobrazowych, na terenie których realizowany jest projekt LIFE13/024. Takie rozwiązanie sprawia, iż koszt wyprodukowania 1 egzemplarza kalendarza jest niższy w przypadku gdy zamówienie jest łączone w ramach obu projektów niż gdyby zamówienia były realizowane osobno dla każdego z projektów. Jednocześnie zasięg dystrybucji informacji o obu projektach jest szerszy niż w przypadku gdyby zamówienia były osobne. Takie samo rozwiązanie zastosowano w przypadku kalendarzy książkowych na lata 2016, 2017 i 2018 (wszystkie kalendarze zostały dostarczone do KE wraz z wcześniejszymi raportami).

Tablice informacyjne zostały ustawione we wszystkich obiektach (w niektórych więcej niż 1), gdzie prowadzono realizację zadań w projekcie. Informację, na których obiektach ustawiono tablice zawierają mapy stanowiące ZAŁĄCZNIK NR 10 oraz ZAŁĄCZNIK NR 24.

Strona internetowa została uruchomiona 5.02.2013 r., istnieje w dwóch wersjach językowych i jest na bieżąco uaktualniana o kolejne treści. W związku z realizacją nowego projektu LIFE13 (od września 2014 r.) podjęto decyzję o dostosowaniu strony do dwóch Projektów, tak by stanowiła spójną całość dla projektów dotyczących ochrony torfowisk alkalicznych w całej Polsce. Nowa wersja strony funkcjonuje od początku lutego 2015 r. Zachowano prostą i przejrzystą strukturę strony, która zawiera następujące informacje: aktualności, podstawowe informacje o projekcie, informacje o torfowiskach i siedlisku 7230, informacje o zespole, partnerach, instytucjach współfinansujących projekt, zakładkę „pliki” (gdzie przechowywane są wszelkie materiały, które powstają w ramach projektu tj. publikacje, prezentacje, raporty etc.), zakładkę „linki” (gdzie umieszczono m.in. linki do stron www innych projektów LIFE związanych z ochroną torfowisk alkalicznych). Dotychczasowa wersja strony funkcjonowała bez zmian podczas prowadzonych prac nad nową wersją strony. Materiały i informacje odnoszące się do poszczególnych Projektów oznaczone są odpowiednimi „przypinkami”, co w łatwy i przejrzysty sposób pozwala czytelnikowi rozróżnić informacje przypisane do odpowiedniego Projektu. Zachowano dotychczasowy adres strony: www.alkfens.kp.org.pl

Dodatkowo w lutym 2013 roku w zakładce "Ogólnopolska baza mechowisk" opublikowany został panel wyszukiwarki umożliwiający wyszukiwania a następnie wyświetlenie położenia na mapie oraz opisu najważniejszych cech dotyczących danego obiektu, na obszarze którego stwierdzono siedlisko 7230. Sama baza danych powstała w ramach projektu "Programy ochrony torfowisk alkalicznych (7230) oraz związanych z nimi zagrożonych gatunków - skalnicy torfowiskowej, lipiennika Loesela, miodokwiatu krzyżowego i gwiazdnicy grubolistnej", który realizowany był w latach 2008 - 2012 z dotacji Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego w ramach POIiŚ. Informacje o projekcie "Programy ochrony..." oraz jego produkty można znaleźć na stronie projektu (<http://www.kp.org.pl/torfowiska/>). Baza została zaktualizowana o

dane zebrane w czasie projektu i stanowi aktualny zestaw geodanych na temat siedliska 7230 w Polsce.

Działania informacyjno – promocyjne (rozszerzenie informacji podanych w tabelach w punkcie 5.2.1:

1. Projekt i postępy w jego realizacji był regularnie opisywany na łamach Biuletynu Klubu Przyrodników „Boćka”. Teksty o Projekcie znalazły się łącznie w 11 numerach.
2. Informacje o projekcie rozpowszechniano również podczas Zjazdów Członków Klubu Przyrodników, które odbywają się co roku w ostatni weekend lutego. Każdorazowo na Zjeździe Klubu Przyrodników przedstawiany jest Projekt oraz stan zaawansowania prac w Projekcie m.in. poprzez prezentacje oraz w Sprawozdaniu Zarządu Klubu z działalności w danym roku i planie pracy na rok następny. Klub posiada ok. 600 członków.
3. Materiały promocyjne wykonane w ramach projektu tj. notesy, długopisy, pendrive’y, smycze, torby, koszulki systematycznie rozdawane są podczas spotkań z właścicielami i zarządcami terenów, gdzie realizowane są działania ochronne. Dystrybuowano je także wśród laureatów Konkursów Przyrodniczych Klubu Przyrodników, które organizowane są dla szkół województwa lubuskiego od 36 lat. Ponadto promocja Projektu odbywała się również poprzez przekazanie materiałów promocyjnych na konferencjach dotyczących ochrony torfowisk gdzie Klub był organizatorem.
4. Logotypami Life+ oraz Klubu oznakowane są samochody zakupione z Projektu, oznakowania znajdują się również na sprzęcie zakupionym w ramach Projektu m.in. laptopy, drukarka itp. Wszystkie pisma również oznakowane są odpowiednimi logotypami, w stopkach maili znajdują się logotypy Life, NFOŚiGW, Natura 2000 jak również logo Projektu.

Działanie E2: Organizacja serii warsztatów/seminariów i opracowanie Podręcznika Dobrych Praktyk w ochronie torfowisk alkalicznych

Działanie F3: Tworzenie sieci z innymi projektami

<i>Terminy realizacji zadania</i>	<i>początek</i>	<i>koniec</i>	
<i>planowany</i>	IV kwartał 2012	<i>planowany</i>	I kwartał 2018
<i>rzeczywisty</i>	IV kwartał 2012	<i>rzeczywisty</i>	II kwartał 2018

<i>Terminy realizacji kamieni milowych</i>	<i>planowany</i>	<i>rzeczywisty</i>
-	-	-

<i>Terminy przekazania produktów dostarczalnych</i>	<i>planowany</i>	<i>rzeczywisty</i>
-	-	-

Output indicator

Workshops, seminars and conferences

General public

<i>Local/ Regional</i>	<i>National</i>	<i>EU/ International</i>	
			0-25 participants
7			25-75 participants
			75-100 participants
	3		More than 100 participants

Specialised audience (e.g. decision-makers)

<i>Local/ Regional</i>	<i>National</i>	<i>EU/ International</i>	
3	2		0-25 participants
(3)	4		25-75 participants
	3		75-100 participants
			More than 100 participants

Very specialised audience (e.g. experts, academics)

<i>Local/ Regional</i>	<i>National</i>	<i>EU/ International</i>	
		1	0-25 participants
(2)	3	2	25-75 participants
			75-100 participants
		4	More than 100 participants

(2) i (3) – oznaczono planowany zakres

Opis realizacji

Z uwagi na pokrywający się zakres obu działań opisane są one łącznie.

Tabela 16. Zestawienie wydarzeń promujących projekt w czasie jego trwania oraz zorganizowanych przez Klub spotkań/konferencji będących częścią projektu (zadanie E2 – wiersze pogrubione).

Lp.	Data	Miejsce	Cel/nazwa konferencji /warsztatów	Liczba uczestników ze strony KP	Liczba odbiorców
1	20.12.2012 r.	Gdańsk	Spotkanie inauguracyjne Projekt	25	25
2	21.02.2013 r.	Warszawa	Udział w Dniach Informacyjnych Life+	3	Ok. 100
3	22-24.02.2013 r.	Łągów Lubuski	Prezentacja projektu podczas XXX Zjazdu Klubu Przyrodników	1	Ok. 100
4	1-9.06.2013 r.	Polska, Słowacja, Austria, Włochy	Międzynarodowy wyjazd studyjny	20	Ok. 50
5	2.12.2013 r.	Cedynia	Prezentacja Projektu na konferencji kończącej projekt XericGrasslands	1	40
6	22-23.04.2013 r.	Warszawa	Międzynarodowe warsztaty związane z ochroną i odtwarzaniem siedlisk mokradłowych AWARE – Approaches in Wetland Restoration	3	Ok. 120
7	6-8.05.2013 r.	Brandenburgia	Wyjazd studyjny - LIFE08 NAT/D/000003 – Kalkmoore Brandenburgs – Preservation and restoration of base-rich to alkaline fens	3	Ok. 15
8	21-23.02.2013	Łągów Lubuski	Prezentacja projektu podczas XXXI Zjazdu Klubu Przyrodników	1	Ok. 60
	21-23.02.2014	Owczary	Prezentacja projektu podczas XXXII Zjazdu Klubu Przyrodników	1	Ok. 60
9	6.04.2014 r.	Dolina Pliszki i Ilanki	Prezentacja obiektów podczas wycieczki na Sesji Naukowej Klubu Przyrodników	1	Ok. 120
10	6.06.2014 r.	Drawno	Prezentacja Projektu na warsztatach ochrony torfowisk Puszczy Drawskiej	1	Ok. 50
11	12.06.2014 r.	Bytnica	Prezentacja projektu podczas szkolenia z ochrony	3	Ok. 25

Lp.	Data	Miejsce	Cel/nazwa konferencji /warsztatów	Liczba uczestników ze strony KP	Liczba odbiorców
			przyrody w Nadleśnictwie Bytnica		
12	21-22.07.2014 r.	Kosobudki	Warsztaty praktycznej ochrony torfowiska w ramach Projektu	7	12
13	2-3.09.2014 r.	Gołdap	Konferencja dotycząca realizacji Projektu	6	Ok. 50
14	21-22.11.2014 r.	Mrągowo	Prezentacja Projektu na warsztatach dotyczących ochrony torfowisk	1	Ok. 25
15	21 – 22.11.2014 r.	Nagórzyce	Prezentacja Projektu na konferencji Forum Ekologiczne	1	Ok. 50
16	27.02. – 01.03.2015 r.	Owczary	Prezentacja projektu podczas XXXIII Zjazdu Klubu Przyrodników	1	Ok. 60
17	27 – 28.04.2015 r.	Kukle	Warsztaty ochrony torfowisk alkalicznych wraz z wycieczką terenową na torfowiska rzeki Rospudy (jako warsztaty podsumowujące pólmetek realizacji projektu)	6	Ok. 60
18	10-12.04.2015	Łągów Lubuski	Prezentacja projektu podczas Sesji Kwietniowej Klubu Przyrodników	1	Ok. 100
19	14.04.2015	Warszawa	Udział w Dniach Informacyjnych Life+	1	Ok. 120
20	06-07.07.2015	Gorczański Park Narodowy	Konferencja inauguracyjna projekt LIFE13 NAT/PL/024	3	Ok. 30
21	02-06.08.2015	Montpellier	ICCB-ECCB: 27th International Congress for Conservation Biology (4th European Congress for Conservation Biology)	20	Ok. 1000
22	05.09.2015 r.	Szczecin	Torfowiska Polski – ochrona, restytucja, monitoring	3	Ok. 100
	26-28.02.2016	Owczary	Prezentacja projektu podczas XXXIV Zjazdu Członków Klubu Przyrodników	1	Ok. 50
23	02.02.2016	Tartau	World Wetland Day	1	Ok. 120
24	26.04.2016	Warszawa	Udział w Dniach Informacyjnych Life+	1	Ok. 120
25	20.05.2016 r.	Czajowice	III spotkaniu Projektów LIFE + Natura	1	Ok. 50
26	04.10.2016r.	Łupawsko	Spotkanie warsztatowe ws. nowych obiektów w ramach projektu	2	12
27	24.02.2017	Owczary	Prezentacja projektu podczas XXXV Zjazdu	1	Ok. 60

Lp.	Data	Miejsce	Cel/nazwa konferencji /warsztatów	Liczba uczestników ze strony KP	Liczba odbiorców
			Członków Klubu Przyrodników		
28	5-6.04.2017	Rogów	Prezentacja projektów LIFE11 i LIFE13 na XIII Konferencji z cyklu AKTYWNE METODY OCHRONY PRZYRODY W ZRÓWNOWAŻONYM LEŚNICTWIE	4	Ok. 200
29	21-31.08.2017.	Litwa, Łotwa, Estonia	Wymiana doświadczeń z projektami LIFE z tych krajów.	2	Ok. 50
30	23-25.02.2018	Owczary	Prezentacja wyników projektu podczas XXXVI Zjazdu Członków Klubu Przyrodników	1	Ok. 60
31	28-29.06.2018	Widoradz-Chojnice	Konferencja zamykająca projekty LIFE11 NAT/PL/423 oraz LIFE13 NAT/PL/024	6	Ok. 70

1. Spotkanie inauguracyjne projektu odbyło się 20.12.2012 r. w Gdańsku. Rozesłano zaproszenia do wszystkich zarządców (nadleśnictwa, RDLP, RDOŚ, ANR) oraz innych instytucji mogących być zainteresowanymi działaniami i tematami podejmowanymi przez projekt (w tym do koordynatorów innych projektów LIFE+). Celem spotkania było zapoznanie wszystkich interesariuszy z planowanymi działaniami na ich terenach i rozpoczęcie dyskusji na temat form ich realizacji.
2. W ramach działań związanych z promocją wzięto udział w organizowanym przez NFOŚiGW Dniu Informacyjnym Life+ (21.02.2013 r.), podczas którego rozpowszechniano informacje o projekcie. Promocja odbywała się z wykorzystaniem gadżetów projektowych: ulotek, kalendarzy, kubków, smyczy, notatników, koszulek, toreb. Zainteresowanych projektem informowano o jego głównych założeniach i planowanych pracach. W dniach 14.04.2015 r. i 26.04.2016 r. wzięto udział w Dniach Informacyjnych Life+. W 2015 r. manager projektu wygłosił prezentację o doświadczeniach Klubu Przyrodników w realizacji projektów LIFE.
3. W dniach 1-9.06.2013 r. odbył się międzynarodowy wyjazd studyjny mający na celu wymianę doświadczeń na temat ochrony torfowisk alkalicznych oraz realizacji projektów LIFE w Słowacji (projekt nr LIFE05 NAT/SK/000112 „Restoration of the Wetlands of Zahorie Lowland” oraz LIFE03 NAT/SK/000096 „Restoration of Water Regime in Sur Fen Nature Reserve”), Austrii i Włoszech (LIFE06 NAT/IT/000060 „Conservation and restoration of calcareous fens in Friuli” i LIFE04 NAT/IT/000177 „Danta di Cadore peatbogs”) oraz przekazanie wiedzy na temat czynnej ochrony torfowisk podejmowanych w różnych krajach (różne uwarunkowania prawne, terenowe, różna specyfika siedlisk etc.). W wyjeździe wzięto udział 20 osób – 10 pracowników Klubu Przyrodników, 6 współpracowników, 2 przedstawiciele RDOŚ w Olsztynie, 2 przedstawiciele RDOŚ w Gdańsku. Poniżej przedstawiamy ramowy harmonogram wyjazdu. Sprawozdanie z wyjazdu znajduje się na stronie internetowej projektu w zakładce PLIKI (http://alkfens.kp.org.pl/wp-content/uploads/2013/01/2013-06-27_sprawozdanie_PL.pdf w języku polskim i

http://alkfens.kp.org.pl/wp-content/uploads/2013/01/2013-06-27_report_EN.pdf w języku angielskim.

4. W dniu 2.12.2013 r. Projekt został zaprezentowany na konferencji podsumowującej projekt „Ochrona muraw kserotermicznych w Polsce – teoria i praktyka„ (LIFE08 NAT/PL/513). Szczegóły na stronie internetowej projektu w zakładce Aktualności.
5. W dniach 22 – 23.04.2013 r. pracownicy Klubu wzięli udział w międzynarodowym warsztacie dotyczącym problemów związanych z ochroną i odtwarzaniem siedlisk mokradłowych – AWARE – Approaches in Wetland Restoration, jaki odbył się w Warszawie na terenie kampusu Uniwersytetu Warszawskiego. Podczas spotkania podejmowane były tematy głównie ochrony torfowisk omawiane z różnych perspektyw – hydrologicznej, ekologicznej, ochrony gatunków, praktycznej ochrony, ekonomicznej a także politycznej. Podczas warsztatów jeden z pracowników Klubu Przyrodników – prof. Lesław Wołejko wygłosił jeden z odczytów, którego tematyka odnosiła się do praktycznego vs. naukowego podejścia do ochrony torfowisk alkalicznych. W swojej prezentacji profesor nawiązał do wcześniejszych prac inwentaryzacyjnych Klubu zmierzających w całości do poznania rozmieszczenia i stanu zachowania siedliska 7230 w Polsce oraz opowiedział w jaki sposób projekt AlkFens_PL czerpie z tych danych i wdraża zapisy wypracowanych w toku poprzedniego projektu programów ochrony siedliska i związanych z nim zagrożonych gatunków.
Spotkanie było także szansą na prezentację projektu w postaci posteru (do ściągnięcia na stronie Projektu w zakładce PLIKI: http://alkfens.kp.org.pl/wp-content/uploads/2013/01/AlkFens_poster.pdf i w czasie sesji posterowej, wymiany doświadczeń i wiedzy z osobami zajmującymi się torfowiskami w innych krajach.
6. W ramach wymiany doświadczeń i wiedzy pracownicy Klubu odbyli w dniach 6-8.05.2013 r. wizytę studyjną w miejscach realizacji projektu LIFE08 NAT/D/000003 – Kalkmoore Brandenburgs – Preservation and restoration of base-rich to alkaline fens (<http://www.kalkmoore.de/>). Całość spotkania miała miejsce w rezerwacie biosfery Schofheide – Chorin na terenie landu Brandenburgia we wschodnich Niemczech. Pracownicy Klubu zostali podjęci przez pracowników projektu a także innych włączonych pośrednio w realizację projektu pracowników Fundacji „Natur Schutz Fonds Brandenburg”, która jest beneficjentem wiodącym projektu LIFE08 NAT/D/000003.
Odwiedzono 5 różnych miejsc realizacji projektu. Pracownicy KP mieli możliwość zapoznać się z różnymi metodami i działaniami ochronnymi jakie są stosowane w ramach ww. projektu: usuwaniem wierzchniej warstwy murszu i blokowaniem tym materiałem rowów melioracyjnych odwadniających te powierzchnie, metaplantacja mszaków na zdegradowane powierzchnie, systemem monitoringu zamontowanym w poszczególnych obiektach, wypasem „wodnych” bawołów, hamowaniem odpływu z obiektów. Więcej na stronie internetowej projektu w zakładce Aktualności.
7. Projekt został również zaprezentowany podczas warsztatów ochrony torfowisk Puszczy Drawskiej w dniu 6 czerwca 2014 r.
8. W dniu 12 czerwca 2014 r. pracownicy Klubu wzięli udział w szkoleniu z ochrony przyrody w Nadleśnictwie Bytnica, Klub przedstawił metody ochrony torfowisk alkalicznych oraz zaprezentował Projekt przed przedstawicielami Regionalnej Dyrekcji Lasów Państwowych, Regionalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska w Gorzowie Wielkopolskim oraz pracownikami Nadleśnictwa.
9. W dniach 21-22 lipca 2014 r. Klub Przyrodników zorganizował warsztaty praktycznej ochrony torfowisk w ramach Projektu. Praktyczne metody ochrony torfowisk demonstrowaliśmy na Kosobudkach - jednym z 83 obiektów, które objęte są realizowanym projektem (o zakupie ziemi pisaliśmy na łamach „Boćka”). Warsztaty rozpoczęły się

prezentacją na temat ogólnej charakterystyki ekosystemów mokradłowych oraz prezentacją Projektu.

Warsztaty miały na celu zaprezentowanie w terenie sposobów ochrony torfowisk. Założyliśmy budowę 1 przegrody drewniano – ziemnej na najgłębszym rowie odwadniającym torfowisko oraz wycinkę nalotów olszy, by przywrócić otwarty charakter torfowiska. Więcej na stronie internetowej Projektu w zakładce Aktualności.

10. W dniach 02-03 września 2014 r. zorganizowano dwudniową konferencję na terenie obiektów w północno-wschodniej Polsce wraz z udziałem RDOŚ w Olsztynie (współbeneficjenta Projektu), RDLP Białystok oraz przedstawicieli Nadleśnictw, na terenie których realizowany jest Projekt. Była ona poświęcona praktycznym problemom ochrony torfowisk, postępie realizacji projektu. Spotkanie częściowo zrealizowano w terenie, gdzie uczestnicy zapoznali się ze specyfiką obiektów, na terenie których realizowany jest projekt.
11. Projekt został również zaprezentowany w dniach 21-22 listopada 2014 r. na warsztatach w Mrągowie dotyczących ochrony torfowisk, które zostały organizowane przez Polskie Towarzystwo Ochrony Ptaków. W warsztatach tych brali udział przedstawiciele, organizacji pozarządowych, jednostki administracji publicznej oraz przedstawiciele środowiska naukowego.
12. W dniach 21-22 listopada 2014 r. odbyła się również konferencja – Forum Ekologiczne – dotycząca współpracy Lasów Państwowych z organizacją pozarządową, na której również w szerokim gronie został zaprezentowany Projekt.
13. Projekt i jego założenia były prezentowane także na wielu spotkaniach nie związanych bezpośrednio z projektem, m.in. w trakcie wszystkich Zjazdów Członków Klubu Przyrodników (21-23.02.2013, 21-23.02.2014, 27.02. – 01.03.2015 r., 26-28.02.2016, 24.02.2017 r., 24.02.2018 r.) i wycieczki terenowej podczas Sesji Naukowej Klubu Przyrodników (4-6.04.2014 r.).
14. W dniach 27-28 kwietnia 2015 r. zorganizowano warsztaty krajowe z zakresu ochrony torfowisk w miejscowości Kukle na terenie Puszczy Augustowskiej i Ostoi Augustowskiej. Celem warsztatów było m.in. zaprezentowanie sposobów ochrony torfowisk, przedstawienie możliwości pozyskiwania środków na ich ochronę, wymiana doświadczeń w realizacji projektów LIFE+, jak również praktyczne warsztaty w terenie – w Dolinie Rospudy, jednym z obiektów w Projekcie. Wśród zaproszonych gości znajdują się przedstawiciele nadleśnictw, regionalnych dyrekcji lasów państwowych, Generalnej Dyrekcji Lasów Państwowych, regionalnych dyrekcji ochrony środowiska, jednostek administracji publicznej, jak również organizacji pozarządowych. Wśród prelegentów (oprócz pracowników Klubu Przyrodników) znaleźli się przedstawiciele Narodowego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej, Biebrzańskiego Parku Narodowego oraz Centrum Koordynacji Projektów Środowiskowych.
15. W dniach 2-6 sierpnia 2015 r. przedstawiciele Klubu wzięli udział w kongresie naukowym: ICCB-ECCB: 27th International Congress for Conservation Biology (4th European Congress for Conservation Biology) w Montpellier (Francja), gdzie projekt posiadał własną sesję posterową poświęconą ochronie torfowisk. Podczas tej wizyty odbyło się także jest spotkanie z przedstawicielami dwóch projektów Life+ w Niemczech i we Francji: LIFE13 NAT/F/762, LIFE05 NAT/D/053 w ramach wymiany doświadczeń.
16. W dniach 1-5.09.2015 r. odbyła się również ogólnopolska konferencja organizowana przez Klub Przyrodników poświęcona ochronie torfowisk w Polsce: „Torfowiska Polski – ochrona, restytucja, monitoring”. Obecni byli przedstawiciele środowisk naukowych z całej Polski, zajmujący się ochroną torfowisk. Na konferencji omówiono szeroko działania w projekcie, jego założenia i cele oraz osiągnięte do czasu konferencji efekty.

17. W dniu 2.02.2016 r. w Tartau przedstawiciel projektu przedstawił oba projekty (LIFE11 i LIFE13) na obchodach World Wetland Day.
18. W dniu 4.10.2016 r. w Łupawsku w woj. pomorskim zorganizowano spotkanie warsztatowe dotyczące nowo włączonych obiektów. Zaproszono wszystkich zarządców terenów oraz administrację państwową odpowiedzialną za ochronę przyrody tj. Nadleśnictwa, Zespół Parków Krajobrazowych Woj. Pomorskiego, RDOŚ w Gdańsku, gminy i starostwa. Na spotkaniu dyskutowano szczegóły współpracy między instytucjami w zakresie wykonania planowanych w ramach projektu działań.
19. W dniach 5 – 6.04.2017 r. w Rogowie w czasie XIII Konferencji z cyklu AKTYWNE METODY OCHRONY PRZYRODY W ZRÓWNOWAŻONYM LEŚNICTWIE, której w roku 2017 tematem przewodnim były „Siedliska mokradłowe oazą bioróżnorodności” Klub Przyrodników zaprezentował szereg prezentacji związanych z 30-letnią działalnością Klubu na polu ochrony torfowisk. W tym obszernie zaprezentowano – tak w postaci prezentacji jak i posteru – projekty LIFE11/423 i LIFE13/024 – zarówno działania jak i efekty projektów. Była to także okazja do zaprezentowania nowego projektu Klubu Przyrodników dotyczącego ochrony torfowisk LIFE15 CCM/DE/138.
20. W dniach 21-31.08.2017 r odbyła się wizyta studyjna i wymiana doświadczeń między projektami LIFE na Litwie, Łotwie i w Estonii organizowana w ramach projektu LIFE13/024 a przedstawiciele projektu LIFE11/423 byli jej uczestnikami. Była to także doskonała okazja do spotkania się trzech projektów, których Klub bierze udział tj. LIFE11/423, LIFE13/024 oraz międzynarodowego LIFE15 CCM/DE/138 na Łotwie.
21. W dniach 28 – 29.06.2018 r. odbyła się Konferencja zamykająca i podsumowująca oba projekty ochrony torfowisk alkalicznych prowadzonych przez Klub – LIFE11 NAT/PL/423 oraz LIFE13 NAT/PL/024. Pierwszego dnia – w Widoradzu – podsumowany został projekt LIFE13/024. Po części kameralnej uczestnicy wzięli udział w wycieczce terenowej na jeden z obiektów projektu. Drugiego dnia – w Chojnicach – podsumowany został projekt LIFE11/423. Po części kameralnej uczestnicy odbyli wycieczkę terenową do rezerwatów Bagno Stawek oraz Mechowisko Radość. Program Konferencji oraz zdjęcia znajdują się na stronie internetowej projektu: <http://alkfens.kp.org.pl/konferencja-konczaca-projekty-juz-za-nami/>. W Konferencji wzięło udział łącznie 60 osób reprezentujących m.in. RDOŚ w Olsztynie, Łodzi, Krakowie, Olsztynie, Gdańsku, Szczecinie, Pomorski Zespół Parków, Uniwersytet Gdański, Łódzki, Łotewski, Śląski, Przyrodniczy w Poznaniu, Nadleśnictwo, Parków Narodowych Magurskiego, Gorczańskiego a także przedstawiciele wykonawców, NGO i innych. Konferencja była także okazją do ugoszczenia p. Mary Pakalne – eksperta w dziedzinie ochrony torfowisk z Uniwersytetu Łotewskiego, która zapoznała uczestników z innymi projektami LIFE dotyczącymi ochrony torfowisk jakie prowadzi Uniwersytet Łotewski.

Dodatkowo w ramach zadania E2 opracowano i wydano Podręcznik Dobrych Praktyk w ochronie torfowisk alkalicznych, który zawiera dotychczasowe – kilkudziesięcioletnie – doświadczenie Klubu Przyrodników w ochronie tego siedliska ze szczególnym uwzględnieniem działań prowadzonych w projekcie oraz elementy zadania F3 – tj. opisanie doświadczeń innych krajów (w tym szczególnie projektów LIFE) w zakresie ochrony torfowisk alkalicznych (i nie tylko). Stanowi więc on kompendium wiedzy o sposobach ochrony siedliska w Polsce. Podręcznik stanowi ZAŁĄCZNIK NR 19.

5.3 Evaluation of Project Implementation

Tabela 17. Ocena beneficjenta realizacji projektu

ZADANIE	EFEKTY PLANOWANE	EFEKTY OSIĄGNIETE	OCENA BENEFICJENTA
A1	Dokumentacja projektowo techniczna wraz z decyzjami dla 120 budowli piętrzących	Dokumentacja projektowo techniczna wraz z decyzjami dla 155 budowli piętrzących	<p>Przyjęta metodologia zakładała najpierw spotkania i ustne ustalenia co do sposobu współpracy między Klubem a zarządcami/właścicielami terenów a następnie systematyczne podpisywanie porozumień/umów sankcjonujących te ustalenia. Zakładano, iż wcześniejsze ustalenia podejmowane ustnie między Klubem a właścicielami/zarządcami terenów, na terenie których podejmowane są działania w projekcie będą obowiązujące do czasu podpisania obustronnych umów-porozumień o udostępnieniu terenu. Nieoczekiwana zmiana stanowiska części właścicieli/zarządców opóźniła, a na części obiektów uniemożliwiła uzyskanie niezbędnych pozwoleń na realizację inwestycji. Biorąc pod uwagę wcześniejsze doświadczenia Klubu nie mogliśmy przypuszczać, iż w województwie podlaskim nastąpi tak trwały opór przed realizacją zadań ochronnych ze strony Lasów Państwowych, którego nie uda się w żaden sposób przez ponad 2 lata przełamać. Dla części z nich (szczegóły opisano w ZAŁĄCZNIKU NR 1) opracowana dokumentacja okazała się być zbędna z uwagi na nieosiągnięcie konsensusu co do formy udostępnienia terenu pod realizację zastawek. Jednocześnie założenie, że opracowanie dokumentacji odbędzie się po dokonaniu uzgodnień skutkowałoby z dużym prawdopodobieństwem podobne opóźnienia.</p> <p>Zbyt optymistycznie został oszacowany także czas niezbędny na uzyskanie decyzji administracyjnych. Proces wydawania decyzji zgodnie z obowiązującymi terminami został przeprowadzony w znikomej części obiektów. Dla części z nich nieoczekiwanie (sprzecznie z dotychczasowymi doświadczeniami) nakazywano nam wykonywać pełne oceny oddziaływania na środowisko (nawet jeśli w PZO znajdowały się odpowiednie zapisy). Wydużało to znacznie czas uzyskania poszczególnych decyzji administracyjnych.</p>

A2	Plany ochrony 5 rezerwatów	Powołane 5 rezerwatów, opracowywane 5 planów ochrony rezerwatów	<p>Początkowe trudności będące wynikiem zbyt krótkiego okresu na realizację zostały zażegnane w momencie zgody Komisji na wydłużenie okresu realizacji zadania do IV/2016 wg harmonogramu powyżej (pismo z dnia 14.11.2014 r. znak ARES (2014) 3793698) a następnie do IV/2017 Aneksem nr 2 do Umowy. Pozwoliło to na zdobycie czasu niezbędnego do powołania nieistniejących rezerwatów, opracowania i zatwierdzenia planów ich ochrony. Przyjęta metodologia powoływania rezerwatów na terenach będących w zarządzie Skarbu Państwa i systematyczne wykupy działek prywatnych i włączanie ich w istniejący rezerwat przyniosły nadspodziewanie dobry skutek, gdyż osoby pierwotnie niechętnie odnoszące się do pomysłu sprzedaży w momencie gdy rezerwat został utworzony w ich najbliższym sąsiedztwie ostatecznie wyrażały zgodę na sprzedaż działki.</p> <p>Były także obiekty, gdzie pomimo wielokrotnych prób i bardzo różnorodnego wachlarza zachęt nie udało się dojść do porozumienia z właścicielami – ani na wykonanie działań ochronnych ani na wykup gruntów. Takim obiektem m.in. było „Orle”, gdzie większą powierzchnie obiektu zajmują dwie działki stanowiące własność byłych małżonków skłóconych ze sobą. Nie pozwalało to na porozumienie z żadnym z nich. Nie udało się zatem powołać rezerwatu na tym terenie jednakże RDOŚ w Gdańsku – ze względu na wysoką wartość terenu dla ochrony siedliska 7230 – rozpatruje procedurę wyłączenia (która nigdy wcześniej w Polsce nie była stosowana w celach ochrony przyrody).</p> <p>W tym miejscu należy także ocenić zaangażowanie partnera – RDOŚ w Gdańsku – tak w realizację projektu jak i ochronę przyrody w woj. pomorskim i wskazać ją jako doskonałą (choć niestety rzadki w Polsce) przykład udanej współpracy administracji ochrony przyrody z organizacją pozarządową. Przez zaangażowanie należy tu rozumieć nie tylko zaangażowanie instytucji jako takiej ale także (a może przede wszystkim) zaangażowanie samych pracowników. Dzięki takiej współpracy uzyskaliśmy synergie naszych działań, które w pojedynkę byłyby niemożliwe lub dużo trudniejsze. W naszej ocenie jest to jedna z silnych stron projektu.</p>
A3	Projekty planów ochrony 10 projektowanych i 1 istniejącego rezerwatu	Projekty planów ochrony 5 projektowanych i 1 istniejącego rezerwatu	Usługa wykonania projektów planów ochrony została udzielona wykonawcy wybranemu w drodze otwartej procedury przetargu nieograniczonego. Dokumentacja dostarczona w terminie nie spełniała wymogów jej stawianych. Opieszałość wykonawcy we wprowadzaniu uwag zgłoszonych przez Klub spowodowała znaczne opóźnienia. Jak widać na przykładzie tego zadania zapisy umowne i restrykcyjne trzymanie się ich zapisów nie gwarantuje otrzymania dobrej jakości

			<p>przedmiotu umowy w zakładanym terminie umownym. Dokumentacja wykonana w przez Wykonawcę ostatecznie spełniła wymogi Zamawiającego jednakże dostarczona została długo po terminie umownym co znacząco opóźniło realizację zadania.</p> <p>Innym elementem niewykonania w pełni planowanego wskaźnika jest nieprzychylność administracji ochrony środowiska (RDOŚ) do tworzenia nowych rezerwatów przyrody. Wszystkie RDOŚ (za wyjątkiem Partnera projektu – RDOŚ w Gdańsku) negatywną postawę argumentowały tym, iż ochrona w ramach obszarów Natura 2000 jest wystarczająca. Nie jest to prawdą i kilkakrotnie przedstawialiśmy wyczerpujące argumenty udowadniające to stwierdzenie: rezerваты są zupełnie odmienną od obszarów N2000 formą ochrony przyrody chroniącą dużo szerszy wachlarz gatunków i siedlisk przyrodniczych niż tylko te wymienione w dyrektywach ptasiej i siedliskowej, mają szersze i dalej idące cele ochrony (np. kulturowe, krajobrazowe, całe biogeocenozy, procesy ekologiczne czy geomorfologiczne), których sieć N2000 nie rozpoznaje, tworzenie rezerwatów wewnątrz obszarów N2000 daje możliwość skuteczniejszej ochrony ich przedmiotów i szereg innych. Jedynie jednak RDOŚ w Szczecinie przychylił się do tej argumentacji i zdecydował o powołaniu jednego z proponowanych przez Klub rezerwatów – Manowo.</p> <p>Klub obecnie prowadzi szeroko zakrojoną akcję społeczną (projekt własny) pn. „rezerваты przyrody – czas na comeback”, w ramach której dokonuje ogólnopolskiej waloryzacji przyrodniczej potencjalnych rezerwatów przyrody i opracowuje dokumentacje służące administracji rozpoznaniu tych walorów i wnioskuje o powołanie rezerwatów na tych obszarach. Nie jest to proste zadanie a opór administracji jest znaczny. Tym niemniej wysiłek ten jest podejmowany i uważamy go za konieczny.</p>
A4	53 Dokumentacje służące właściwemu zarządzaniu ochroną siedliska	26 dokumentacji służących właściwemu zarządzaniu siedliskiem	<p>Pierwotnie chciano sporządzić 53 dokumentacje w czasie próby sporządzenia zakresu treści oraz określaniu szczegółowego celu jakim mają służyć okazało się, że jeśli dokumentacje mają spełniać zakładany cel – służyć za podstawę do zarządzania siedliskiem na danym terenie informacje powinny być skomasowane w inny sposób niż pierwotnie zakładano. W przypadku obiektów stanowiących część integralnych obszarów (np. dolina rzeki) ich charakterystyki dokonano we wspólnych opracowaniach, gdzie zawarto część powtarzających się danych oraz osobno dokonano charakterystyki dla poszczególnych obiektów – jak w ZAŁĄCZNIKU NR 6. Docelowo jednak każdy obiekt w projekcie posiada dokumentację przyrodniczą służącą do planowania ochrony na danym terenie a także jako kompendium wiedzy do użycia w czasie tworzenia</p>

			<p>dokumentów planistycznych lub w czasie podejmowania decyzji tj. wydawanie decyzji administracyjnych np. o środowiskowych uwarunkowaniach realizacji przedsięwzięć mogących mieć wpływ na teren na którym występuje siedlisko. Należy przez to rozumieć, iż zakres zadania jest taki jak zakładano w projekcie jednakże opracowania są połączone w ramach jednego obszaru Natura 2000. Przykładem tego jest np opracowanie dla Puszczy Augustowskiej zawierające charakterystykę / dokumentacje wszystkich obiektów położonych w tym obszarze Natura 2000. Dla projektowanych rezerwatów w granicach tych obszarów sporządzono oddzielne opracowania (patrz tabela 9 przy opisie zadania A4).</p> <p>Problemem jednak jest nie tyle dystrybucja co świadomość dostępności takich opracowań wśród rdoś, rolników, lasów, firm opracowujących plany urządzania lasów, plany ochrony, raporty ocen oddziaływania na środowisko etc. To powoduje, że często dane te zbierane są wielokrotnie a powstające na ich bazie dokumenty posiadają wiedzę wyrwykową. Dodatkowo siedlisko 7230 jest specyficzne – łatwo go pomylić z innymi podobnymi siedliskami, nie jest możliwa generalizacja gdyż każde z nich ma indywidualne cechy powodujące, że nie można przyłożyć jednej miary do wszystkich. Konieczna zatem jest wiedza ekspercka oceniająca dane torfowisko pod kątem planowanych działań. Dokumentacje zatem powinny być rozpowszechniane w najszerszym możliwym zakresie.</p>
B1	Zakup 33 ha ziemi na cele przyrodnicze	Zakup 61,5 ha na cele przyrodnicze	<p>Negocjacje prowadzone z właścicielami są często bardzo długotrwałe i trwają tygodniami. Często najtrudniejsze i najdłużej trwające są początkowe rozmowy. Gdy ostatecznie uda się przekonać pierwszego (kilku pierwszych) właścicieli potem kolejni zachęteni szybciej podejmują decyzje o sprzedaży. Dodatkowo w ocenie Beneficjenta (co zgłaszał już przy okazji Progress Report) ograniczenie jakie nakładają operaty szacunkowe częstokroć uniemożliwia jakiegokolwiek negocjacje z właścicielami a tym samym skazuje ochronę cennych fragmentów siedliska na niepowodzenie, gdyż właściciele Ci nie zgadzają się na wykonanie działań na terenie będącym ich własnością jak i na wykup tej własności. Często różnice rzędu 10-15 % pomiędzy operatami a rzeczywistą ceną zakupu pozwalałyby przekonać właściciela. Niestety KE nie zgodziła się z naszym punktem widzenia co ucinęło możliwość dalszych negocjacji. Dodatkowo trzeba zwrócić uwagę, iż ceny zakupu gruntów tej samej jakości w różnych częściach Polski różnią się znacząco (od 9000 zł/ha w części północno – wschodniej po 21 000 zł/ha w części północno – centralnej).</p>

				<p>Umożliwienie płynniejszych negocjacji pozwoliłoby na efektywniejszą realizację zadania oraz efektywniejszą ochronę cennych płątów siedliska.</p> <p>Dzięki znaczącym oszczędnościom pochodzącym z faktu, iż cena gruntu w Polsce północno – wschodniej odbiegała od pierwotnie planowanej ceny za ha udało się zgromadzić w projekcie oszczędności pozwalające na zwiększenie powierzchni zakupionych gruntów oraz poszerzeniu zakresu projektu.</p> <p>Jak opisano i wykazano w części dotyczącej realizacji zadania B1 – stoimy także na stanowisku, iż nie zawsze ochrona przyrody w rękach administracji Skarbu Państwa w Polsce daje większą gwarancję niż w rękach osób prywatnych czy organizacji pozarządowej. W realiach Polski powtarzające się sytuacje zniszczenia przyrody pozostającej własnością prywatną czy w zarządzie Skarbu Państwa przeczą tej zasadzie. Dodatkowo w ostatniej historii Polski nie zdarzyła się taka sytuacja w przypadku gdy właścicielem takich terenów pozostawała organizacja pozarządowa.</p>
C1	Budowa niewielkich budowli piętrzących	15	-	<p>Patrz opis zadania A1, które się bezpośrednio wiąże z zadaniem C2. Opóźnienia w realizacji nie wynikają z opieszałości Wykonawcy ani żadnych działań czy zaniechań po jego stronie. Jak szeroko opisano w ZAŁĄCZNIKU NR 1 największym problemem w realizacji tego zadania okazało się być porozumienie z RDLP w Białymstoku oraz absurdalne procedury w RDOŚ w Białymstoku.</p>
C2	Budowa niewielkich budowli piętrzących	171	Budowa zastawek 127	<p>Dotychczasowe doświadczenie Klubu we współpracy z Nadleśnictwami (głównie z Polski północno-zachodniej) nie wskazywało na taki opór. Zastosowaliśmy taki sam rodzaj komunikacji jak w przypadku innych Nadleśnictw uznając go za słuszny skoro nigdy nie napotkaliśmy na znaczący opór. Niestety okazało się, iż w tym przypadku należało jednak zastosować odmienną formę. W czasie wielokrotnych spotkań na różnym szczeblu – w tym za pośrednictwem NFOŚiGW jako mediatora – nie udało się jednak uzyskać płaszczyzny porozumienia. Wynikała ona przede wszystkim z faktu, iż RDLP uznał porozumienia (bezkosztowe umowy cywilnoprawne) za bezprawną formę udostępnienia terenu w celach ochrony przyrody. Jako jedyną formę zgodną z literą prawa uznał umowy dzierżawy. Klub gotowy był przystać na taką formę pod pewnymi jednak warunkami (opisano to szczegółowo w ZAŁĄCZNIKU NR 1), które z kolei nie zostały przyjęte przez RDLP. Pomijając kwestie braku porozumienia co do szczegółowych zapisów umów dzierżawy w celu wykonania koszenia i odkrzaczania - znajdujemy za absolutnie nieakceptowalne żądanie RDLP Białystok dzierżawy gruntów pod zastawki wraz z obszarem ich oddziaływania – gdyż jest to sprzeczne z ideą dzierżawy (brak pożytków) a także stwarza sytuację gdy podmiot</p>

			społeczny płaci organowi Skarbu Państwa za możliwość wykonania obowiązków statutowych tego organu. Brak zatem porozumienia w tej kwestii z RDLP Białystok. Więc o ile kwestia zgody RDLP na wykonanie koszenia i wycinki była kwestią uzgodnienia zapisów umownych tak kwestia zgody na wykonanie zastawek była kwestią różnienia się w fundamentalnym podejściu do ochrony tych obszarów.
C3	Jednorazowe koszenie przygotowawcze na powierzchni 10 ha	Jednorazowe koszenie przygotowawcze na powierzchni 9,67 ha	W przypadku siedliska tak silnie uwodnionego jakim są torfowiska alkaliczne ręczne koszenie za pomocą kos spalinowych jest rozwiązaniem służącym ochronie tego siedliska. Użycie ciężkiego sprzętu takiego jak ratraki czy inny ciężki sprzęt koszący spowodowałoby zniszczenie warstwy mszystej torfowisk. Dodatkowo trzeba mieć na uwadze, iż obiekty w projekcie mają zwykle kilka – kilkanaście hektarów, są rozrzucone po całej północnej Polsce i wielokrotnie są położone w nieckach otoczonych zwartym lasem przez co dostęp do nich jest znacząco utrudniony. Używanie sprzętu ciężkiego na tego typu powierzchniach oprócz zniszczenia siedliska mógłby spowodować zatopienie/trwałe uszkodzenie poprzez zalanie sprzętu a w konsekwencji nieefektywność kosztową przekraczającą dużo dalej niż wysokie koszty jednostkowe wykoszenia ręcznie.
C4	Jednorazowe koszenie przygotowawcze na powierzchni 159 ha	Jednorazowe koszenie przygotowawcze na powierzchni 163,33 ha	Celem wykonania działań było przywrócenie ekstensywnej gospodarki kośnej na terenach, gdzie wcześniej jej zaniechano. Wykonane działania pozwoliły zachęcić właścicieli/zarządców części obiektów (ok. 10) do wstąpienia do programu rolnośrodowiskowego. W związku z faktem, iż działania ochronne (pierwsza ich część) zakończyły się w lutym 2015 r. a do dnia dzisiejszego nie są znane szczegółowe wytyczne związane ze sporządzaniem dokumentacji przyrodniczych i wniosków o wstąpienie do programu nie było możliwe opracowanie dokumentacji dla pozostałych obiektów. Wybór wykonawcy na bazie otwartej procedury przetargu nieograniczonego zapewnia optymalizację kosztów poprzez zakup usługi po rzeczywistych cenach rynkowych. Problemem pozostaje kwestia dużej ilości biomasy jaka pochodzi z koszenia. W projekcie rozwiązaniem jest oddanie biomasy do dyspozycji wykonawcy koszenia z zastrzeżeniem, iż ma ona zostać usunięta z terenu torfowiska i przeznaczona na cele opałowe lub kompostowe. Rozwiązanie to sprawdziło się i wybrani wykonawcy zebrali biomasę i przeznaczyci ją na cele kompostowe. Dodatkowo zadanie to wraz z zadaniami C6 i C7 ma na celu przygotowanie terenów torfowisk, gdzie niegdyś obecna była ekstensywna gospodarka kośna do jej wznowienia na bazie dopłat w

			<p>ramach Programu rolnośrodowiskowego. Pozwalają na to przygotowane w ramach zadania A4 dokumentacje, zawierające w sobie także pełny zakres informacji niezbędnych do złożenia wniosku o dopłatę. W projekcie Klub zachęca właścicieli/zarządców do korzystania z tych dopłat. Tak skonstruowany mechanizm pozwala zmaksymalizować szanse na ochronę siedliska w długiej perspektywie czasowej.</p> <p>Dodatkowo Klub myśląc strategicznie i długofalowo zaopatrza się w sprzęt i infrastrukturę pozwalającą na samodzielne utrzymywanie siedlisk (ekstensywna gospodarka kośna i pastwiskowa) na terenach, gdzie realizowane są projekty LIFE11/423 oraz LIFE13/024. Zakupiony w ramach tych projektów sprzęt pozwala z pomocą pracowników sezonowych prowadzić taką gospodarkę bez konieczności zlecenia tych prac zewnętrznym podmiotom. Jednocześnie w ramach nowego projektu LIFE17 NAT/BE/445, gdzie wiodącym beneficjentem jest NGO z Belgii – Natuurpunt, Klub rozpoczął przygotowania do stworzenia infrastruktury służącej zarządzaniu biomasą pochodzącą z ww. działań. Ma to na celu z jednej strony ochronę siedlisk przed eutrofizacją a z drugiej zapewnieniu środków na realizację celów statutowych (poprzez generowanie oszczędności a nie dochodu <i>sensu stricto</i>).</p>
C5	Montaż 13 perforowanych rur PCV na tamach bobrowych	Montaż 9 perforowanych rur PCV na tamach bobrowych	<p>Powszechność bobrów w Polsce spowodowała, iż w wielu miejscach ich obecność wiąże się z konfliktem ochrony bobra jako gatunku i ochrony siedlisk, na które obecność bobrów znacząco wpływa. Takim siedliskiem są torfowiska alkaliczne, których zalanie wodami powierzchniowymi doprowadza w dłuższej perspektywie do zaniku siedliska. Rozwiązaniem kompromisowym są tzw. cylindry z Clemson będące długimi rurami PCV z licznymi perforacjami montowane w odpowiedni sposób w tamach bobrowych. Takie rozwiązanie powoduje, iż nie ulega zniszczeniu siedlisko bobra a jednocześnie możliwe jest takie obniżenie poziomu lustra wody powierzchniowej, które już nie stagnuje powyżej poziomu gruntu na terenie występowania siedliska 7230. Takie rozwiązanie jest stosowane w wielu przypadkach i daje pozytywne rezultaty. Jak opisano w części dotyczącej zadania D5 urządzenie takie jest demontowalne a zatem może być wykorzystane wielokrotnie – w zależności od potrzeby (tj. w sytuacji, gdy z danego obszaru bobry odejdą a pojawią się w innym). Jest to zatem dobre, ekonomiczne i „ekologiczne” rozwiązanie.</p>
C6	Usunięcie podrostów i nalotów drzew	Usunięcie podrostów i nalotów drzew oraz	<p>Podobnie jak w przypadku jednorazowego koszenia przygotowawczego usunięcie nalotów i podrostów drzew i krzewów pozwala na ponowne wprowadzenie ekstensywnej gospodarki kośnej na tych terenach. W późniejszym czasie ekstensywnie prowadzona gospodarka kośna</p>

	oraz krzewów na powierzchni 6,6 ha	krzewów na powierzchni 6,81 ha	uniemożliwia ponowne wkroczenie gatunków charakterystycznych dla siedlisk o niższej wilgotności na teren torfowiska. Zadanie to jest ściśle związane z zadaniami C3 i C4 i w połączeniu z nimi oraz tam gdzie to zasadne późniejszą realizację pakietów w ramach Programu Rolnośrodowiskowego tworzy spójny mechanizm ochrony siedliska w długiej perspektywie czasowej.
C7	Usunięcie podrostów i nalotów drzew oraz krzewów na powierzchni 129 ha	Usunięcie podrostów i nalotów drzew oraz krzewów na powierzchni 188,19 ha	Podobnie jak w przypadku koszenia wycinka musi się odbywać ręcznie za pomocą pił spalinowych i siekier a pozyskane w ten sposób drewno zasila zasoby martwego drewna w otaczających torfowisko lasach. Użycie ciężkiego sprzętu nie jest możliwe z tych samych przyczyn jak w przypadku koszenia. Taka metodologia wykonania tych działań zapewnia maksymalną ochronę siedliska 7230 przed mechanicznym uszkodzeniem przez ciężki sprzęt. Z uwagi na konieczność wykonywania takich działań ręcznie – bez użycia ciężkiego sprzętu koszącego (tj. ratraki) koszt wykonania takiej usługi jest stosunkowo wysoki i docelowo bardziej ekonomicznym zdaje się być posiadanie własnego sprzętu niezbędnego do bieżącego wykonywania działań ochronnych i zatrudnianie pracowników sezonowych niż firmy zewnętrznej.
C8	Wzmocnienie populacji na ok. 12 stanowiskach	Wzmocnienie populacji na 12 stanowiskach (subpopulacjach)	Zadanie miało charakter eksperymentalny, demonstracyjny. Przyjęta metodologia polegająca na dokładnym rozpoznaniu stanu zachowania gatunku a następnie zbadaniu pokrewieństwa różnych populacji pozwala na nie popełnienie błędu w sztuce poprzez zmieszanie populacji oddalonych od siebie genetycznie co mogłoby skutkować zmniejszonym wskaźnikiem dopasowania genetycznego do siedliska w jakim dana populacja występuje przy jednoczesnym zapewnieniu odpowiedniej puli genowej by nie doszło do chowu wsobnego i degeneracji populacji. Badania wykazały niewielką genetyczną różnorodność badanych populacji co zmniejsza ryzyko popełnienia takiego błędu. Hodowli in vitro tego gatunku w Polsce w zasadzie się nie prowadziło co powoduje, iż szczegółową metodologię i skład pożywek do hodowli in vitro opracowano specyficznie na potrzeby zadania. Za zadanie odpowiedzialne były wyspecjalizowane jednostki naukowe w tym Państwowa Akademia Nauk w Krakowie. W czasie hodowli zdolność kiełkowania nasion i regeneracji pędów z części wegetatywnych była niska. Dodatkowo spora śmiertelność siewek na etapie wysadzania i hartowania spowodowała, że ostatecznie uzyskano ok. 146 siewek (co stanowi ok. 30% ilości jaką można by uzyskać zakładając 100% skuteczność hodowli). Sukces wsiedlania po roku od wysadzenia oscylował średnio na poziomie ok. 35% przy czym były miejsca gdzie zachowało się 100% siewek a były miejsca, gdzie ich nie odnaleziono w ogóle. Może to mieć

			<p>jednak związek z cyklem biologicznym rośliny i faktem, iż nie kwitnie ona co roku (a znalezienie osobników niekwitnących jest niezwykle trudne). Podsumowując zatem hodowla in vitro skalnicy torfowiskowej jest trudna i nie może stanowić standardowej procedury ochrony gatunku. Jest jednakże dość dobrą metodą wzmacniania istniejących populacji wymierającego gatunku i podtrzymywania jego występowania na nielicznych stanowiskach. Musi jednak jej towarzyszyć seria działań ochronnych służących zachowaniu jej siedliska w bardzo dobrym stanie, gdyż jest ona niezwykle wrażliwa na zmiany tak siedliskowe jak i hydrologiczne na swoich stanowiskach.</p>
D1	Zbiór danych z monitoringu siedliska w obiektach	Pełny zbiór danych z monitoringu siedliska w wybranych obiektach	<p>Monitoring jest prowadzony na bazie standardowych metodyk opracowanych i opublikowanych przez Instytut Ochrony Przyrody Państwowej Akademii Nauk oraz Głównego Inspektoratu Ochrony Środowiska. Pozwala to na standaryzowanie danych i ich użycie w innych bazach monitoringu państwowego (PMŚ). Dodatkowo wszystkie dane związane z wykonywanymi działaniami ochronnymi są zachowywane w postaci warstw shp. Dane zostały następnie opracowane i opublikowane w postaci Raportu Naukowego pod koniec realizacji Projektu.</p> <p>W przypadku torfowisk, które powstawały przez tysiące lat bardzo trudno oceniać zmiany w nich zachodzące na przestrzeni kilku lat. Dla części z obszarów projektu posiadamy dane z przestrzeni nawet ok. 20 lat, które pozwalają już mówić o obserwacjach pewnych zmian czy trendów. W większości jednakże takich danych brak i bardzo trudno mówić o efektach ekologicznych po 2-3 latach od wykonania zabiegów ponad stwierdzenie, że je wykonano.</p>
D2	Opracowanie na temat usług ekosystemowych świadczonych przez torfowiska – 1 szt.	Opracowanie na temat usług ekosystemowych świadczonych przez torfowiska – 1 szt.	<p>Pierwotnie w projekcie zaplanowane było sporządzenie opracowania na bazie wykonanych w czasie trwania projektu badań i pomiarów. W czasie rewizji wniosku Komisja zadanie okroiła znacznie i pozostawiła jedynie opracowanie na bazie danych literaturowych. Nie pozwala to na określenie i wyciąganie wniosków dotyczących specyficznie torfowisk alkalicznych, których specyfika jest różna od specyfiki innych torfowisk w tym wysokich, które są powszechniejsze a tym samym lepiej zbadane. Ekstrapolacja posiadanych danych na wszystkie obiekty w projekcie jest błędem metodologicznym. Przez to opracowanie to ma raczej ogólną wartość edukacyjną i nie jest specjalistycznym opracowaniem mogącym służyć jako narzędzie ochrony siedliska lub próby wyceny usług ekosystemowych świadczonych przez torfowiska alkaliczne. Tym nie mniej wartość ogólna może służyć w celach edukacyjnych szeroko pojętego społeczeństwa o wartościach torfowisk ogólnie.</p>

E1	Materiały infopromo, 93 szt. tablic informacyjnych, artykuły prasowe – 3 szt, strona internetowa – 1 szt.	Materiały infopromo, 93 szt. tablic informacyjnych, artykuły prasowe – 3 szt, strona internetowa – 1 szt.	Obecnie strona internetowa stanowi podstawę informowania ogółu społeczeństwa o działaniach i celach projektu a także osiągniętych rezultatach. Strona zalicza średnio rocznie ok. 7500 odśton. Tablice informacyjne są ustawiane w miejscach widocznych (przy drogach) ale często są to mimo wszystko drogi niezwykle rzadko uczęszczane (drogi leśne) więc widoczność tablic jest niewielka. Umieszczenie tablicy w widocznym miejscu spowoduje jednakże, iż tablica nie będzie wskazywała miejsca wykonania działania ochronnego i nie będzie wykazywała związku lokalizacji z wykonanym działaniem. W siedzibie Beneficjenta i Partnerów tablice są umieszczone w wyeksponowanych miejscach widocznych dla każdego wchodzącego do siedziby. Artykuły prasowe publikowane w kwartalniku „Bociek” trafiają co najmniej do 500 osób każdorazowo (nakład Boćka) a dostępność kwartalnika w wersji elektronicznej na stronie ogólnej Klubu Przyrodników zwiększa tą liczbę. Klub jako jedyna organizacja w Polsce posiada tak szerokie doświadczenie w realizacji projektów LIFE, iż wśród beneficjentów obecnie panuje pogląd iż Klub jest wiarygodnym źródłem wiedzy o praktycznych aspektach realizacji projektów LIFE.
E2	Podręcznik Dobrych Praktyk – 2000 szt., 2 wyjazdy zagraniczne, 3 warsztaty krajowe z udziałem łącznie 250 osób.	Podręcznik Dobrych Praktyk – 2000 szt, 5 wyjazdy zagraniczne, 26 warsztatów/konferencji/spotkań krajowych z udziałem łącznie ok. 3160 osób	Organizacja warsztatów i spotkań jest obecnie jedną z najbardziej rozpowszechnionych form dystrybucji informacji o projekcie, jego sukcesach i problemach a także wymiany doświadczeń z innymi podmiotami nie tylko takimi, które same realizują projekty LIFE. Połączenie zadania E2 z zadaniem F3 pozwala na synergie tych działań i umożliwia zarówno efekt edukacyjny jak i wymiany doświadczeń. Uznajemy, iż jest to właściwe podejście. W czasie realizacji projektu staraliśmy się prezentować jego cele, działania i rezultaty wszędzie tam, gdzie było to możliwe – także na spotkaniach luźno związanych z tematyka projektu. Także i po jego zakończeniu planujemy kontynuować taką praktykę – zwłaszcza w kontekście nowego projektu LIFE17/445, który stanowi logiczną kontynuację projektów ochrony torfowisk alkalicznych. Uznajemy się za specjalistów w dziedzinie ochrony torfowisk i wiedzę o ich skutecznej ochronie będziemy nadal propagować.
E3	Publikacja Raportu dla laików i naukowego	Publikacja Raportu dla laików i naukowego	Raport naukowy (w dwóch tomach) z realizacji projektów LIFE11/423 oraz LIFE13/024 stanowi łącznie ok. 500 stronicowe opracowanie zawierające przeszłą i najbardziej aktualną wiedzę o torfowiskach alkalicznych które były przedmiotem projektu. Zawiera szczegółowe opisy każdego z obiektów pod względem ich pochodzenia, hydrologii, szaty roślinnej, flory. Zawiera on także opis i wnioski z realizacji innych działań tj. wzmacnianie populacji skalnicy torfowiskowej, edukacja właścicieli i zarządów, tworzenie rezerwatów i wykupy gruntów czy tworzenie sieci

			współpracy między różnymi podmiotami czy projektami LIFE. W opinii Beneficjenta jest to bardzo dobre jakościowo opracowanie ukazujące tak zakres projektu jak osiągnięte efekty i zdobyte doświadczenia.
F1	Ogólne zarządzanie projektem przez zespół osób zatrudnionych na 6,7 etatach	Ogólne zarządzanie projektem przez zespół osób zatrudnionych na 6,3 etatach	Obecny system zarządzania z dość płaską strukturą i jasno określonym zakresem obowiązków każdego z członków zespołu powoduje, iż zarządzanie opiera się przede wszystkim na partnerskich relacjach i wzajemnym zaufaniu. Regularny kontakt telefoniczny, mailowy i spotkania zespołu pozwalają na krótkofalowe i długofalowe planowanie i egzekwowanie poczynionych ustaleń. Wszelkie zawirowania w kwestii składu zespołu są wynikiem obiektywnych zdarzeń tj. urlopy macierzyńskie pracowników. Dodatkowo opracowany w ramach projektu system informatyczny wspomaga zarządzanie finansowe, administrację i rozliczenia. System zarządzania Beneficjent uznaje za właściwy.
F2	Publikacja "After-LIFE Conservation Plan" 2000 szt.	Publikacja "After-LIFE Conservation Plan" 2000 szt.	Zgodnie z zaprezentowanymi w opracowaniu wnioskami w okresie trwałości aktywnych działań ze strony Klubu Przyrodników będą wymagały następujące działania: utrzymanie ekstensywnej gospodarki kośnej i otwartego charakteru torfowisk, monitorowanie poziomu wód na torfowiskach i nie dopuszczanie ani do ich zalania stagnującymi wodami powierzchniowymi ani nadmiernego wysuszenia, monitorowanie procesu zatwierdzania planów ochrony i opracowywania planów zadań ochronnych dla obszarów N2000, gdzie jeszcze tego nie zrobiono oraz stanu zachowania wzmocnionych populacji Skalnicy torfowiskowej.
F3	2 wyjazdy zagraniczne, 3 warsztaty krajowe z udziałem łącznie 250 osób.	5 spotkań zagranicznych, 7 spotkań krajowych z udziałem łącznie ok. 530 osób	Patrz opis zadania E2.

5.4 Analysis of long-term benefits

Environmental benefits – korzyści środowiskowe

Zaplanowane zadania w ramach projektu mają bezpośredni wpływ na stan siedliska przyrodniczego 7230, 7140 (jako niewielkie powierzchniowo płaty w obrębie 7230), 91E0, 3140, 3150, 3260 i inne występujące w kompleksach z 7230 a które chronimy jako rezerваты czy poprawiając warunki wodne. Oprócz tych siedlisk także gatunki: lipiennik Loesela *Liparis loeselii*, skalnica torfowiskowa *Saxifraga hirculus* i haczykowiec błyszczący *Hamatocaulis vernicosus* oraz bóbr europejski *Castor fiber*. Ponadto występują tu ślimaki z rodzaju poczwarówek *Vertigo* spp., lecz rozpoznanie ich występowania w Polsce jest niepełne i brak jest aktualnych danych na temat obecności tych bezkręgowców na terenach objętych projektem. Prócz siedlisk i gatunków wymienionych w załącznikach Dyrektywy Siedliskowej, obiekty objęte działaniami są miejscem występowania szeregu rzadkich i zagrożonych roślin (np. niebielistka trwała *Swertia perennis*, gwiazdnica grubolistna *Stellaria crassifolia*, wełnianeczka alpejska *Baeothryon alpinum*, czy skorpionowiec brunatny *Scorpidium scorpioides*, bagiennik żmijowaty *Pseudocalliergon trifarium* i drabinowiec mroczny *Cinclidium stygium*) oraz zwierząt (w tym ptaków wymienionych w załącznikach Dyrektywy Ptasiej np. żurawia *Grus grus*, sowy błotnej *Asio flammeus* i innych ptaków, których cykl życiowy związany jest z otwartymi i dobrze uwodnionymi torfowiskami). Planowane działania ochronne są korzystne dla każdej z wymienionych grup. Powodują zachowanie otwartego charakteru siedliska (zatrzymanie sukcesji, ograniczenie rozprzestrzeniania się gatunków ekspansywnych) oraz zwiększą jego spójność poprzez zmniejszenie lub zahamowanie fragmentacji. Przewidywany wpływ to poprawa warunków siedliskowych polegająca na większej dostępności światła do wszystkich warstw torfowiska, większym i bardziej stałym uwodnieniu torfu oraz ograniczeniu akumulacji substancji biogenych.

Pośrednie wpływy działań to:

- podniesienie świadomości społecznej w zakresie potrzeb ochrony przyrody zarówno wśród urzędników, jak i lokalnych mieszkańców;
- włączenie wybranych fragmentów siedliska w program rolnośrodowiskowy, zapewniający przedłużenie efektu projektu;
- zapewnienie miejsc pracy dla osób realizujących działania ochrony czynnej (pilarzy, kosiarzy, budowniczych obiektów hydrotechnicznych etc.);

W szczególności opisać można następujące wnioski płynące z działań projektu i prowadzonego monitoringu:

1. Kilkunastoletnie obserwacje torfowisk alkalicznych Polski północnej wskazują na zróżnicowaną dynamikę zmian roślinności. Spośród kilkudziesięciu torfowisk alkalicznych, za obiekty o najlepiej zachowanej i zarazem reprezentatywnej roślinności utrzymującej swój niezmienny charakter (przy braku zabiegów ochronnych, bądź ich sporadycznym stosowaniu) na przestrzeni ostatnich kilkunastu lat można uznać: rezerwat „Bagno Stawek”, rezerwat „Mechowisko Radość”, „Mechowisko Manowo”, Dolinę Rospudy, Torfowisko Morgi, Torfowisko Zocie, czy Kobylą Biel. Proces powolnych zmian roślinności w obrębie tych torfowisk należy wiązać z zachowaniem naturalnych bądź zmienionych jedynie w niewielkim stopniu warunków hydrologicznych w obrębie ich zlewni powierzchniowej i podziemnej.

2. Zróżnicowana dynamika przemian roślinności torfowisk alkalicznych ma miejsce nie tylko w stosunku do całych obiektów, lecz występuje także w obrębie fragmentów kompleksów torfowiskowych. Jako przykład można wymienić tu torfowiska doliny Ilanki i doliny Pliszki.
3. Działania ochronne polegające na regulacji poziomu wód gruntowych, usuwaniu roślinności leśnej i zaroślowej oraz wykaszaniu mogą przynosić zróżnicowane efekty.
4. Działania ochronne, ograniczające się tylko do podnoszenia poziomu wody w obrębie torfowisk alkalicznych o zaburzonych warunkach hydrologicznych w niewielkim stopniu przyczyniają się do hamowania ekspansji roślinności leśnej.
5. Podnoszenie poziomu wody w obiektach, na których wierzchnia warstwa torfu jest zmineralizowana przyczynia się do ekspansji roślinności szuwarowej.
6. Utrzymanie bądź przywrócenie roślinności charakterystycznej dla torfowisk alkalicznych w obiektach silnie przekształconych jest możliwe poprzez podnoszenie poziomu wód z jednoczesnym intensywnym usuwaniem biomasy, jednak niekiedy z nieznanymi dotąd przyczyn, nawet przez wiele lat nie przynosi pożądanych efektów.
7. Okazjonalne (raz na 3-5 lat) usuwanie nalotów drzew zapewnia utrzymanie charakterystycznej roślinności w przypadku najmniej przekształconych torfowisk alkalicznych.
8. Znaczący wpływ na zmiany roślinności torfowisk alkalicznych, zwłaszcza tych zaburzonych, ma przede wszystkim poziom uwodnienia siedliska – w przypadku tzw. mokrych lat roślinność może podlegać procesom szuwarzenia, a w przypadku tzw. suchych lat procesom łąkowacenia.
9. Użytkowanie mechowisk za pomocą ciężkiego sprzętu mechanicznego, np. ratrików wpływa niekorzystnie na ekosystem, ujednolicając strukturę torfowiska i wpływając na różnorodność biologiczną.
10. W przypadku usunięcia zakrzaczeń z torfowisk alkalicznych konieczne jest obowiązkowe usuwanie odrosli korzeniowych w kilku kolejnych latach.
11. Torfowiska alkaliczne wyróżniają się wieloma swoistymi cechami zależnymi od lokalnych warunków hydroekologicznych i wymagają wyjątkowo zindywidualizowanego traktowania w doborze metod ochrony.

Long term sustainability – długoterminowe podtrzymanie efektów

Torfowiska alkaliczne to siedlisko wyróżniające się przede wszystkim ze względu na bogactwo rzadkich i zagrożonych wyginięciem oraz chronionych gatunków roślin, w tym kilku z Załącznika I Dyrektywy Siedliskowej. Z tego powodu powinny być przedmiotem szczególnej troski nie tylko organów krajowych odpowiedzialnych za ochronę przyrody ale również Wspólnoty Europejskiej. Nawet pobieżna analiza porównawcza powierzchni torfowisk alkalicznych objętych ochroną np. rezerwatową wskazuje, że są one znacznie słabiej reprezentowane niż torfowiska przejściowe lub wysokie. W przeciwieństwie do innych typów torfowisk rezerwaty chroniące torfowiska alkaliczne wciąż należą do rzadkości. Dzięki realizacji projektu liczba rezerwatów gdzie głównym celem ochrony są torfowiska alkaliczne wzrosła w obszarze kraju o co najmniej kilka procent. Gdyby nie utworzenie Biebrzańskiego Parku Narodowego, chroniącego największy areał torfowisk alkalicznych w Polsce, siedlisko 7230 zajmowałoby marginalne miejsce w krajowym systemie obszarów chronionych.

Pomimo wysokich walorów przyrodniczych powierzchnia torfowisk alkalicznych, jak wcześniej wykazano, na przestrzeni ostatnich kilkudziesięciu lat uległa drastycznemu spadkowi, na skutek prowadzonych melioracji odwadniających. Niepokój budzi również stan zachowania obiektów, które przetrwały do obecnych czasów. Szacuje się, że torfowiska zachowane w stanie właściwym (dobrym) zajmują mniej niż 10% całkowitej ich powierzchni.

Z uwagi na specyfikę warunków wodnych warunkujących rozwój torfowisk alkalicznych są to obszary szczególnie wrażliwe na wszelkie modyfikacje naturalnych systemów hydrologicznych, niezwykle trudnych do identyfikacji oraz naprawy.

Jako siedliska poddane w przeszłości presji rolnictwa torfowiska alkaliczne dla dalszego rozwoju w większości przypadków wymagają kontynuacji bądź przywrócenia ekstensywnego użytkowania.

Niemniej jednak jak wykazano w Raporcie Naukowym, zachowanie polskich zasobów torfowisk alkalicznych w obecnym stanie, a nawet jego poprawa, choć bardzo trudne, wydają się możliwe. Postulaty działań i rozwiązań, które w realizacji tak zarysowanego celu mogłyby pomóc, to:

- Uznanie finansowania działań ochrony siedliska 7230 za priorytet w ramach Priorytetowych Ram Działania na rzecz sieci Natura 2000. Przyznanie najszybciej giniącym w skali Unii Europejskiej siedliskom (do których należy siedlisko 7230), takiej samej rangi i uprzywilejowanych zasad finansowania, jakie obecnie przysługują siedliskom za które UE ponosi szczególną odpowiedzialność z przyczyn biogeograficznych (tzw. siedliska priorytetowe).
- Przyznanie finansowaniu ochrony siedliska przyrodniczego 7230 priorytetu w krajowych źródłach finansowania. Przywrócenie przyjaznych beneficjentom wszystkich typów (nie tylko jednostkom budżetowym), warunków korzystania z tych środków.
- Obejmowanie ochroną rezerwatową dalszych torfowisk alkalicznych w obszarach Natura 2000, a szczególnie poza nimi. Praktyka wskazuje, że samo istnienie obszaru Natura 2000, a tym bardziej parku krajobrazowego czy obszaru chronionego krajobrazu, nie zawsze wystarcza nawet do prawidłowego rozpoznania występowania, nie mówiąc już o skutecznej ochronie torfowisk alkalicznych.
- Szeroki i ambitny, ogólnopolski program wykupu najcenniejszych torfowisk od właścicieli prywatnych, wraz z zapewnieniem finansowania.
- Ambitniejsze wsparcie działań, także eksperymentalnych, w zakresie renaturyzacji torfowisk, w szczególności działań przywracających naturalne warunki hydrologiczne obszarów koncentracji torfowisk alkalicznych,
- Zapewnienie, by wszelkie – nawet drobne – działania gospodarki wodnej, w tym przede wszystkim konserwacja i utrzymanie rowów i drobnych cieków, a także budowa jakichkolwiek urządzeń wodnych, planowane i realizowane w obszarach z możliwym występowaniem torfowisk alkalicznych, były zawsze podane skrupulatnym procedurom oceny ich potencjalnego oddziaływania i zatwierdzania przez organ ochrony przyrody. Wystarczające są do tego obecnie funkcjonujące przepisy prawne (w tym art. 118 ustawy o ochronie przyrody), ale znacznie poprawiona musiałaby być praktyka ich stosowania.
- Usprawnienie i poprawa jakości procedur ocen oddziaływania na środowisko i ocen oddziaływania na obszar Natura 2000, tak by wykluczyć wszelkie działania mogące potencjalnie zaburzać lokalne i regionalne warunki hydrologiczne, szczególnie dotyczące przepływu wód podziemnych w rejonach występowania torfowisk alkalicznych, Pełne stosowanie w tych procedurach zasady ostrożności; uwzględnianie także presji odległych w przestrzeni i skutków odległych w czasie od przyczyn.
- Wyegzekwowanie obowiązku dobrego rozpoznania przyrodniczego terenu, w tym inwentaryzacji, klasyfikacji i diagnozy stanu torfowisk, przed sporządzeniem planów lub studiów zagospodarowania przestrzennego i przed wydawaniem decyzji o warunkach zabudowy terenu. Dobre uwzględnienie potrzeb torfowisk w procedurach strategicznych ocen oddziaływania na torfowisko.

- Zapewnienie wyposażenia wszystkich systemów melioracyjnych na torfowiskach w sprawne urządzenia umożliwiające zamykanie spływu wody i wypracowanie takich schematów pracy systemów melioracyjnych, które m. in. zagwarantują właściwe warunki wodne torfowiskom.
- W istniejących i przyszłych programach rolno-środowiskowo-klimatycznych lub ich odpowiednikach – uelastycznienie schematów gospodarowania. Wymogi programów powinny zakładać możliwość indywidualnego systemu użytkowania dla każdego płatu siedliska, umożliwiającego zarówno intensyfikację jak też ekstensyfikację prowadzonych zabiegów ochronnych oraz koszeń, z dopasowaniem jej do konkretnego torfowiska. Konieczny jest równocześnie system skutecznych sankcji w płatnościach w przypadku naruszenia wymogów, zarówno ogólnych jak i określonych indywidualnie przez eksperta wymogów dla konkretnego płatu. Równoległe konieczna byłaby intensywna edukacja ekspertów siedliskowych i doradców rolnośrodowiskowych w zakresie specyficznych potrzeb ochrony torfowisk alkalicznych, tak by umieli prawidłowo i z korzyścią dla torfowiska dopasowywać szczegółowe wymogi użytkowania.
- Docelowo, zamiana systemu wsparcia rolnictwa programami rolno-środowiskowo-klimatycznymi polegającego dotychczas na rekompensacie utraconych korzyści, na system płatności, którego wysokość zależy od osiągniętych efektów (zachowanych, występujących na działce rolnika walorów przyrodniczych), a nie metod użytkowania.
- Promocja, za pomocą mechanizmów polityki rolnej, utrzymania użytków zielonych w sąsiedztwie torfowisk alkalicznych. Zapobieżenie przekształcaniu użytków zielonych i nieużytków na grunty orne, stawy itp.
- Rozszerzenie i poprawienie metodyczne prowadzonego monitoringu przyrodniczego siedliska przyrodniczego siedliska 7230 w skali kraju, w szczególności uzupełnienie o komponent dobrego monitoringu hydrologicznego. Założenie dobrych lokalnych systemów monitoringu torfowisk szczególnie chronionych, zwłaszcza w rezerwach, parkach narodowych i obszarach Natura 2000. Wymaga to nakładów finansowych, ale z reguły uzyskiwana w ten sposób wiedza o konkretnych, często specyficznych. uwarunkowaniach ochrony konkretnych obiektów warta jest ponoszonych wydatków.
- Poważne potraktowanie przez Lasy Państwowe ustawowego obowiązku „zachowania naturalnych bagien i torfowisk w lasach”, rozumianego jako obowiązek działań na rzecz zachowania lub odtworzenia właściwego stanu ochrony torfowisk znajdujących się w zarządzie LP – realizowanego bądź to samodzielnie, bądź przez daleko idące ułatwienie ochrony torfowisk na gruntach Lasów Państwowych innym zainteresowanym podmiotom.
- W gospodarce leśnej dostosowanie metod hodowli lasu do stabilizacji warunków wodnych w obrębie zlewni poszczególnych torfowisk, w szczególności niestosowanie cięć zupełnych w sąsiedztwie torfowisk i źródeł.

W ramach statutowej działalności Klubu Przyrodników na bieżąco monitorowany jest proces powstawania Planów Zadań Ochronnych dla obszarów Natura 2000. Wszystkie Plany Zadań Ochronnych na obszarach Natura 2000, na których realizowany jest projekt Klub Przyrodników monitorujemy i aktywnie uczestniczymy w ich tworzeniu. W procesie tym staramy się zadbać o właściwe ujęcie działań ochronnych dla siedliska 7230 w powstających Planach Zadań Ochronnych i przekazywania wiedzy obecnie zgromadzonej w ramach projektu na potrzeby powstających Planów. Dokumentacje powstające w projekcie, uczestnictwo w programie rolnośrodowiskowym w połączeniu z zapewnieniem odpowiednich zapisów w tworzonych

dokumentach planistycznych pozwala sądzić, iż długofalowa ochrona siedliska w kontekście prawnym będzie właściwie zabezpieczona.

Dodatkowo Klub wciąż poszukuje możliwości sfinansowania zakupu specjalistycznego sprzętu umożliwiającego wykorzystanie dużej ilości biomasy pochodzącej z koszeń na cele energetyczne używane na własne potrzeby. Pozwoliłoby to zwiększyć efektywność poprzez zaoszczędzenie na używanej energii w Stacjach Terenowych Klubu i przeznaczenie oszczędności na zabiegi ochronne. Takie rozwiązanie w połączeniu z już zakupionym sprzętem pozwoli na prawie całkowita samowystarczalność w zakresie utrzymania trwałości projektu na tych obiektach, na których nie będzie możliwe korzystanie z dopłat rolnośrodowiskowych.

Po zakończeniu projektu celem jest utrzymanie jego efektów, tj.:

- utrzymanie na torfowiskach objętych przedsięwzięciem ekstensywnej gospodarki łąkarskiej;
- utrzymanie odtworzonych właściwych stosunków wodnych;
- zapewnienie ochrony siedliska w dokumentach planistycznych;
- szerzenie wiedzy o wartości torfowisk alkalicznych oraz efektach projektu.

By osiągnąć te cele planowane jest podjęcie następujących działań:

1. Ekstensywne koszenie

Jest to najważniejsze działanie, które musi być kontynuowane po zakończeniu realizacji projektu. Szczegółowe informacje na temat podmiotów odpowiedzialnych za jego realizację na poszczególnych obiektach zawiera tabela na końcu opracowania. Aby zapewnić trwałość projektu, część powierzchni torfowisk wykupiono, część wdzierżawiono, a część została udostępniona na odrębnych zasadach (indywidualne umowy z właścicielami). Ponadto na części gruntów właściciele sami zobowiązali się kontynuować działania w ramach programu rolno-środowiskowo-klimatycznego.

- Przeprowadzanie corocznego lub realizowanego raz na dwa lata zabiegu koszenia zgodnie z wymogami siedliska (na powierzchniach, które takich zabiegów wymagają)
- Usuwanie odrośli drzew i krzewów, jeżeli będzie to konieczne
- Usuwanie skoszonej biomasy z obszaru torfowisk
- Stworzenie pilotażowego programu utylizacji biomasy pochodzącej z użytkowania torfowisk w województwie lubuskim (projekt LIFE17 NAT/BE/445).

Szacowany średni koszt: 1000 – 1200 zł/ha/rok

2. Monitorowanie działalności bobrów i poziomu wody na obszarze torfowisk

- Cykliczne rozbieranie tam bobrowych lub montowanie tzw. cylindrów z Clemson, które regulują poziom wody na torfowisku w momencie wystąpienia zalania w wyniku działalności bobrów.
- Kontynuowanie monitoringu hydrologicznego w miejscach zamontowania stacji badawczych (Kosobudki i Sarnetki) i diverów, bieżąca konserwacja urządzeń stacji i szczytywanie diverów, wymiana uszkodzonych.

- Monitorowanie stanu zastawek i w razie potrzeby ich renowacja (w ramach 20-letniej gwarancji wykonawcy).

Szacowany średni koszt: 10 000 zł/2 lata

3. Wykorzystanie opracowanych dokumentacji projektowo – technicznych

W związku z tym, iż opracowano dokumentację projektowo – techniczną dla większej niż ostatecznie wybudowano ilości zastawek planuje się kontynuować po zakończeniu projektu próby indywidualnych rozmów z Nadleśnictwami (zwłaszcza biorąc pod uwagę na obecnie trwającą 80% zmianę kadr w PGL LP, która pozwala do pewnego stopnia „wyzerować” dotychczasowe relacje). Posiadając dokumentację projektowo techniczną będziemy próbowali nakłonić Nadleśnictwa do budowy zaplanowanych zastawek. Koszt budowy zastawek to ok. 3000 zł a zatem nieznaczący biorąc pod uwagę inne inwestycje Nadleśnictw. Dokumentacja projektowo techniczna (oprócz map geodezyjnych) nie ulega szybko dezaktualizacji a aktualizacja map jest prosta choć stosunkowo czasochłonna (nawet kilka miesięcy). Będziemy także starali się pozyskać środki z Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Białymstoku na realizację budowy zastawek (czy to przez Klub czy przez Nadleśnictwa).

Szacowany średni koszt: 1000 – 1500 zł/rok

4. Monitorowanie procesów opracowywania i konsultacji planów zadań ochronnych i planów ochrony

Obecna sytuacja polityczna w kraju pozwala domniemywać, iż ochrona przyrody jest jedynie pobocznym celem administracji państwowej, służącej do pozyskiwania środków z Unii Europejskiej. W związku z tym należy podejmować kroki zapewniające ciągłość trwania torfowisk alkalicznych poprzez tworzenie nowych form ochrony i/lub ujmować w tworzonych dokumentach planistycznych odpowiednie zapisy. Część planów ochrony opracowanych w ramach projektu jest obecnie w fazie ich konsultacji lub zatwierdzania. Konieczne jest więc:

- Monitorowanie statusu zatwierdzania planów ochrony dla rezerwatów.
- Monitorowanie opracowywania planów zadań ochronnych dla obszarów Natura 2000, które w momencie realizacji projektu nie istniały. Uczestniczenie w konsultacjach społecznych i zapewnienie ujęcia odpowiednich zapisów dotyczących siedliska 7230.
- Lobbing na rzecz ujmowania torfowisk w bilansie gazów cieplarnianych, który pozwoli na zwiększenie priorytetu ochrony torfowisk w krajowej polityce ekologicznej (realizowany w ramach projektu LIFE15 CCM/DE/138).

Szacowany średni koszt: 1000 zł/rok

5. Monitorowanie stanu populacji skalnicy torfowiskowej *Saxifraga hirculus* w miejscach jej wsiedlenia

- Weryfikacja stanu ilościowego populacji skalnicy w okresie kwitnienia w miejscach reintrodukcji oraz w miejscach gdzie wzmocniono istniejące populacje – raz na 2 lata.

Szacowany średni koszt: 5000 zł/2 lata

6. Szerzenie wiedzy o wartości torfowisk alkalicznych oraz efektach projektu

- Dystrybucja drukowanych publikacji – Raportu naukowego i tzw. Raportu laika oraz Podręcznika Dobrych Praktyk – do głównych interesariuszy (RDOŚ, Nadleśnictwa, RDLP, etc.). Kanały dystrybucji: wysyłka pocztą bezpośrednio do instytucji, rozdawanie w czasie spotkań/konferencji tematycznie powiązanych z ochroną torfowisk.
- Dostępność publikacji w postaci plików PDF na stronach internetowych Klubu Przyrodników – głównej, projektu oraz w Sklepie KP (jako bezpłatna, do bezpośredniego ściągnięcia bez opłat).
- Udział pracowników Klubu w szkoleniach, warsztatach, konferencjach i innych spotkaniach o większym audytorium i prezentowanie działań, efektów oraz wniosków płynących z realizacji projektu.
- Dostępność publikacji drukowanych w Bibliotece KP – dla osób odwiedzających Biuro i Bibliotekę.

Szacowany średni koszt: 0 zł.

Sprzęt zakupiony w ramach projektu był i będzie wykorzystywany w okresie trwałości projektu do podtrzymania jego efektów. Samochody Mitsubishi Outlander i ASX były nieodzownym i bezwzględnie koniecznym środkiem transportu i lokomocji w czasie realizacji projektu. Ich stan mimo bardzo intensywnego użytkowania określa się na bardzo dobry i planuje się – zgodnie z deklaracjami – nadal wykorzystywać go w celach związanych z podtrzymaniem efektów projektu LIFE11/423 jak również LIFE13/024 ale także przy realizacji innych projektów LIFE realizowanych przez Klub tj. LIFE15/138 oraz LIFE17/445. Choćby w celu przewiezienia sprzętu do koszenia (zakupionego w projekcie LIFE13/024 i z kosztów statutowych Klubu) czy realizacji zadań pozostałych projektów LIFE. Drukarka Toshiba nadal stoi w biurze Zarządu i spełnia rolę do jakiej została zakupiona. Materiały eksploatacyjne są na bieżąco uzupełniane ze środków statutowych (podobnie jak jej serwis). 5 sztuk laptopów nadal jest używanych przez pracowników KP. Dwa laptopy oddane w użytkowanie pracownikom tymczasowo zatrudnionym jedynie na okres realizacji projektu a stacjonującym poza biurem zostały zwrócone do Biura Zarządu i oddane w użytkowanie pracownikom biura. Komputer terenowy Nautiz stanowi standardowe wyposażenie pracowników terenowych. Jest przechowywany w Biurze Zarządu i użytkowany w czasie gdy jest taka konieczność. W czasie realizacji projektu był nieodzownym wyposażeniem pracowników terenowych, którzy wszelkie dane geolokalizacyjne zaznaczali za pomocą tego narzędzia. Dzięki niemu powstały mapy (pliki shp), które są podstawową formą graficznego przedstawiania terenowych aspektów realizacji zadań projektu. Dwa komplety sprzętu do monitoringu hydro i meteorologicznego zostały zainstalowane w dwóch obiektach na dwóch krańcach Polski – w lubuskim (obiekt Kosobudki) i podlaskim (obiekt Sarnetki). Dane z tych urządzeń posłużyły do oceny skutków realizacji projektu (tych mierzalnych w krótkim okresie czasu) a ich dalsze funkcjonowanie pozwoli na dalszą ich ocenę (w dłuższej perspektywie) a także dostarczy danych porównawczych dla innych badań i działań Klubu związanych z ochroną torfowisk alkalicznych.

Uznać zatem należy, iż sprzęt zakupiony w projekcie przysłużył się znacząco do jego realizacji i jakości danych prezentowanych w czasie i po jego zakończeniu. Będzie także użytkowany w okresie trwałości projektu i będzie spełniał swoją rolę także po dacie końca projektu.

Replicability, demonstration, transferability, cooperation

Siedlisko 7230 jest siedliskiem o dość silnym wewnętrznym zróżnicowaniu (co szczegółowo opisano w Podręczniku Dobrych Praktyk (ZAŁĄCZNIK NR 19). Jest zatem nie do końca właściwym zakładanie, iż metody realizacji projektu można 1:1 przełożyć na inne obszary występowania siedliska tak w Polsce jak i w innych krajach UE. Tym niemniej doświadczenia z zakresu ochrony siedliska przez inne podmioty z pewnością są podobne i porównywalne i z całą pewnością powinny stanowić przedmiot wymiany pomiędzy wszystkimi podmiotami zajmującymi się ochroną siedliska (oraz innych typów torfowisk). Należy więc dążyć z jednej strony do sumowania doświadczeń z drugiej jednak ostrożnie podchodzić do unifikacji sposobów ochrony tego siedliska pamiętając o silnym zróżnicowaniu wewnętrznym.

Jako przykład „dobrych praktyk” i element demonstracyjny projektu należy wskazać doskonale układającą się współpracę między administracją ochrony przyrody – Regionalnymi Dyrekcjami Ochrony Środowiska w Gdańsku i Olsztynie – a organizacją pozarządową. Wspólne, synergiczne działanie na polu wykupu gruntów, powoływania rezerwatów jak i opracowywania planów ochrony – przynosi nie tylko prosty efekt w postaci nowych rezerwatów i dokumentów planistycznych ale także pośrednio w postaci pozytywnego przekazu społecznego, iż taka współpraca przynosząca efekty jest możliwa. Z doświadczeń Klubu Przyrodników wynika, iż przykładów takiej współpracy jest na gruncie polskim niewiele. Ma to zatem niebagatelne znaczenie dla dalszej współpracy, utrzymania efektów projektu a także współpracy w innych dziedzinach, które pośrednio wiążą się z ochroną torfowisk alkalicznych (np. opracowywanie PZO dla innych obszarów N2000 niż te ujęte w projekcie a gdzie siedlisko 7230 jest przedmiotem ochrony). Taką dobrą współpracę pomiędzy organizacją pozarządową i administracją publiczną należy w Polsce promować ukazując, iż nie tylko jest ona możliwa ale przynosi lepsze efekty niż gdy podmioty takie działają osobno.

Klub Przyrodników ochroną torfowisk czynnie zajmuje się od początku swojego istnienia (czyli od przeszło 35 lat). Torfowiska alkaliczne (zwłaszcza na początku te w dolinach Pliszki i Ilanki) należały do szczególnego pola troski. W latach poakcesyjnych (po 2004 roku), gdy dostępne stały się Fundusze Europejskie w postaci pierwszych Programów Operacyjnych Klub uzyskał dofinansowanie na wykonanie ogólnopolskiej inwentaryzacji stanu siedliska 7230 oraz opracowanie programów ochrony samego siedliska i kilku związanych z nim gatunków roślin. Celem takiej inwentaryzacji nie było opracowanie programów samych w sobie a identyfikacja zagrożeń i możliwych działań ochronnych służących ochronie tego siedliska. Miało to służyć przekazaniu tej wiedzy do odpowiednich jednostek administracji publicznej i użyciu jej w trakcie trwającego wówczas szeroko zakrojonego projektu opracowywania planów zadań ochronnych dla obszarów N2000. Nie poprzestając na tym, Klub złożył wniosek o dofinansowanie realizacji zaleceń z tych dokumentów do LIFE (niniejszy projekt) ujmując w nim obszary północnej Polski a w dwa lata później dla obszarów w południowej Polsce. Ideą tych projektów było by – tam gdzie to Klub będzie gospodarował na siedlisku – możliwa była niezależność finansowa od zewnętrznych źródeł dotacji (oprócz dopłat rolno-środowiskowo-klimatycznych). Obecnie rozpoczęliśmy realizację trzeciego projektu LIFE tematycznie związanego z ochroną torfowisk alkalicznych (LIFE17 NAT/BE/445), w ramach którego planujemy opracować system zarządzania biomasą pochodzącą z wykonywania działań ochronnych na terenach pozostających własnością lub zarządzanych przez Klub. Ma to ponownie na celu uniezależnienie ochrony siedliska od zewnętrznych źródeł finansowania a tym samym zapewnić jego ciągłość niezależnie od ich dostępności.

Realizacja projektu pozwoliła nawiązać współpracę z szeregiem instytucji i podmiotów tak w Polsce jak i poza nią. Fakt uczestnictwa Klubu w międzynarodowym projekcie LIFE – LIFE15 CCM/DE/138 dodatkowo powiększył grono tych instytucji. Współpraca, wymiana doświadczeń i wzajemna pomoc jest tu nie do przecenienia i warta podkreślenia. Projekt także pozwolił nam doświadczyć jak różna może być współpraca z Lasami Państwowymi w zależności od regionu Polski. Uświadomił jak ważnym elementem każdego projektu jest właściwa komunikacja i że nie wszędzie da się zastosować wcześniej sprawdzone metody.

Innovation, demonstration value

Co do zasady projekt nie został stworzony jako projekt testujący innowacyjne rozwiązania. Jako działanie innowacyjne i jednocześnie demonstracyjne można tym niemniej wskazać działanie zmierzające do wzmocnienia populacji Skalnicy torfowiskowej poprzez zbadanie istniejącej populacji, wykonanie badań genetycznych pokrewieństwa tych populacji oraz namnożenie in vitro i ponowne wsiedlenie wyhodowanych siewek do siedliska. Metodologia hodowli in vitro *Saxifraga hirculus* przetestowana w ramach projektu przyniosła zakładane rezultaty. Do jej szerszego jednak zastosowania konieczne byłoby wystandaryzowanie zasad hodowli z określeniem optymalnych warunków, co już wykracza poza zakres samego projektu jak i jego trwałości. Po opracowaniu takiej zoptymalizowanej procedury będzie możliwe przeniesienie do innych ośrodków naukowych zajmujących się hodowlą by służyła dalszym celom związanym z ochroną tego cennego gatunku. Tym niemniej działanie osiągnęło zakładane rezultaty – populacja Skalnicy została wzmocniona co oznacza, iż założenia były słuszne i należy je na dalszym etapie rozwijać.

Jako inne demonstracyjne działanie w naszej opinii należy uznać opracowanie Raportu Naukowego, który stanowi podsumowanie wiedzy w ramach prowadzonych i analizowanych działań ochronnych na przestrzeni kilkudziesięciu lat. Nie jest to zatem okres i działania ograniczone do stosunkowo krótkiego okresu trwania projektu ale obejmuje w zasadzie całość doświadczeń i wiedzy Klubu Przyrodników o torfowiskach alkalicznych na tych terenach. Innym aspektem tej działalności jest także wydany w ramach projektu Podręcznik Dobrych Praktyk w ochronie torfowisk alkalicznych, który podobnie jak Raport podsumowuje wiedzę i doświadczenia Klubu Przyrodników z przestrzeni ostatnich kilkudziesięciu lat a dodatkowo wplata w to dla porównania doświadczenia innych krajów.

6. Comments on the financial report

LIFE FINANCIAL STATEMENT dotyczący wydatków Klubu i Partnerów stanowi ZAŁĄCZNIK NR 20

WYJAŚNIENIA OGÓLNE

Zakładka Personnel

Zgodnie z Regulaminem wynagrodzeń obowiązującym w Klubie Przyrodników osoby biorące udział w realizacji zleceń podmiotów zewnętrznych (których wartość stanowi przychód dla Klubu Przyrodników) uzyskują premie uzależnione od wartości wypracowanego dochodu (im większa kwota realizowanego zlecenia zewnętrznego tym większa premia). Osoby zatrudnione w Klubie Przyrodników na pełen etat a oddelegowane do pracy w projekcie jedynie na część swojego etatu mają prawo w ramach pozostałej części etatu realizować zadania w ramach zleceń zewnętrznych. Premie wypracowane są doliczane do wynagrodzenia brutto pracownika. Te kwoty następnie są zliczane do wynagrodzenia rocznego (annual gross salary) ujawnianego w zakładce Personnel Financial Statement. Dlatego też dla części osób np. Robert Stańko, Katarzyna Kiaszewicz, Magdalena Bregin, Paweł Pawlaczyk wartość „daily rate” jest zdecydowanie wyższa niż zaplanowano we wniosku. Należy jednak pamiętać, iż w czasie realizacji zleceń zewnętrznych osoba ta nie poświęcała czasu na projekt a zatem ilość godzin przepracowanych na projekt była mniejsza a tym samym wartość wynagrodzenia kwalifikowanego („amount in €” w zakładce Personnel) jest adekwatna do tej jaką zaplanowano we wniosku dla danej osoby. Jednocześnie informujemy, iż nie jest możliwym niewykazywanie uzyskanych premii w ogólnym wynagrodzeniu rocznym pracownika (annual gross salary), gdyż byłoby to niezgodne z polskim prawem (premia jest integralną częścią wynagrodzenia pracownika i wynika z regulaminu wynagradzania obowiązującego w Klubie na długo przed rozpoczęciem projektu). W poprzednich projektach LIFE nie było podobnych problemów, gdyż pracownicy zatrudnieni w Projekcie (np. LIFE08 NAT/PL/513) nie brali udziału w zleceniach będąc w całości swojego etatu oddelegowani do pracy w projekcie.

Jednocześnie już po złożeniu Raportu Wstępnego uświadomiwszy sobie istnienie takiej sytuacji Zarząd podjął uchwałę o zmianie regulaminu wynagradzania, który zaczął obowiązywać w lutym 2014 r. Regulamin ten wprowadził rozdział pomiędzy pracownikami, których pensje w co najmniej 85% są finansowane ze środków zewnętrznych a pozostałymi pracownikami. Tym z pracowników, których wynagrodzenia są finansowane ze środków zewnętrznych nie przysługują już premie z tytułu wypracowania dochodu z realizacji prac zleconych przez podmioty zewnętrzne (w ramach działalności gospodarczej Klubu). Pozwoliło to na uniknięcie w przyszłości sytuacji jak opisana wyżej.

Zwracamy się z prośbą o zaakceptowanie powyższego wyjaśnienia i uznanie całości kosztów osobowych za kwalifikowalne.

Zakładka Travel & subsistance

Zgodnie z zasadami rozliczeń delegacji służbowych w polskim prawie nawet jeśli delegacja trwała poniżej 8h (a zatem pracownikowi nie przysługuje dieta) i pracownik nie poniósł żadnych dodatkowych kosztów na pokrycie swojej nieobecności w miejscu pracy dostarcza pracodawcy druk polecenia wyjazdu służbowego, którego koszty obciążające pracodawcę wynoszą 0,00 zł.

Dlatego też takie delegacje widnieją w wykazie dowodów księgowych Beneficjenta mimo, iż nie generują kosztów. Jednocześnie zgodnie z polskim prawem nie jest możliwe nie wypisanie delegacji przez pracownika w takiej sytuacji gdyż brak wtedy uzasadnienia nieobecności pracownika w siedzibie Beneficjenta.

Pozycje opisane jako „delegacja” stanowią koszty związane z poleceniem wyjazdu służbowego pracownika – diety, koszty ewentualnego noclegu oraz dodatkowe koszty jakie pracownik poniósł z tytułu wyjazdu np. opłaty za autostradę, parking, bilety komunikacji miejskiej, Polskich Kolei Państwowych, lotnicze etc. Druk polecenia wyjazdu służbowego jest drukiem ścisłego zarachowania i stanowi dowód księgowy w rozumieniu Ustawy o rachunkowości.

Pozycje opisane jako „paliwo do samochodu” są opatrzone nr rejestracyjnym samochodu.

Tabela 18. Samochody używane w ramach projektu i sposób rozliczania kosztów z nimi związanych

Nr rejestracyjny	Marka	Sposób użytkowania i rozliczania kosztów użytkowania
FSW 18RM	Mitsubishi Outlander	<p>Samochód zakupiony w ramach projektu. W całości użytkowany wyłącznie na cele realizacji projektu (w późniejszym okresie także w ramach projektu LIFE13 NAT/PL/024). Rozliczanie kosztów podróży samochodem następuje na bazie delegacji osoby prowadzącej samochód, przedstawionych faktur za paliwo zakupionego w czasie podróży oraz ewidencji przebiegu pojazdu sporządzanego comiesięcznie. Ewidencja przebiegu pojazdu posiada odniesienie do projektu w ramach którego pracownik odbył podróż, do nr delegacji oraz nr faktur za paliwo jakie zostały przedstawione jako koszty tej podróży.</p> <p>Koszty utrzymania samochodu są podzielone na projekt LIFE 423 i LIFE 024 w proporcji w jakiej w danym okresie samochód był użytkowany w danym projekcie.</p> <p>W okresie kiedy samochód nie był użytkowany z uwagi na długotrwałą awarię i pracownicy jeździli w zamian samochodem zastępczym udostępnionym przez firmę Mitsubishi pozycje związane z kosztami paliwa są oznaczone jako „paliwo do samochodu zastępczego”. Brak kosztów utrzymania samochodu zastępczego. Rozliczanie kosztów podróży samochodem zastępczym następowało na tych samych zasadach jak normalnego samochodu służbowego.</p>
FSW 46RM	Mitsubishi ASX	<p>Samochód zakupiony w ramach projektu. W całości użytkowany wyłącznie na cele realizacji projektu (w późniejszym okresie także w ramach projektu LIFE13 NAT/PL/024). Rozliczanie kosztów podróży samochodem następuje na bazie delegacji osoby prowadzącej samochód, przedstawionych faktur za paliwo zakupionego w czasie podróży oraz ewidencji przebiegu pojazdu sporządzanego</p>

		<p>comiesięcznie. Ewidencja przebiegu pojazdu posiada odniesienie do projektu w ramach którego pracownik odbył podróż, do nr delegacji oraz nr faktur za paliwo jakie zostały przedstawione jako koszty tej podróży.</p> <p>Koszty utrzymania samochodu są podzielone na projekt LIFE 423 i LIFE 024 w proporcji w jakiej w danym okresie samochód był użytkowany w danym projekcie.</p> <p>W okresie kiedy samochód nie był użytkowany z uwagi na długotrwałą awarię i pracownicy jeździli w zamiast samochodem zastępczym udostępnionym przez firmę Mitsubishi pozycje związane z kosztami paliwa są oznaczone jako „paliwo do samochodu zastępczego”. Brak kosztów utrzymania samochodu zastępczego. Rozliczanie kosztów podróży samochodem zastępczym następowało na tych samych zasadach jak normalnego samochodu służbowego.</p>
FSW 59LK	Toyota Hilux	<p>Samochód zakupiony w ramach projektu LIFE05 NAT/PL/513. W całości użytkowany wyłącznie na cele realizacji ww. projektu (w późniejszym okresie także w ramach projektów LIFE11 NAT/PL/423 oraz LIFE13 NAT/PL/024). Rozliczanie kosztów podróży samochodem następuje na bazie delegacji osoby prowadzącej samochód, przedstawionych faktur za paliwo zakupionego w czasie podróży oraz ewidencji przebiegu pojazdu sporządzanego comiesięcznie. Ewidencja przebiegu pojazdu posiada odniesienie do projektu w ramach którego pracownik odbył podróż, do nr delegacji oraz nr faktur za paliwo jakie zostały przedstawione jako koszty tej podróży.</p> <p>Koszty utrzymania samochodu były podzielone na projekt LIFE 423 i LIFE 024 w proporcji w jakiej w danym okresie samochód był użytkowany w danym projekcie.</p>
FSW 29KM	Nissan Quashqai	<p>Samochód zakupiony w ramach projektu POIiS.05.03.00-00-047/08. W całości użytkowany wyłącznie na cele realizacji ww. projektu (a w późniejszym okresie także w ramach projektów LIFE08 NAT/PL/513, LIFE11 NAT/PL/423 oraz LIFE13 NAT/PL/024). Rozliczanie kosztów podróży samochodem następuje na bazie delegacji osoby prowadzącej samochód, przedstawionych faktur za paliwo zakupionego w czasie podróży oraz ewidencji przebiegu pojazdu sporządzanego comiesięcznie. Ewidencja przebiegu pojazdu posiada odniesienie do projektu w ramach którego pracownik odbył podróż, do nr delegacji oraz nr faktur za paliwo jakie zostały przedstawione jako koszty tej podróży.</p> <p>Koszty utrzymania samochodu były podzielone na projekt LIFE11/423 i LIFE13/024 w proporcji w jakiej w danym okresie samochód był użytkowany w danym projekcie.</p>

FSW 22UY	Nissan Navara	Samochód zakupiony w ramach projektu LIFE13 NAT/PL/024. W całości użytkowany wyłącznie na cele realizacji projektów - LIFE13 NAT/PL/024 i w niewielkim stopniu także LIFE11 NAT/PL/423). Rozliczanie kosztów podróży samochodem następuje na bazie delegacji osoby prowadzącej samochód, przedstawionych faktur za paliwo zakupionego w czasie podróży oraz ewidencji przebiegu pojazdu sporządzanego comiesięcznie. Ewidencja przebiegu pojazdu posiada odniesienie do projektu w ramach którego pracownik odbył podróż, do nr delegacji oraz nr faktur za paliwo jakie zostały przedstawione jako koszty tej podróży. Koszty utrzymania samochodu są podzielone na projekt LIFE11/423 i LIFE13/024 w proporcji w jakiej w danym okresie samochód był użytkowany w danym projekcie.
GS 60567	Honda CR-V	Samochód służbowy Zespołu Parków Krajobrazowych Województwa Pomorskiego – Park Krajobrazowy „Dolina Słupi”. Koszty paliwa do samochodu ujęte jedynie w okresie i w zakresie wyjazdu studyjnego jaki odbył się w czerwcu 2013 r. Brak kosztów utrzymania samochodu oraz ewidencji przebiegu.
ZS 199FJ	Ford Focus	Samochód prywatny pracownika projektu Lesława Wołejko użytkowany na cele służbowe w okresie i w zakresie wyjazdu studyjnego jaki odbył się w czerwcu 2013 r. Brak kosztów utrzymania samochodu oraz ewidencji przebiegu.

Zakładka Land purchase

W pozycjach 1, 4 i 6 znajdują się wartości pochodzące z podpisanych umów przedwstępnych. Umowa przedwstępna jest w polskim prawie umową przyrzeczenia dokonania transakcji, w czasie której przyszły kupujący daje przysięgę sprzedającemu zadatek na poczet przyszłej umowy kupna/sprzedaży. Takie umowy nie są właściwymi umowami kupna/sprzedaży i tym samym nie wprowadzono wartości w pozycjach „surface” i „land register” a także klauzuli dotyczącej przeznaczenia gruntów. Umowy takie nie przewidują także pobierania podatków od kupna/sprzedaży – dlatego w pozycji „Associated taxes in national currency without VAT” wpisano wartość 0,00 zł.

Zgodnie z pismem ARES(2018)3407934-27/06/2018 wszystkie koszty związane z zakupem gruntu zostały przeniesione do tej kategorii – tj. włącznie z fakturami za usługi notarialne i operaty szacunkowe. W związku z tym, iż wcześniej faktury te znajdowały się w zakładce „External assistance” zakres informacji do każdej z tych pozycji jest inny niż dla aktów notarialnych zakupu gruntów. Pozwolono sobie zatem nie włączać ich do tabeli a stworzyć nową – znajdującą się w osobnej zakładce. Łączna suma wartości z obu tabel stanowi łączny koszt kategorii „Land purchase”. Uznaliśmy, iż będzie to bardziej przejrzyste.

6.1 Summary of Costs Incurred

Tabela 19. Budget kategorii

Budget breakdown categories	Total cost in €	Costs incurred in €	% of total costs of category	% of total costs
1. Personnel	€ 470 380	€ 462 543,99	98%	28%
2. Travel and subsistence	€ 84 550	€ 67 492,81	80%	4%
3. External assistance	€ 433 823	€ 493 311,74	114%	30%
4. Durable goods	€ 400 474	€ 266 974,45	67%	16%
Infrastructure	€ 291 862	€ 153 165,06	52%	9%
Equipment	€ 108 612	€ 113 809,38	105%	7%
Prototype	€ 0	€ 0,00	0%	0%
5. Land purchase / long-term lease	€ 289 185	€ 190 673,85	66%	12%
6. Consumables	€ 36 286	€ 42 697,87	118%	3%
7. Other Costs	€ 58 096	€ 30 470,43	52%	2%
8. Overheads	€ 36 287	€ 95 436,90	263%	6%
TOTAL	€ 1 809 081	€ 1 649 602,03	91%	100%

Dla przypomnienia podajemy proponowane zmiany w budżecie projektu w momencie składania wniosku o wprowadzenie istotnej zmiany w projekcie

Tabela 20 Sugerowane zmiany w budżecie składane w czasie prośby o wprowadzenie istotnej zmiany w projekcie

Budget breakdown categories	Original budget		Revised budget		Variation	
	total eligible costs in €	% of total eligible costs	total eligible costs in €	% of total eligible costs	in €	in %
1. Personnel	470 380	26%	515 904	29%	45 524	10%
2. Travel and subsistence	84 550	5%	91 068	5%	6 518	8%
3. External assistance	433 823	24%	449 659	25%	15 836	4%
4. Durable goods						
Infrastructure	291 862	16%	291 862	16%	0	0%
Equipment	108 612	6%	113 809	6%	5 197	5%
5. Land purchase	289 185	16%	200 121	11%	-89 064	-31%
6. Consumables	36 286	2%	36 286	2%	0	0%
7. Other costs	58 096	3%	58 096	3%	0	0%
8. Overheads	36 287	2%	52 276	3%	15 989	44%
TOTAL	1 809 081		1 809 081		0	

Na etapie jednak zatwierdzania zmian w projekcie KE nie uznano za właściwe by na tamtym etapie zmieniać także budżet – pozwalając nam na jego zmodyfikowanie zgodnie z informacjami podanymi we wniosku o wprowadzenie istotnej zmiany i zaraportowanie ostatecznego kształtu budżetu po jego zakończeniu.

EXTERNAL ASSISTANCE

Zgodnie z informacją podawaną we wniosku o przedłużenie projektu jedną z kategorii, którą planowaliśmy zasilić z oszczędności pochodzących z kategorii „Land purchase” jest właśnie ta kategoria. Wynika to ze zwiększonego zakresu projektu i zaplanowanych zadań związanych z zatrudnieniem zewnętrznego wykonawcy, który dokona wycinek. Przekroczenie to jest także wynikiem większego niż planowano zakresu dokonanych wycinek. Jak zaznaczono w opisie zadania C4 i C7 – planowanie zadań ochronnych w ramach projektu odbyło się na 3-6 lat przed ich rozpoczęciem. W tym okresie sukcesja drzew i krzewów zmusiła nas do rewizji powierzchni jaka powinna zostać odkrzaczona. Usługa wycinki drzew i krzewów jest usługą droższą od koszenia – co więc pociągnęło za sobą także większe koszty wykonania zwiększonej powierzchni. Prosimy zatem o uznanie pełnych kosztów tej kategorii za kwalifikowane mimo, iż przekroczyły one limity określone w art. 15 Postanowień Wspólnych.

DURABLE GOODS – INFRASTRUCTURE

Poziom wykonania kosztowego kategorii na poziomie 50% jest wynikiem dwóch elementów – zdecydowanie tańszej wartości rynkowej budowy zastawek w stosunku do planowanej we wniosku z jednej strony a z drugiej zmniejszonego zakresu wykonania zadania C2, gdzie koszty te zostały zaplanowane (mniejsza ilość wybudowanych zastawek w stosunku do planowanej).

DURABLE GOODS - EQUIPMENT

Wykorzystanie blisko 105% wartości kategorii jest wynikiem zakupu (zgodnie z przewidzianym we wniosku zakresem) sprzętu do monitoringu hydrologicznego torfowisk, samochodów oraz pozostałego drobnego sprzętu po cenie jaka wynikała z oferty rynkowej dostawcy. Zwiększenie nie jest wynikiem zakupu dodatkowego sprzętu ponad ten zaplanowany we wniosku.

LAND PURCHASE

Wykorzystanie 66% wartości kategorii przy jednoczesnym zakupie gruntów przekraczającym zakładany wskaźnik 33 ha jest wynikiem faktu, iż część gruntów (przede wszystkim te zlokalizowane w północno – wschodniej części kraju) koszt zakupu nastąpił w cenie poniżej średniej wartości zakupu hektara gruntu jaka została ustalona we wniosku o dofinansowanie. Zgodnie z wnioskiem o przedłużenie projektu oszczędności zanotowane w ramach tej kategorii zasiliły inne kategorie - external assistance i consumables.

CONSUMABLES

Gros kosztów kategorii stanowią koszty realizacji zadań E1 oraz E2 i nie ma w nich kosztów jakich by nie przewidziano, gdyż składają się na nie koszty wyżywienia i noclegu dla uczestników warsztatów i wyjazdów (E2) oraz dostawa materiałów promocyjnych w tym kalendarzy książkowych na lata 2014-2018. Prosimy zatem o uznanie pełnych kosztów tej kategorii za kwalifikowane mimo, iż przekroczyły one limity określone w art. 15 Postanowień Wspólnych.

6.2 Accounting system

Zgodnie z obowiązującą w Klubie Przyrodników Instrukcją Obiegu i Archiwizacji Dokumentów (Zarządzenie Prezesa Klubu Przyrodników w Świebodzinie z dnia 03.09.2012 r. w sprawie aktualizacji planu kont obowiązującego w Stowarzyszeniu), dowody finansowo-księgowe podpisywane są przez osoby upoważnione.

Każdy dokument jest podpisany przez Prezesa Klubu pod względem merytorycznym, umożliwia to kwalifikację do odpowiednich kosztów i stanowi jednocześnie akceptację do zapłaty. Główny księgowy sprawdza dokumenty pod względem rachunkowym i formalnym. Adnotacje o sprawdzeniu pod względem merytorycznym, formalnym i rachunkowym potwierdzane są parafką wraz pieczęcią funkcyjną.

Dowody księgowe ujęte w księgach rachunkowych mają nadany numer narastająco od 1/ZAK do końca roku obrotowego, natomiast inne dowody księgowe tj. listy plac, delegacje, rachunki umów o dzieło, PK mają nadany numer narastająco od 1 do końca roku obrotowego.

Beneficjent prowadzi odrębną ewidencję księgową w zakresie realizowanego projektu z uwzględnieniem podziału na środki LIFE, środki otrzymane od NFOŚiGW oraz wkładu własnego w sposób umożliwiający ich identyfikację. Każdy dokument oznaczany jest osobnym kodem księgowym, pieczętką ze wskazaniem numeru umowy, zadania w ramach projektu, kategorii wydatku i wysokości kosztów kwalifikowanych do projektu. Prowadzona jest również osobna archiwizacja danych księgowych w aplikacji KP MaSS. Pozwala to na szybką i precyzyjną identyfikację dowodów księgowych związanych z projektem.

W związku z rozliczeniem projektu LIFE11 NAT/PL/423 obowiązują następujące konta księgowe (zgodnie z Zarządzeniem Prezesa z dnia 01.01.2010 r. w sprawie aktualizacji planu kont obowiązującego w Klubie Przyrodników) wprowadzono nowe konta księgowe, oddzielne dla rozliczenia umowy z KE i umowy z NFOŚiGW):

Tabela 21. Kody księgowe – konta projektowe

KOD	Rodzaj kosztu
10-8007	ŚRODKI TRWAŁE LIFE 7230 (<i>konto pozabilansowe</i>)
130-28	RACHUNEK BANKOWY
402-1037	MATERIAŁY BIUROWE
402-2038	PALIWO
402-5045	POZOSTAŁE MATERIAŁY
403-2031	USŁUGI TELEFONICZNE
403-3042	OPŁATY BANKOWE
403-4057	POZOSTAŁE USŁUGI
405-41	WYNAGRODZENIE
405-53	WYNAGRODZENIE UMOWY O DZIEŁO
407-1048	DELEGACJE

407-2028	POZOSTAŁE KOSZTY
740-70	DOTACJA
840-111	DOTACJA- LIFE 7230

W związku z rozliczeniem UMOWY z NFOŚiGW 613/2012/Wn50/OP-WK-LF/D obowiązują następujące konta księgowe:

Tabela 22. Kody księgowe – konta dotyczące dotacji NFOŚiGW

KOD	Rodzaj kosztu
10-8006	ŚRODKI TRWAŁE NFOSIGW (<i>konto pozabilansowe</i>)
401-13	AMORTYZACJA ŚRODKÓW TRWAŁYCH
401-14	AMORTYZACJA WARTOŚCI NIEMATERIALNE I PRAWNE
402-5048	POZOSTAŁE MATERIAŁY
403-4060	POZOSTAŁE USŁUGI
740-68	DOTACJA
840-113	DOTACJA - NFOSIGW

W związku z odejściem p. Marii Stankiewicz – Głównej Księgowej - na emeryturę z dniem 1.11.2017 r. i objęciem obsługi księgowej Klubu przez firmę zewnętrzną – Biuro Rachunkowe Marzanna Kasprzycka koszty związane z obsługą księgową zostały włączone jako koszty ogólne (overheads) w procencie odpowiadającym ilości etatów w projekcie w stosunku do całkowitej ilości etatów osób zatrudnionych w Klubie Przyrodników.

Dokumenty księgowo-finansowe potwierdzające poniesione w ramach projektu wydatki opatrzone są pieczętką z numerem i tytułem umowy o dofinansowanie projektu. Jeżeli wydatek finansowany jest ze środków NFOŚiGW posiada dodatkową pieczętkę z numerem i tytułem projektu oraz podziałem na wydatki inwestycyjne i nieinwestycyjne.

Ponadto każdy dokument zawiera:

- pieczętkę dekretu księgowego – z podpisem osoby upoważnionej,
- nazwę zadania zgodnie z zatwierdzonym wnioskiem o dofinansowanie projektu
- kwotę wydatków kwalifikowanych
- adnotację o uregulowaniu zobowiązania wynikającego z dokumentu (data przelewu lub nr raportu kasowego w przypadku zapłaty gotówką).

Do dokonywania zapisów w postaci dekretów bądź poprawek na dokumentach finansowych uprawniony jest wyłącznie Główny Księgowy. Koordynator projektu P. Magdalena Makles (później Makowska) w większości przekazywanych do księgowania dokumentów finansowych osobiście opisuje na odwrocie dowodu księgowego kategorię i zadania, także w przypadku dokumentów dostarczanych przez pracowników zamiejscowych (Filip Jarzombkowski, Ewa Gutowska, Katarzyna Kotowska, Lesław Wołejko).

W przypadku gdy faktura dotyczy kosztów stałych (kosztów utrzymania biura tj. czynsz, ogrzewanie, wywóz nieczystości, usługi telefoniczne, usługi pocztowe, materiały biurowe) ustalono zmienną proporcję poniesionych kosztów w projekcie (proporcja zmienia się z miesiąca na miesiąc i stanowi stosunek liczby osób w przeliczeniu na etaty pracujących w projekcie w danym miesiącu do ilości przepracowanych godzin na projekt w danym miesiącu

przez osoby zatrudnione w projekcie w Klubie Przyrodników). Takie rozwiązanie pozwala na naliczanie właściwej proporcji kosztów poniesionych w ramach projektu w danym miesiącu.

Pracownicy zobowiązani byli do prowadzenia oddzielnej ewidencji czasu pracy – prowadzonej za pomocą narzędzia KP MaSS. Karty pracy generowane z aplikacji są podpisywane przez osobę sporządzającą i akceptowane przez Koordynatora projektu, natomiast ewidencję czasu pracy Koordynatora projektu akceptuje Główny Księgowy. Po zatwierdzeniu Kart w wersji papierowej są one także zatwierdzane w aplikacji KP MaSS co uniemożliwia ich późniejszą edycję bez wiedzy Koordynatora. Karty w wersji papierowej są archiwizowane w biurze Zarządu razem z ewidencją przebiegu pojazdów służbowych (Mitsubishi Outlander i Mitsubishi ASX).

6.3 Partnership arrangements

Na dzień składania sprawozdania Partnerzy ponieśli koszty kwalifikowane, które zostały zaliczone przez Klub Przyrodników na poczet projektu. Stan zaawansowania prac Partnerów został opisany w części 5.1 Raportu przy zadaniach dotyczących Partnerów. Umowy Partnerskie zostały dostarczone do KE wraz ze Sprawozdaniem Wstępnym i Postępu Projektu.

Umowy Partnerskie zawierają klauzulę, że koszty powinny być zgodne z CP a w momencie ich poniesienia wszystkie niezbędne do rozliczenia dokumenty (dokumentacja przetargowa, umowy, protokoły odbioru, faktury oraz potwierdzenia wykonania przelewów) zostały dostarczone do siedziby Klubu. Tu zostały odpowiednio opisane i włączone w koszty projektu (wprowadzone do bazy danych finansowych projektu KP MaSS).

6.4 Auditor's report/declaration

Na bazie zapytania ofertowego z dnia 10.03.2015 r. dokonano wyboru firmy, która wykonała Raport z audytu po zakończeniu realizacji projektu. Audyt wykonała firma: Biuro Usług Finansowo – Księgowych "Debet" Sp. z o.o. z siedzibą w Zielonej Górze, Pl. Pocztowy 7. Audytu dokonał biegły rewident p. Jan Bogusz (biegły rewident nr 5960) należący do Krajowej Izby Biegłych Rewidentów.

Raport firmy audytującej znajduje się w ZAŁĄCZNIKU NR 21

6.5 Summary of costs per action

Tabela 23. Podsumowanie kosztów zadań

Action no.	1. Personnel	2. Travel and subsistence	3. External assistance	4.a Infrastructure	4.b Equipment	5. Purchase or lease of land	6. Consumables	7. Other costs	TOTAL costs incurred	TOTAL costs planned	overspending/savings
A1			90 674,98					1 256,58	91 932	68 739	-23 193
A2			47 196,87						47 197	24 470	-22 727
A3		158,68							159	27 911	27 752
A4	97 805,15	6 424,54							104 230	146 515	42 285
B1						190 673,82		419,47	191 093	294 253	103 160
C1			7 190,37						7 190	10 000	2 810
C2		166,02	941,56	153 165,06				6,89	154 280	269 192	114 912
C3			7 219,50						7 220	2 664	-4 556
C4		147,77	95 559,92						95 708	75 216	-20 492
C5			10 998,53						10 999	4 561	-6 438
C6			7 219,50						7 220	9 675	2 455
C7			165 156,34						165 156	140 425	-24 731
C8			32 512,44						32 512	35 000	2 488
D1	162 870,97	5 198,93			88 878,01		390,86		257 339	211 810	-45 529
D2	1 934,57								1 935	2 000	65
E1			3 472,36				22 862,00		26 334	25 614	-720
E2		18 910,40	13 888,12				7 052,00	6 918,77	46 769	76 228	29 459
E3		158,53					11 067,00		11 226	8 005	-3 221

F1	199 933,30	36 327,94	11 281,49		24 931,37		1 325,59	21 868,71	295 668	340 516	44 848
F2									0	0	0
F3									0	0	0
Over-heads									95 437	36 287	-59 150
	462 544	67 493	493 312	153 165	113 809	190 674	42 697	30 470	1 649 602	1 809 081	159 479

Zadanie A1 – na koszt działania w całości składa się w zasadzie opracowanie dokumentacji projektowo-technicznej budowy zastawek, gdyż pozostałe podzadania były w zasadzie bezkosztowe lub ponoszone w ramach kosztów osobowych. Zwiększony koszt zadania jest zatem wynikiem wartości rynkowej usług projektowych w momencie wyboru wykonawców i jednostkowej ceny jaką oferenci przedstawili w swoich ofertach. Koszt zadania został bowiem zakontraktowany na długo zanim zadanie się zakończyło a zatem jego koszt końcowy także był już wtedy przewidywalny.

Zadanie A2 – na koszt zadania w całości składa się koszt opracowania dokumentacji projektów planów ochrony zleczanych przez RDOŚ Gdańsk. Oznacza to, iż w celu osiągnięcia zakładanych wskaźników (5 planów) koszt ich zlecenia przekroczył o 22 727 euro planowane wartości. Jest to więc skutek rzeczywistej wartości rynkowej usług planistycznych oferowanych przez potencjalnych wykonawców.

Zadanie A3 i A4 oraz D1 – zadania te realizowane były przez personel Klubu Przyrodników zatrudniony w ramach projektu. Rozgraniczenie zakresu tych trzech zadań w codziennej pracy pracownika jest w zasadzie niemożliwe. Ciężko bowiem określić czy wykonując badania florystyczne na danym obiekcie służą one monitoringowi efektów projektu czy też opracowaniu dokumentacji planów zarządzania siedliskiem. De facto bowiem użyte zostaną do wszystkich tych trzech zadań jednocześnie. Stąd zmniejszona wartość kosztów osobowych w zadaniach A1 i A3 a zwiększona w kosztach zadania D1. Pracownicy bowiem intuicyjnie wpisywali w karty pracy zadanie D1 mimo, iż ich praca w danym dniu dotyczyła także innych zadań. I w taki sposób koszty osobowe wliczane były w zadanie D1 w większym stopniu niż do zadań A3 i A4. Nie ma to jednak żadnego znaczenia z punktu widzenia realizacji tych zadań a różnice w ostatecznym budżecie tych zadań mimo dużych różnic kwotowych są bez wpływu na ich realizację.

Zadanie B1 – o oszczędnościach w zadaniu informowano już we wcześniejszych raportach, powyżej w opisie zadania B1 oraz we wniosku o wprowadzenie istotnej zmiany do projektu. Oszczędności są wynikiem niższych cen gruntu w części obszarów niż zakładano we wniosku o dofinansowanie. Dla części z gruntów średni koszt zakupu był większy od tego planowanego ale dla większości z gruntów (głównie w Dolinie Rospudy) średnia cena za 1ha stanowiła jedynie 1/3 planowanej kwoty. Stąd pomimo zakupu ponad 61ha zanotowano istotne oszczędności w zadaniu. Oszczędności te jednak pozwoliły na realizację zwiększonego zakresu innych zadań.

Zadanie C1 i C2 – Oszczędności zanotowane w zadaniach są po części wynikiem zmniejszonego zakresu ich realizacji a po części (w zdecydowanej mierze) mniejszej niż planowana jednostkowej cenie budowy zastawek.

Zadania C3, C4, C6 i C7 – przekroczenia w oczywisty sposób są wynikiem zwiększonego zakresu realizacji tych zadań. Po części jako wynik zmodyfikowania zakresu po ocenie stanu w pierwszych latach realizacji projektu (na części z obiektów konieczne było zwiększenie zakresu wycinek z uwagi na postępująca sukcesję. Jak wcześniej już pisano – okres między planowaniem zadań a ich realizacją wynosił ok. 4-6 lat a więc na tyle długi, by konieczne było zweryfikowanie zakresu planowanych wycinek i kosztów) a po części jako zwiększenie powierzchni planowanych wycinek o nowo dodane obiekty.

Zadanie C5 – jak już kilkakrotnie tłumaczono wartość rynkowa montażu i instalacji urządzeń do monitorowania poziomu wody na torfowiskach zakłóconych przez bobry nie jest niska. Głównie wynika to z wyjątkowo ograniczonej liczby potencjalnych wykonawców, którzy posiadają doświadczenie w realizacji takich zadań (dosłownie 2-3 wykonawców w Polsce) oraz z pracochłonności wykonania takiego zamówienia w porównaniu z jego poziomem skomplikowania (potrzeba co najmniej 2-3 osób do montażu, zwykle transport na spore odległości do obiektów położonych niejednokrotnie setki kilometrów od siebie). Same materiały zatem nie są drogie jednakże know-how, transport oraz właściwy montaż stanowi gros kosztów tych urządzeń. Plusem jednakże jest fakt, iż są to urządzenia wielokrotnego użytku – możliwe do demontażu i przeniesienia w inne miejsca, które w danej chwili wymagają takiej interwencji.

Zadanie E2 – spore oszczędności w zadaniu są wynikiem nie skorzystania w czasie realizacji projektu z części linii budżetowych zaplanowanych we wniosku np. druk materiałów konferencyjnych i pokonferencyjnych czy tłumaczenia symultaniczne w czasie konferencji.

7. Annexes

7.1 Technical and administrative annexes

No	Nazwa polska	English name
1	Opis problemów z realizacją działań na terenie RDLP Białystok - Klub Przyrodników	Information about problems in realization of project's action in RDLP Białystok - Klub Przyrodników
2	Stan wykonania działań na terenie RDLP Białystok	State of play on sites in RDLP Białystok
3	Dokumentacje projektów planów ochrony – RDOŚ w Gdańsku (działanie A2)	Drafts of conservation plans – RDOŚ Gdańsk (action A2)
4	Informacja o zapisach w Planach Zadań Ochronnych obszarów Natura 2000 i planach ochrony innych form ochrony przyrody o działaniach ochronnych dla siedliska 7230	Information on aspects of habitat 7230 conservation included in Natura 2000 conservation measures plans and conservation plans for other legal nature protection forms.
5	Dokumentacje projektów planów ochrony – Klub Przyrodników (działanie A3)	Drafts of conservation plans – Klub Przyrodników (action A3)
6	Dokumentacje przyrodnicze zarządzania siedliskiem 7230 (działanie A4)	Habitat 7230 management plans (action A4)
7	Akty notarialne uzupełniające oświadczenia o przeznaczeniu zakupionych gruntów	Notarial acts supplementing declaration on nature conservation purpose of land
8	Dokumentacja projektowo - techniczna dla budowy zastawek - obiekt Stara Korytnica	Technical design for dams in Stara Korytnica site
9	Pliki SHP	*.shp files (maps)
10	Mapy	Maps
11	Zapytanie ofertowe, oferty, notatka z wyboru wykonawcy, umowy, faktury i dowody zapłaty - realizacja zadania C5	Market research, information on chosen contractor, contracts, invoices and payment proofs - realisation on action C5
12	Raporty wykonawcy zadania związanego ze wzmacnianiem populacji <i>Saxifraga hirculus</i>	Contractor's reports on realisation of <i>Saxifraga hirculus</i> population's strengthening
13	mapy realizacji zadania C8	Maps of realisation of action C8
14	Raport Naukowy z realizacji projektów LIFE11 NAT/PL/423 oraz LIFE13 NAT/PL/024	Scientific Report from realisation of projects: LIFE11 NAT/PL/423 and LIFE13 NAT/PL/024

15	Raport dla laika z realizacji projektów LIFE11 NAT/PL/423 oraz LIFE13 NAT/PL/024	Layman's Report from realisation of projects: LIFE11 NAT/PL/423 and LIFE13 NAT/PL/024
16	Uzupełnione opracowanie dot. akumulacji CO ₂	Supplemented document from action D2.
24	Zestawienie wykonanych działań	Matrix of actions realised in the project

7.2 Dissemination annexes

No	Nazwa polska	English name
17	After-LIFE Conservation Plan	After-LIFE Conservation Plan
18	Analiza efektów socjoekonomicznych	Analysis of socioeconomic effects
19	Podręcznik Dobrych Praktyk w ochronie torfowisk alkalicznych	Guide on good practice on alkaline fens conservation
22	Wskaźniki realizacji projektu	Final table of indicators
23	Prezentacja o projekcie	PPT Presentation on projects realization

7.3 Financial report and annexes

No	Nazwa polska	English name
20	LIFE Financial Statement	LIFE Financial Statement
21	Raport z audytu projektu	Audit Report